

ІВАН ГЛИНСЬКИЙ

ТВОЄ
ІМ'Я

— ТВІЙ
ДРУГ

Як і коли виникли людські наймення? Як сталося, що колись деяких дівчаток називали Дорбою, Півонею чи Досадою, а хлопчиків — Орлом, Вовком чи навіть... Баранячою Головою? Як ми дізнаємося, що ім'я Петро означає «камінь», Клавдія — «кульгава», а Пилип — «любитель коней»? Чому один із батьків назвав свого сина Меридіаном, а доньку Гіпотенузою? Що означають імена Чіпка, Стецько і Педа та прізвища Григорович, Ящук і Мацько? Коли людям надавали прізвища... примусово? Чиє ім'я... розстріляли? На всі ці та на багато інших запитань ви дістанете відповідь у цій книжці.

У другій частині праці письменника Івана Глинського ви познайомитеся також з історією найвідоміших і найпоширеніших в Україні діючих імен та деяких «неясних» прізвищ, простежите за їхнім зв'язком з фактами історії нашої Батьківщини та світу, з географічними назвами, науковими й технічними термінами тощо.

Книга буде цікавою для юних і літніх, для вчителів та учнів, викладачів і студентів — для всіх, хто побажає дізнатися про життєпис людських імен та прізвищ, про тасмниці рідної мови.

Малював
ВЛАДЛЕН БОЛЬШЕВИКОВ

ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ

У світі одне, але всім потрібне — так визначила вагу людського наймення народна мудрість. Ім'я має велике значення в житті кожного з нас, воно супроводить все і всіх, мов вірний друг. Наймення людей, як і різні, зокрема географічні, назви, котрі значною мірою утворилися саме на ґрунті імен, с, можливо, одним із найдавніших прошарків нашої рідної мови. Власні імена та назви с до того ж своєрідним довговічним дзеркалом, у якому відбиваються певні риси історії, життя й культури народу, його інтернаціональні зв'язки. Відомий російський лінгвіст В. Чичагов нагадував також, що наука про наші імена — антропоніміка — міцно пов'язана і з історією боротьби класів.

Для висвітлення багатьох загадкових, бо давніх, фактів із життя людських наймень, для вивчення механізму створення та побутування їх, тих наймень, отож доводиться вдаватися до історії народів мало не всього світу, до соціології, культури, літератури, етнографії, мовознавства та інших наук. Ознайомлення з історією людських наймень, з їх тасмниціями дає багато корисного й цікавого всім тим, хто прагне знати більше й краще. Наука про людські наймення розкриває й з'ясовує безліч малопомітних, однак важливих деталей класової ворожнечі в середовищі наших пращурів, вказує на місця розселення давніх, інколи й невідомих за документами племен та народностей; як живий свідок, оповідає про давні звичаї, зайняття, ремесла, господарство та сімейні стосунки своєї давнини.

У золоту копальню перетворюють науку про наші імена вчені-мовознавці. Досить сказати, що, якби не були нам відомі з різних документів наймення прадавніх людей, ми не знали б безлічі слів нашої мови, не мали б уявлення про їхній повний родовід. Так, у жодному з словників давньоукраїнської мови, кажуть учені, не зустрічаються, наприклад, такі слова, як *копил*, *бірюк*, *росомаха* та інші, зате як наймення чи прізвиська всі вони зафіксовані на сторінках вицвілих документів, починаючи з XVI сторіччя.

Наші наймення міцно переплелися також з географією, бо ж, як ми уже згадували, більшість її назв в основі своїй має ці ж таки наймення; з літературою й мистецтвом (тут не раз імена, прізвища й прізвиська досить вдало характеризують персонажів, надто негативних); з ботанікою (квітку хризантему, скажімо, названо ім'ям дівчини, а дівчину Маргариту навпаки — ім'ям квітки); з наукою й технікою, з медициною тощо.

Цікаво, крім того, знати й значення свого наймення рідною мовою, бо ж, як слушно зауважив якийсь російський письменник та лінгвіст Лев Успенський, багато Вікторів вирости б, можливо, іншими, якби вони знали, що їхнє ім'я в перекладі означає «переможець».

Отже добре було б, аби кожний з нас хоча б трохи ознайомився з історією імен, з поезією людського наймення. Ми не маємо права забувати, що наше найменництво — це жива нитка, яка зв'язує нас із рідним народом, із рідним краєм та його культурою, з багатьма народами планети, з нев'янучою українською трояндою — поетичною мовою.

У цій книжці зроблена поки що одна з перших спроб пройти хоча б деякими стежками і шляхами історії українських особових імен і частково прізвищ.

ЧАСТИНА ПЕРША

НЕЗВИЧАЙНА ОПОВІДЬ ПРО ЛЮДСЬКЕ ІМ'Я

Ім'я... Воно стало найвірнішим другом людини. Воно міцно й нерозривно переплелось з безліччю справ людського буття.

У житті, літературі та мистецтві події часто рухає добро чи зло, любов чи ненависть, надмірна щедрість чи скупість, славолюбство чи брехня. Інколи, однак, їхнє місце заступає і воно, людське ім'я. Заступає і стає основою багатьох подій — цікавих, драматичних, героїчних, а часом і веселих та смішних. Згадаймо про деякі з них, хоча б про ті, що якимось чином пов'язані з літературою.

...1886 рік. У невеличкому містечку Новочеркаську класик нашої літератури, що його Франко назвав «одним із батьків новочасного українського театру, визначним артистом та при тім великим драматургом», — Іван Карпенко-Карий написав комедію «Мартин Бо-

руля». В основі твору — історія «уродзонного шляхтича», Мартина, Геннадієвого сина, онука Матвія Карлова, правнука Гервасія Протасійова Борулі. А простіше — це твір про розбагатілого шляхтиченка, можна сказати, навіть звичайного заможного собі селянина, котрий забажав у петрівку снігу — запрогнув вибитися в панки, аристократи. Згадавши, що хтось із його предків мав шляхетський «корінь», він почав нелегку кампанію за своє «сопрічисленіє к дворянському роду».

П'ять років бився невсипущий і зятій «уродзонний шляхтич» з українського степу над отим «сопрічисленієм», розтрицькав на різних канцелярських трутнів мало не всі свої гроші, став якимсь посміховиськом серед земляків. І все це дарма. Стати «сопрічисленим» до тоді вже струхлявілого дворянського роду йому так і не пощастило. І винне в цьому було... звичайне прізвище, ба навіть... одна тільки літера. Про це з гіркотою й запізнілим жалем говорить сам Мартин наприкінці комедії:

«Сказано у бумазі,— мало не плаче «уродзонний шляхтич»,— що не так хвамілія стоїть: у нових бумагах — Боруля, а у старих — Беруля. ...Я і сам не знаю, хто я: чи Боруля, чи Беруля...»

Після такого розпачливого дядькові не залишилося нічого іншого, як жбурнути оті злощасні папери на «сопрічисленіє» у полум'я. І в тому полум'я, закінчує свою останню сповідь невдаха, «тисяча рублів згоріла, половина хазяйства пропала». Пропала, треба сказати, недарма — Боруля навчився поважати себе.

Дивна історія з найменням стала, як бачимо, стрижнем сюжету класичної комедії і людської трагікомедії.

А ось іще одна трагікомедія, тільки ґрунтується во-

на вже на бажанні залишити своє панське наймення «в історії».

...Десь на початку минулого сторіччя під Житомиром жив собі доволі багатий суддя Станіслав Билина. Мав невеликий маєток поблизу Радомишля. Жив — не тужив. Та от почала наближатися неблаганна смерть. І старий бездітний суддя став задумуватися: хто ж понесе «в майбуття» його звучне наймення — Билина!? Можна було б передати у спадок свій маєток рідному братові, та брат, на нещастя, був батьком аж чотирьох доньок. А хіба ж зможуть дочки передати його ім'я — Билина! — нащадкам? Ні, не зможуть, чоловіків, порозділюють маєток — і навіки зникне з лиця землі наймення Билина і Билинине сільце.

Тоді дідусь Билина розшукав якогось Зеліслава Билину аж у Литві — і зовсім чужій людині відписав свій маєток. Навіть дружині залишив тільки так звану дожиттєву ренту та й годі.

Надмірна любов до власного наймення, бажання старого шляхтича не розділяти маєтку — своєрідного уособлення цього наймення позначилися, як бачимо, на долі близьких. Мимовільною жертвою цих пристрастей стали навіть чотири єдинокровні племінниці.

Деколи схожими маніпуляціями із збереженням родового імені клопоталися навіть найвищі державні інстанції та особи.

У 1801 році, наприклад, коли помер один із російських генерал-фельдмаршалів, князь Микола Рєпнін, якому доля не дала жодного сина, цар Олександр I звелів передати прізвище померлого онукові — синові дочки, майбутньому декабристові С. Г. Волконському.

Прізвище Рєшніна пізніше носила, як відомо, щира подруга Тараса Шевченка Варвара Рєшніна, якій поет присвятив свою поему «Тризна».

Життя, кажуть філософи, — це боротьба протилежностей, колекція контрастів. Отож, напевне, деяка боротьба протилежностей панує і в царині імен, у ставленні до них. А звісно, панує. Ось і кілька прикладів.

...У лютому 1834 року в Парижі з'явився незвичний польський твір — драма «Кордіян», в якому з теплою змальовано образи учасників антицарського повстання в Польщі 1830—1831 років і з убивчим сарказмом висміяно російський царизм та папу римського. Твір зразу ж викликав захоплення читачів, розбурхав пристрасті і, звичайно, не зміг легальним шляхом потрапити у жодну із трьох частин розділеної Польщі.

Все ж «Кордіян» прорвався крізь жандармські бар'єри. Один із примірників твору попав навіть до бібліотеки Олександра Пушкіна. Автор «Євгенія Онегіна» читав цей дивний твір, як плід поетичного натхнення... Адама Міцкевича, і вважають дослідники, що, напевне, саме ця драма надихнула давнього Міцкевичевого друга написати відомий вірш «Он между нами жил...».

Тим часом драма «Кордіян» з'явилася в світ без підпису автора, анонімно. Справжнім же творцем шедевра був геніальний польський поет, який, до речі, народився і певний час жив на Поділлі, — Юліуш Словацький.

Автор цікавої драми, якого, до речі, багато буржуазних літературознавців звинувачують і досі в... честолюбстві, як бачимо, нібито на протизагу щойно згаданим Борулям та Билінам, сам, з доброї волі приніс славу свого імені в жертву.

Так само байдужий до ореолу над власним авторським найменням був і чотирьохручний творець цікавих сатир та афоризмів — Козьма Прутков. Протягом 1854 року в сатиричному відділі російського демократичного журналу «Современник» — «Литературный ералаш» за підписом Пруткова з'явилося багато нищівних сатир

на бюрократизм, догідництво, реакційний романтизм, чваньковитість, глупоту та схиляння перед іноземщиною. Після закриття сатиричного відділу згаданого журналу, через п'ять років, Прутков, ще уїдливіший і веселіший, вийшов на біі знову — вже на сторінках прогресивних сатиричних видань часів Некрасова, Чернишевського й Добролюбова — «Искры» та «Свистка». Ненадовго, однак, бо в квітні 1863 року в «Свистке» уже з'явився некролог — Козьма Прутков завершив свій літературний шлях.

І тільки через якихось двадцять років, коли вийшло перше видання творів Козьми Пруткова, читачі побачили його портрет. Проте той портрет виявився... фікцією. Бо насправді Козьма Прутков був не однією людиною, а... чотирма: Олексій Костянтинович Толстой та його двоюрідні брати Олексій, Олександр і Володимир Жемчужникови.

Ще разючіший приклад принципової незацікавленості славою власного літературного наймення ми можемо знайти в багатостраждальній великій українській письменницькій одиссеї.

...У листопаді 1915 року жандармське начальство Харківської губернії надіслало до Полтави незвичний секретний циркуляр. Якийсь дурноверхий поліцейський шерлок холмс прохав своїх собратів по ремеслу негайно встановити місцеперебування одного небезпечного чолов'яги, котрого ніяк не могли вистежити всюдишущі поліцейські шпики. Цією небезпечною особою, писалося в циркулярі, був «відомий діяч українського руху Рудган», якого за прізвиськом агентура називає «Рудченко, літературний псевдонім «Панас Мирний» чи «Мирний», і який, писалося далі в тому документі,

«перебуває тепер десь у Полтавській губернії та проживає на легальному становищі».

І що найдивніше в цій історії, так це те, що полтавські жандарми, не знайшовши в Полтаві небезпечного діяча отого «небезпечного» українського руху, дали наказ своїм справникам, зокрема Гадяцькому, шукати його на периферії.

А тим часом «невловимий» Панас Мирний — автор великих романів «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», «Повія», повісті «Лихі люди», драми «Лимерівна» та кількох комедій, багатьох оповідань і поезій — спокійненько жив собі в самій Полтаві, обіймав високу, що дорівнювала генеральській, посаду і навіть частенько зустрічався з різнокаліберним жандармським начальством. Та звідки ж було знати полтавським шерлокам холмсам, що в особі цього високого урядовця злилися воедино дві особи: Панас Мирний і Панас Якович Рудченко?

Письменник не розголошував таємниці свого псевдоніма аж до самої смерті, що настигла його вже на третьому році влади Рад. Прохав не розголошувати її і своїх друзів та знайомих. До одного з них, І. Зубківського, уже навіть 1919 року писав зокрема таке: «Щодо питання про розкриття мого літературного псевдоніма, то дуже Вас просив би цього не робити. Хоча багато моїх знайомих знають, хто такий Панас Мирний, однак я за свого життя не хотів би рекламувати свого прізвиська, серйозно вважаючи себе не достойним тих славословлень, котрі створилися навколо імені Мирного».

Прижиттєва слава не вабила скромного лицаря правди й рідного письменства. «Вся моя слава — Україна, — писав він якось на сторінках юнацького щоденника, — якби я їй добра хоч на мачину зробив, то б мені і була б слава, я більшої не хочу».

Так ото за життя великого письменника читачі України та світу і, на щастя, навіть і жандарми, не дізналися, хто ж такий Панас Мирний. Ніхто з них не побачив тоді й портрета відомо-невідомого прозаїка.

Свою славу, своє наймення і працю великий романіст доброхотів поклав на вівтар загального добра.

Щось схоже, може, навіть трохи й дивніше діється й нині. Тільки не в нас, а на другій півкулі планети — в Мексиці. Живе там уже з півсторіччя якийсь вельми талановитий письменник. Написав він уже не один і не два романи німецькою мовою, котрі в перекладах з'явилися мало не в усіх країнах світу. Тираж їх уже, здається, перевищив 30 мільйонів примірників. Проте нікому не відомо, де мешкає ця гордість мексиканського красного письменства. Ніхто не знає й наймення автора цікавих романів і не відає, чому ж ховається від своїх читачів популярний автор. Про відомо-невідомого романіста знають тільки одне: його твори та його псевдонім, котрий чомусь надто вже скидається на гарне українське слово «травень» — Б. Травен.

Років тридцять билися літературознавці світу над розгадуванням дивної таємниці — і лише недавно нібито підбрали до неї ключ. Шлях розгадки був не легкий.

Новітні шерлоки холмси ретельно й детально проштудіювали всі твори Травена, особливо його великі романи: «Корабель мертвих», опублікований ще в 1925 році, «Збирачі бавовни», «Повстання страчених», «Прокляте золото», «Скарб Сієри Мадре», «Похід у країну Каоба» та «Аслан Норваль». Дарма!!

Згодом запопадливі газетярі спробували накинути Травену вимушений діалог через пресу. Теж безрезультатно!

Мало чим допомогли й десятки різних, часто невідомо ким написаних «біографій» Травена, в одній із яких Травена було навіть ототожнено з... Джеком Лондоном,

котрий нібито не наклав на себе рук, а втік у джунглі від боргів і пише там собі й далі.

Згодом журналісти Мексики пішли слідами уповноважених Травена — і в одному з них, найменням Берик Торсван, або Гол Кровс, що жив якимсь відлюдником під охороною псів у замському парку Акапулько, розпізнали, на їхню думку, самого Травена.

Автором цієї сенсації і, до речі, ще й першого фотознімка Травена-Торсвана був газетяр Луїс Спот.

Все ж таємниці не вдалося розгадати до кінця, бо заідозрений «уповноважений» неждано виступив у га-

зеті з повідомленням про те, що Травена, «можливо, уже й немає живого», — і несподівано зник з Акапулько.

Проте знімок Спота «діяв» собі далі. Знімком зацікавилися дослідники, зокрема лейпцігський літературознавець Рольф Рекнагель. Саме йому врешті-решт і вдалося встановити, що стиль та обличчя «уповноваженого» Торсвана (і отож Травена) немовби тотожні зі стилем і обличчям баварського з часів революції 1918 року журналіста, актора й видавця, емігранта Рета Марута (це теж, однак, псевдонім).

Все ж Б. Травен відмовчується й від цієї, досить переконливої деталі. Він і далі наполягає на тому, що його наймення не варте уваги, що він бажає народові тільки добра й прагне, аби нарешті «зникли авторитети та схиляння перед ними».

Минають роки. Допитливі журналісти й літературознавці, не маючи правдивих біографій письменника, створюють напівлегендарні — вже щось із двадцять. І всі — різні. Наприкінці 1967 року в Німецькій Демократичній республіці виходить товстенька книжка Рольфа Рекнагеля «Бруно Травен. Матеріали до однієї біографії».

І раптом... раптом, як бомба, у 1969 році з'являється оголошення: вдова Травена — Роса Елен Лухан влаштовує для журналістів прес-конференцію, під час якої розповість про свого чоловіка. Уже — нібито небіжчика. І от майже нікому не відома жінка оголошує присутнім волю Травена — розповісти про нього тільки після його смерті. І розповідає, що Травен народився 1890 року в американському місті Чикаго, в родині бідняків, норвежця й англійки, і що справжнє наймення покійного нібито Травен Торсван (письменник під час

одного з «нелегальних» інтерв'ю якось також говорив, що перше з цих найменш не прізвище, а його особове ім'я». Вдова розказала й про те, чому Травена (чи пак, тепер уже Торсвана) вважали за німця. Батьки Торсвана колись, бачте, переїхали до Німеччини, де й виїшла у світ перша книжка письменника «Корабель смерті».

Пізніше, мовляв, Торсван переїхав до Мексики й працював там у джунглях та пустелях, жив у кількох містах і портах країни і лише в 1950 році отримав мексиканське громадянство. Тепер письменник, каже вдова, помер. Проте і мертвого романіста народ Мексики не бачив. Роса Елен Лухан повідомила, що нібито цього не схотів сам Травен Торсван і попросив, щоб його спалили, а попіл розсіяли над територією провінції Чианис, де покійник довго жив серед індіан. Деякі журналісти нарешті полегшено зітхнули й написали статті під заголовками «Кінець «загадки Травена» чи «Загадки Травена» більше не існує». Інші ж — все-таки вважають, що згадана прес-конференція просто чергова спроба справжнього Травена (чи Травенів) відвернути увагу публіки від своєї особи. Що ж — можливо, це й так. Останнє слово, однак, належить майбутньому.

Принципи життя й оцінка своєї спадщини в Травена, як видно, мають багато спільного із принципами життя й творчості, із байдужістю до власної слави й власного наймення невмирущого Панаса Мирного.

Але історія багата на ще дивніші, майже неймовірні приклади, так би мовити, тихої й водночас навіть героїчної байдужості до власного наймення. Ось деякі з них.

...Під блакитним небом золотосіяної Італії з'явилися полчища коричневої чуми — гітлерівські окупанти. Проти них, розправившись із Муссоліні, зводиться трудяща, прогресивна рать — бійці Руху Опору. Щоб очолити їх, десь поблизу Генуї висаджується національний герой Італії — генерал делла Ровере. Фашисти напали на його слід, намагаються схопити героя живим, однак в останній спотичці вбивають. Людина, що носила ім'я делла Ровере, гине. Та саме ім'я лишається, так би мовити, живим, бо ж про смерть генерала Італія не дізналася.

Наймення національного героя поневоленого народу люді з гестапо передають якомусь чоловікові з певним минулим — Бардоне і саджають цього самозванця під виглядом генерала делла Ровере в тюрму — в гуцу в'язнів-антифашистів. Авантюрист повинен був допомогти виявити мережу Руху Опору.

Бардоне антифашисти вважають справжнім генералом делла Ровере, зустрічають як героя, вводять його в незнане величне життя — чесне, героїчне, безкомпромісне, прекрасне. Бардоне ходить під склепінням тюремної клітки — і на її стінах бачить написи-заповіти тих, хто пішов звідси на смерть. Спостерігає він і драматичну загибель антифашиста, робітника-друкаря, якого щойно по-інквізиторському мучили на допиті озвірілі від люті гестапівці. Недавня людина без певних принципів та ідеї повільно починає прозрівати. І от...

Нескорених антифашистів виводять на розстріл. Фальшивого генерала делла Ровере німецький полковник вирішує врятувати, відділяє його від групи приречених на страту. Однак Бардоне уже не той, що був

раніше: він зрікається порятунку й гордо, як і личить генералові повсталोї країни, йде на смерть, під кулі. Фашисти розстрілюють відродженого для добра італійця і водночас розстрілюють і... наймення. Наймення, справжній носій якого уже давно загинув. І саме це, розстріляне ім'я пішло в безсмертя: італійський народ навіки залишив його на могилі Бардоне, свого воскреслого для боротьби сина.

...У лютий зимовий день фашистський кат вибив з-під ніг полоненої дівчини-красуні стілець — і тіло мужньої партизанки затихло навіки в зашморгу. Так пішла в безсмертя наша Зоя Космодем'янська. Пішла від нас під чужим і нині всім нам рідним ім'ям. Передсмертним найменням її було ім'я Таня. Юна героїня взяла його від своєї старшої посестри, відважної доньки громадянської війни, славної українки Тані Соломахи, страченої денікінцями...

Така ото ця незвичайна поема про Людське ім'я. Почалася вона весело-сумовитою історією «уродзонного шляхтича», а закінчується могутніми акордами симфонії безсмертя...

НАЙВІРНІШИЙ ДРУГ ЛЮДИНИ

У безконечному ряді живих істот Людина наділена одним незвичайним правом: вона, тільки вона, має привілей вибирати наймення — собі, дітям своїм, усьому навколишньому, містам, селам, звірам, рослинам, планетам, часточкам атома. Як свідчить автор міфічних оповідей із Ветхого завіту, навіть нібито всемогутній добродій-бог, за один день наліпивши з глини всякої всячини — «всіх тварин польових і всіх птахів небесних», не наслідився, однак, дати їм якихось назв, а «привів їх до людини, щоб побачити, як вона назве їх, і щоб як нарече (та) людина всяку душу живу, так (хай) і буде ім'я їй». Отож найменування всякої душі живої, як бачимо, нелегка справа, і не тільки давньому

господареві землі та неба, що вийшов ниші, видно, на спокій, а й новому господареві всього суцього—Людині. Тому й не дивно, що історія людського найменування подолала досить складний шлях.

Пройдемо ж поки що одним із найдовших відрізків цього шляху — стежкою, якою прийшло до нас звичайне особове ім'я.

Наші далекі пращури всі назви людей, тварин, рослин, горбів, рік, небесних світил чи речей, певно, вважали іменами власними, схожими на нинішні наші наймення. (Недарма ж у деяких мовах, наприклад, у німецькій, окрім давньоверхньонімецької, ще й тепер всі іменники пишуться з великої літери). Отож вони, наші пращури, могли досить легко вибрати з багатьох навколишніх назв найрізноманітніші наймення, котрі замінювали тоді всю «трійцю» (ім'я, по батькові і прізвище) сучасних українських: *Камінь, Дуб, Орел, Ведмідь, Лось, Олень, Літо, Зима* тощо. Дивний вибір, скажете. Звичайно, сьогодні він здається дивним. Але за тої сивої давнини був уповні прийнятний. Вже навіть у часи Київської держави ім'я риби було назвою... ріки. «Ізяславъ же, — пише, наприклад, автор одного давнього рукопису, — приде къ нимъ чрезъ рѣку Осетръ».

Однак вибирали батьки-язичники наймення для своїх дітей не абияк. Вони — люди, котрі вірили в слова-заклинання, в назви-талісмани, завжди намагалися, так би мовити, лити воду найменування на млин долі млих спадкоємців, із тисяч назв вибирали якусь одну, «найсприятливішу» для дитини. Саме таку, що допомогла б їхнім чадам стати щасливими, оберігала б од «злих духів», була б взірцем у житті.

Одними з перших такого типу наймень, можливо, були імена — цілі фразеологізми, речення-побажання, речення-заклинання. Такі імена вже багато тисяч років тому мали, скажімо, давні шумери (*Енлу-дугга* — Мій пане, (будь) добрий), семітські народності (*Небу-бу-літ* — О Небо, дай мені життя). Такі імена мають і таджикки (*Кізлярбас* — Годі, не треба (більше) дівчаток). Немало таких наймень було, мабуть, і в давніх слов'ян. Відгомін такого способу найменування вчувається навіть у наших двочленних іменах: *Богдан* — богом даний (син), *Дзедумила* — дідусеві мила, *Станіслав* — щось ніби наказ: ставай славним! — тощо. З цих наймень-речень, колись, безсумнівно, довших і повніших, упродовж багатьох сторіч, як доводять вчені, до речі, видатний польський мовознавець Вітольд Ташицький, «шляхом викидання членів речення, менш важливих для суті наймення, та збереження членів, що були основою наймення, поволі розвинулися відомі нам із пам'яток індосвропейські імена, і не лише двокореневі, а й однокореневі».

Прагнення «нагородити» дитя ім'ям-талісманом виховало в наших пращурів всієї планети пошану до сильних звірів. Батьки вважали, що разом з найменням на дитину «перейде» витривалість та сміливість звіра. На Сході здавна таким найменням було ім'я *Лев*, а в нас — *Вовк*. Цим останнім називали своїх дітей: серби (*Вук*), поляки (*Вільк*), німці (*Вольф*), румуни (*Лукул*), східні слов'яни (*Вовк, Волк*). Це засвідчують і нинішні імена (*Вук* Караджич, перекладали *Вільколаз* (тобто *Вовкохід*).

Деінде, наприклад, у наших середньоазійських рес-

публіках, оте наймення *Вовк* (у таджиків — *Гург*, в узбеків — *Бурі* чи *Бурібай*) ще й дотепер вживається для найменування людей, а сам вовк як художній образ використовувався донедавна навіть у... поетичних порівняннях, для визначення «якостей»... позитивних героїв: герой поеми, мовляв, сміливий, як вовк.

Цікаво, що й усім відоме давньогрецьке наймення *Одісей*, яке римляни пізніше вимовляли як *Уліссеус* або *Уліссес*, у перекладі означає *Вовк* (воно-бо походить від грецького *Оліссус*, утвореного на основі назви *го лікос* (*вовк*)).

Широко розповсюдженням було й наймення *Ведмідь*, «позичене» теж у одного з найсильніших царів лісових нетрів. Воно вживається, до речі, ще й нині. Латинську форму цього імені (*Урсин*, *Урсул*, *Урсула*) часто можна почути в Польщі, Румунії, Молдавії, Німеччині тощо.

Найменнями-талісманами людей ставали й назви інших, менш сильних чи витривалих, та все ж обдарованих якоюсь незвичною якістю тварин. Один із двох відомих видавців енциклопедій та словників у дореволю-

ційний час мав, наприклад, прізвище *Бфрон*, що в перекладі з давньоєврейської означає (сарна).

Із давніх-давен відоме в східних слов'ян і наймення-заклинання *Безсмертний*, котре так мудро-метафорично використав у романі «Правда і кривда» український поет і романіст Михайло Стельмах.

Наші пращури послуговувалися й іншим способом забезпечувати «щасливу долю» своїм нащадкам. Дитині давали якесь незугарне, навіть відразливе наймення, котре, як той маскхалат, нібито затуляло людину від погляду злих духів, «поганих» очей, а також від зазіхань ангела смерті. До таких наймень належить, зокрема, безліч наших, давніх східнослов'янських: *Поганка*, *Баран*, *Вовчий зуб*, *Павук*, *Грязко*, *Кобиляча Голова*, *Блога* тощо. Окремі з них, можливо вже за традицією, збереглися й пізніше, навіть у період формування трьох східнослов'янських націй. Про це можна дізнатися, наприклад, із цікавої книги російського філолога М. Тушикова «Словник давньоруських особових власних імен» («Словарь древнерусских личных собственных имен»), виданої в 1903 році. Чого тільки не сколекціонував там невтомний читач найдавніших руських, російських, українських, білоруських, польських та інших письмен! Є там і *Олешко Максимов Бараняча Голова* з Двинської області; і *Шипошик Вовчого Зуба син*; і *Дикий Заць*, кам'янецький містечковий житель; і козак *Москва Жеребцов*; і селянин *Палка Мотовило*; і *Матвійко М'ясна Голова*; і псковитянин *Федор Умийся Гряззю*, і писар книг *Ісаак Собака*; і селянин *Микифор Сука*; і навіть московський дяк *Дурень*.

Імена наших забобонних пращурів, як бачимо навіть із цих, зафіксованих у пізніших документах, були

доволі-таки незугарні. Носії їхні, на думку заляканих природою людей, без сумніву, могли собі спокійно ходити під сонцем. Бо ж, скажіть, будь ласка, якому чортаці, перелесникові, домовику, упиреві чи відьмакові сподобається якийсь там *Вовчий Зуб* чи *Грязко* з *Поганкою*? Або якій нечистій силі скортить підкинути в колиску наддніпрянським батькам своє «обмінча» і забрати від них якогось там *Дурня*?

З таких міркувань, видно, один хорезмський шах уже в часи середньовіччя змінив своє власне ім'я *Мухамед* (прославлений) на *Асиз* (безіменний).

Схожі наймення з «позитивним» чи «негативним» значенням, котрі замінювали теперішню «трійцю» наших імен, мали й інші народи Європи та всього світу.

Значну частину давніх імен, що згодом інколи перетворювалися в прізвища, становлять наймення, за основу яких узято якусь прикмету чи рису вдачі людини. Наші пращури не раз давали імена, як пишеться в одній давній книжці, «від вигляду і естества дитища». З нетерпінням очікуваного сина називали *Жданом* чи *Бажаєм*; малюків з доброю, лагідною вдачею — *Любимами*, *Добринями*, *Милухнами*, *Милютами*, *Веселими* чи *Веселиками*; а примхливих, неспокійних та неслухняних — *Гамами*, *Брикунами*, *Безсонами*, *Криками*, *Стомами*, *Досадами*, *Шумилами*. До наймень, що виникли з назв, прикмет чи фізичних вад, можна зарахувати й такі, як: *Безрук*, *Безух* (звідси — *Безухов*), *Брюхан*, *Бугуз* (низькорослий), *Глух*, *Губар*, *Дрок* (ніжний, тендітний), *Кочюра* (кволий), *Чорниш*, *Смола*. На вибір наймення впливали й кольори волосся та очей. Так з'явилися імена: *Біляна*, *Білаш*, *Рижій*, *Чорний* тощо. Часто новонародженого називали за місцем,

часом чи певними обставинами народження: *Берег*, *Ліс*, *Дорога*, *Субота*, *П'ятниця*, *Літо*, *Політко*, *Весняк*, *Зима*, *Перевезенець*, *Проданець*, *Продан*, *Пенаш*, *Дунай*, *Дума*, *Найден*, *Позвізд* та ін.

За тих часів дехто вже в колисці міг одержати наймення, в основі якого була назва зайняття батьків, їхній соціальний стан, належність до певної народності (*Селянин*, *Селюк*, *Голиш*, *Гольтепа*, *Варяжко*, *Черемис*, *Діхтяр*, *Чудин*, *Муромець*, *Інозем* тощо). Іменами ставали й назви різних речей, страв, абстрактні поняття (*Шило*, *Бориц*, *Віра*, *Алмаз*, *День*... (Деякі народи Півночі ще й донедавна називали малят іменами, «позиченими» у будь-яких речей, що трапили на очі матері після пологів). У таджичок є імена: *Бахар* (весна), *Шадигул* (радість), *Ширін* (солодка), у латишів — *Велта* (дарунок).

Схожі наймення зустрічаються й у документах давньої Польщі: *Рус* (білявий), *Чоло*, *Карна* (каліка), *Крот* (лагідний), *Жук*, *Окунь*, *Куна*, *Копито*, *Лико*, *Слуп*, *Кий*, *Діамант*, *Півоня*, *Сад*, *Вишня*, *Дніпр*, *Прага* (прагнення), *Пожар* (*Ожар*) і т. п.

Ну, а коли батькам бракувало всього цього «арсеналу» наймень, то вони могли називати своїх спадкоємців за порядком їх народження, як це робили римляни: *Первуша*, *Вторак*, *Третяк*, *Треня*, *П'ягунка*, *Шестак*, *Шестуня*, *Семик*, *Семко*, *Осьмух*, *Дев'ятко*. (Щось схоже ще й тепер часто роблять калмики — перетворюють у наймення дітей звичайні числа: *Гучин* — тридцять, *Даланта* (від *далан* — п'ятдесят) і т. д.

Окрему групу давніх слов'янських наймень, як уже згадувалося, складали імена з подвійними коренями: *Ярослав*, *Володимир* чи *Світовид*, скажімо, що їх учені вважають одними з найдавніших наймень, до того ж ще й своєрідними залишками довших імен, цілих речень-заклинань.

Серед тих прадавніх наймень, як ми бачили, траплялося чимало цікавих, а інколи, як на наш смак, і трохи чудернацьких. Одначе ще й тепер такі наймення можна зустріти — навіть у деяких сучасних країнах, надто ж — серед народностей, які з певних причин не сягнули ще найвищих щаблів сучасної цивілізації, скажімо, серед північноамериканських індіан. Про це ми можемо дізнатися не тільки з сторінок захоплюючих романів Купера чи Майна Ріда, а й з фактів щоденного життя нинішніх індіанських громадян. Ось деякі з цих фактів.

Десь наприкінці минулого сторіччя один із шукачів щастя — англієць одружився в Канаді з індіанкою —

жінкою з племені ожибве. Свого первістка подружжя назвало так: *Веша Куоннезин*. Спн-метис згодом, уже після смерті батька, виховувався в індіанському племені, пізнав багато секретів мисливця-звіролова, пізніше працював продавцем, провідником, перевізником. Під час першої світової війни він пішов до армії і як чудовий снайпер прославився на фронті.

Коли нарешті затихли бої, Веша Куоннезин повернувся до рідних місць, почав поглиблено вивчати навколишню природу і став пізніше всесвітньовідомим ученим-зоологом. Веша Куоннезин написав кілька цікавих книг, зокрема «Люди останнього кордону» і «Мандрівники лісових пустель». Останню в 1938 році — в році смерті автора — переказав по-російському і опублікував Михайло Пришвін (він, до речі, порадив перекласти й іншу книгу славного індіанця — «Саджо та її бобри»). Наймення ж цього незвичного Веші Куоннезина українською мовою перекладається, як ... Сіра Сова.

Син відомого захисника індіан, письменника, білого американця за походженням Джеймса-Віларда Шульца (1859—1947) та індіанки Натаки з племені сік-сіку (Чорноногих) мав ім'я *Ні-Та-Ма-І* (Самітний Вовк). *Ні-Та-Ма-І* згодом став художником і навіть ілюстрував твори батька, окремі з яких відомі і в нас («Помилка Одинокого Бізона», «Сінопа — маленький індіанець», «Той, хто ловить орлів», «Серед скелястих гір» тощо).

Нині в народній Польщі живе і працює механіком на лайнері «Баторій» автор кількох книжок із життя індіан Станіслав Суцлатович. Він — син польської революціонерки, втікачки з царської каторги, та вождя

індіанського племені ірокезів. Дитинство та юність Су-платович провів серед індіан, згодом прибув до Польщі, під час німецької окупації попав до рук ворогів, та незабаром вирвався з них і відважно боровся за народну Польщу. Справжнє ж, дане батьком наймення Су-платовича — *Сат Ок* (Довге Перо). У 1968 році Сат Ок відвідав Україну, зустрічався з юними читачами Києва та Харкова.

Цікаві давні наймення зустрічаємо в східних народів. В арабів побутують, наприклад, такі, взяті в основному з старої перської мови: *Зулейха* (любима), *Азиза* (дорога), *Шукри* (благородний), *Ях'я* (той, що живе), *Зара* (вечірня зоря). Багаті на такі наймення давні євреї: *Іона* (голуб), *Ахбар* (миша), *Дебора* (бджола; звідси й прізвище *Деборин*), *Ореб* (ворона), *Калєб* (собака), *Рахіль* (вівця, звідси й прізвище *Рахлін* (від *Рах'ілля*), *Лабан* (білий), *Гідеон* (кульгавий), *Циппора* (пташка), *Іова* (ворожий), *Барак* (блискучий), *Есфір*, або *Гадас* (мірта). Таджикив звуть: *Кабуд* (голубий), *Барфі* (сніг), *Кашти* (голод), *Джангі* (війна).

У давніх римлян зустрічається чимало наймень, так би мовити, заряджених майбутніми позитивними рисами їхніх носіїв: *Валерій* (здоровий, міцний), *Фелікс* (щасливий), *Маргин* (військовий), *Олександр* (захисник людей) тощо. Багато було в них й імен-числівників: *Квінт Енній*, *Секст Помпей*, *Септимій Север*, *Гай Октавіан*, *Ноній Марцел*, *Децим Юній Брут* та інші (всі від *квінтус* — п'ятий, *секстус* — шостий, *септимус* — сьомий, *октавіус* — восьмий, *ноніус* — дев'ятий, *децимус* — десятий). Один із римських імператорів *Калігула* — одержав своє наймення навіть від назви важкого солдатського взуття — *калігул*, яке він любив но-

сити в дитинстві, коли бував на терені військових таборів.

Як бачимо, початок збереженої пам'яттю чи на письмі історії людських наймень, зокрема слов'янських, — досить цікавий розділ мовознавства та найменництва. Саме від нього ідуть корені історії наших сучасних імен, прізвищ та наймень по батькові.

Новим періодом у розвитку слов'янського й українського найменотворчого процесу була поява офіційних релігій взагалі і християнського віровчення зокрема на Сході та в давній Київській державі.

Давні люди — раби безлічі забобонів та марновір'я — намагалися «прикритися» від усякого лиха та злої долі іменами різних божеств та богів. Уже в арабів своєї давнини зустрічаються наймення, складовою частиною яких є слово «бог» (аллах). Перське *Фаталла* перекладається, наприклад, як «божній переможець», *Абдулла* — як «раб божий», *Машалла* — як «божа допомога», *Педжеталла* — як «божа радість», *Азизулла* — як «улюбленець бога» тощо.

Особливою, навіть надмірною «набожністю» відзначаються наймення семітів, зокрема євреїв. В одній із відомих пам'яток їхньої культури — в біблії — згадується понад дві тисячі вісімсот давніх наймень п'ятнадцяти тисяч «дійових осіб» тієї книги-конгломерату. (Значна частина тих наймень своєю основою має різні «божі» назви і «боже» причандалля усіх категорій та барв).

Іонатан та *Ельнатан* по-українському приблизно відтворюється фразою «господь дав (подарував)», *Іоєзар* та *Елієзар* — фразою «господь допоможе», або «бог — моя допомога», *Мікаель* — фразою «хто є ще

(такий сильний), як бог», *Рафаель* — фразою «зцілення за (божою) допомогою», *Амішадай* та *Цурі-Шадай* фразами «шадай (всемогутній) — мій друг» і «шадай — моя скеля (захисток)». І так без кінця та краю.

Єврейські лінгвісти висловлюють думку, що й такі імена, як *Давид*, *Натан*, *Барух*, *Амос* та *Шафат* є звичайними прикметниковими означеннями до слова «бог», і їх приблизно варто б відтворювати так: *Давид* — любимий (богом), *Натан*, чи *Ельнатан* та *Натанель* — подарований (богом), *Барух* — благословенний (богом), *Амос* — той, якого носив (бог). Імена з такими вельми чудернацькими значеннями тепер уже, звісно, відмирають, як непотріб.

Трохи дивним і незрозумілим при переліку цих наймень здається нам те, що при наявності однакового компоненту, поняття «бог», багато з них не мають жодного схожого звука. В жодній із сьгоднішніх праць про імена це питання, на жаль, не з'ясоване, тому доведеться зупинитися на ньому докладніш.

Давні семітські народності «справжнє», нібито відоме тільки найвищим духовним особам, наймення божества, як у нас колись наймення диявола, вголос не називали. Замінювали ж вони його в молитвах та на письмі різними синонімами. Число тих синонімів-«замінників» сягало семи десятків, склалися ж вони з двох-трьох, а інколи й більше (аж до сорока двох) літер. Найуживаніших «замінників» «божого наймення» було кілька: *Іегова* (*Ягве*), котре в біблії згадується немало-небагато, щось близько семи тисяч разів, посідає серед них перше місце. Далі йдуть *Ель*, *Елогим* (*Елога*), *Шададай*, *Еліон*, *Аддонай*, *Цебаот*, *Абір* та інші. В українському перекладі вони означають приблиз-

но таке: він існує; могутній; той, хто є предметом страху; той, хто створює; госнодь (володар) воїнства (небесного); всемогутній тощо.

Саме ця «багатолітність» отого невловимого семітського божества і створила оцю звукову неподібність тотожних за значенням імен. Залишки всіх цих «замінників» ми можемо відшукати і в основах наших імен. Це різні zdeформовані вже давні слова: *Іо* — в *Іван*, *Ель* (у вигляді літерних сполучень: *Л*, *Іл*, *Єли*, *ло*) — *Лазар*, *Ілля*, *Єлизавета*, *Данило*, *Михайло* і т. п.

Згодом частина єврейських наймень після перекладу чи калькування попала в грецьку та латинську мови. Так, на думку лінгвістів, у Греції *Цадок* перетворився в *Юста* (*Устина*), *Ієдидія* — у *Филона*, *Натанель*, *Ельнатан* чи *Іоганнаан* — в *Теодора* (*Федора*), *Іуда* — в *Лео* (*Лева*) і навіть у *Людвіка*.

Транляються такі наймення й у Середній Азії: *Нуруддін* (світло віри) — в таджиків, *Гудайберди* — в туркменів і *Гудайберген* — в казахів (останні імена означають «божий дар»).

Варто зазначити, що й наші пращур-язичники теж мали певну кількість згаданих «божих» наймень: *Боголюб*, *Богдан*, *Богумила* та інші. Одне із них — *Перкунас*, тобто *Перун*, донедавна, а може, ще й досі, носили литвини. Так називається зокрема один із персонажів чудового віршованого роману гепіального польського поета, нашого земляка-подолянина Юліуша Словацького «Беньовський».

Багато людей колись, вважаючи, що ім'я є частиною, «душею» самої особи — його носія, приховували свої справжні наймення від чужинців та ворогів. Індійці, наприклад, це роблять і нині.

В останнє тисячоліття посилено експортувало давні імена з отою «божественною» начинкою християнство. Транспортним засобом цього експорту були різні церковні культові книги, зокрема біблія та євангеліє, різні візантійські, грецькі та латинські коментарі до них, а також незлічені календарі, іменослови, життя святих тощо.

Появі нових наймень на землях Київської Русі передували цікаві події.

У Києві, на Володимирському пагорбку, на крутому березі Дніпра, впаде в очі велична бронзова фігура з важким, як людська недоля, хрестом. Це — фігура допитливого мудреця, далекозорого вождя й суворого воїна — князя Володимира Святославича. Це образ того, хто недалеко від цього місця, десь на берегах притоки Славутича — річечки Почайної в 988 році охрестив наших пращурів — київських русичів та ще й наказав скинути у воду сяючого ідола, поганського бога Перуна — слов'янського володаря блискавки, грому та дощу.

Незабаром після цієї незвичної духовної революції зверху, значної історичної події, що допомогла зміцнити владу імущих та ще дужче закабалити народ, але водночас принесла на Русь промінь науки й письменства, — незабаром з'явилися храми, церкви, монастирі. З Візантії прибули священники. Вони привезли з собою не тільки культові книги, а й готові списки канонічних, тобто узаконених релігією наймень, де зазначалося, в який день і якого саме шанувувати святого, апостола, християнського мученика, визначного героя церковних легенд та міфів.

Слуги нового культу швидко прибрали до своїх рук

найменування немовлят. Усіх малят було запропоновано нести до божих храмів на «хрещення», під час якого священник і вибирав з отих списків імен, так званих «святців», певне найменья святого. Якщо дитина народилася, скажемо, 11 вересня, то хлопчика «нарекали» *Іваном*, а дівчинку — *Анастасією (Настею)*, бо саме на цей день припадали «іменини» святих з такими найменьнями.

Святі, імена яких давали новонародженим, за словами церковників, ставали опікунами, «янголами-хранителями» майбутніх громадян. Віруючим батькам це, звісно, було навіть на руку. Як-не-як тепер же долею їхніх дітей опікувався не якийсь там невідомий «дух» звірів, дерев чи скель, а «справжній» святий, скажемо, Георгій-перемогносець. Вигідно і до того ж майже за дарма! А ще, крім усього цього, й найменья якісь такі, що, здається, анічогісінько не означають: *Іван, Петро, Олена, Марія, Пилип, Софія, Аквилон...* Звичайні звуки — часом приемні, часом гучні. Їх навіть ліпше носити як найменья, аніж оте *Кобиляча Голова, Мергв'ой, Сьомак* чи *Пень*, із яких уже дехто й глузує.

Однак багато неофітів, навіть охрестивши та доставши для своїх синів чи дочок «святі» імена, вдома й далі кликали їх колишніми звичними, так званими «мирськими» найменьнями. Це, до речі, було навіть зручно, бо додавало людині не одну «ознаку», а дві.

Такі «неофіційні», домашні імена, немовби то теперішні здрибнілі, побутовували й серед високого світського та й духовного слов'янського «начальства». Це засвідчує ряд документів Київської держави та пізніших часів. Ось які фрази подибуємо в літописах — під роком 1113-м: «Преставися князь Михайло, зовомий Свято-

полкъ»; під роком 1164-м: «Костянтинъ, а мирьски Добрыло»; під роком 1199-м: «Во своихъ си приятелехъ именовъ Милонѣгъ, Петръ по крещенню». Часто в давніх документах друге наймення має різні назви, скажемо, «мирське», «княже», або «руське»: «В крещенни Иосифъ, а мирьски Остромиръ» (1056 р.); «Родися у Ярослава сынъ Михаилъ, а княже имя Изяславъ» (1190 р.); «...нареченный въ крещенни Василий, русьскимъ именовъ Владимиръ» (1196 р.). Траплялися й такі дивні імена, як «Ефросѣня, именовъ Изморагдъ» (1198 р.).

Окремі з «мирських» імен, надто тих, котрі носили великі князі, церква пізніше канонізувала і ввела навіть до «святців».

Варто, до речі, зазначити, що при створенні перших списків християнських святих та великомучеників не обійшлося без курйозів. Спочатку «своїх» святих було малувато, отож довелося «позичати» їх деінде. Звідси й почалося...

Давні римляни-язичники богинею мисливства, дітонародження і Місяця, захисницею диких звірів вважали Діану. Одним із її почесних прізвиськ було Діана Пудіна (Сором'язлива). Давні теологи, довго не думаючи, «роздвоїли» бідну богиню і з її другої «половини» створили собі християнського святого чоловічої статі — Пуда. У такий самий спосіб вони перетворили в святого Димитрія і ще одну жінку — теж римську богиню, заступницю землеробства — Деметру.

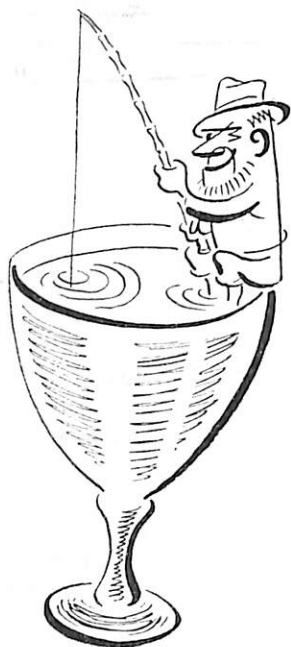
Пізніші послідовники цих перших «виготовлювачів» святих — католицькі теологи — пішли ще далі. Їм, наприклад, вдалося «роздвоїти» слов'янського, до того ж поганського божка Світовіда — і створити з нього хрис-

тианського святого — Віта. Ще дивніша «метаморфоза» сталася в їхніх руках при створенні двох святих дів — Аури та Планіди: вони, ті дівки, не що інше, як одна колишня богиня повітря — Аура Планіда. Ухитрилися церковники спекти двох святих — Перепетую та Феліцітату — навіть із давнього латинського поворічного вітання: «Перепетуам феліцітатам!» («Бажаю тобі сталого (вічного) щастя!»).

Кожне із християнських канонічних імен у мові, що з неї воно було взяте, мало якесь певне значення. Ось спрощені переклади кількох наших загальноживаних наймень: грецькі — *Тарас* (бунтівливий), *Петро* (камінь), *Параска* (переддень свята, свят-вечір), *Софія* (мудрість); сврейські — *Адам* (глина, червона глина), *Ганна* (благодать); латинські — *Килина* (орлиця), *Павло* (малий), *Віктор* (переможець); східні — *Одарка* (переможниця), *Тимур* (залізний) тощо.

Значення канонічних наймень, як правило, часто «розшифровували» давні «святці». Переклад основних наших наймень навів у своєму чудовому «Лексиконі» старої української мови перший київський лексикограф Памво Беринда.

Певна частина вищезгаданих і незгаданих наймень не дуже милувала слов'янський слух. І тому деякі з них у вирі щоденного вжитку, наче камінці в швидкоплинних хвилях гірської річки, почали відшліфовуватися й стали гарнішими, приємнішими для вимови та слуху: *Килина* (із *Аквилина*), *Настя* (із *Анастасія*), *Параска* (із *Параскева* чи *Парасковія*), *Сидір* (із *Исидор*) тощо. Схожий процес шліфування проходили й наймення поляків (*Євстацій* — *Осташ*, *Іоаков* — *Якуш*), німців (*Гугі-Ігнацій* — *Жегога*, *Альберт* — *Ольбрагт*),

берт — Гуго, Аудомар, Отмар — Отто, Коуират — Куно, Курт) та інших народів.

Одержані під час хрещення імена на Україні довго, аж до минулого сторіччя, часто, особливо серед безправних тоді селян, лишалися єдиними офіційними найменнями. Як такі, вони не раз зустрічаються в різних українських документах, скажімо, в «трудових угодах» між господарями й наймитами. Ось одна із таких «угод», складена в селі Мишарівці колишнього Гайсинського повіту на Поділлі:

Мця Декабра 14 Дня 1793. наймичука именем Марка поставив нагаковом мит(і) свита чоботи Дв(і) пари сорочок шапку и пояс за що можна купити и півдня проса

Матвій Рибак Могоричник.

Наймит, як бачимо, обходився одним лише особовим ім'ям, його господар, однак, мав їх уже три: одне — дане церквою, суто офіційне, друге — набуте, видно, від зайняття рибальством і третє — одержане, напевне, як прізвисько, що відбиває одну із рис характеру його носія: любить підмогоричити.

Схожий спосіб найменування українців лишався і в пізніші часи, вже навіть на початку минулого сторіч-

чя. Про це можемо дізнатися також із «трудової угоди» тих років, наприклад, із цієї ось, укладеної у подільському селі Івчі Літинського повіту. Авторами її були дівчина-наймичка та староста села:

Сего 1817 года Сентября 14 дня угода з наймичкою Явдохю за год Мита за платитъ по угод(і) злт¹ 40 идоходу пренадлежащее. Св(і)дигель василь Са-рафинюк + Явѣдоха Гриука Бидюка дочь +

Пізніше більшість суто слов'янських і привезених з-за моря особових імен стала основою наймень, по батькові та деяких сучасних прізвищ.

В інших народів, зокрема недалеких від нас, західноєвропейських, процес творення та вживання особових імен пішов трохи відмінним шляхом.

У сусідній Польщі, та й в інших католицьких країнах, новонароджений у день хрещення діставав не одне особове ім'я, а два, три, а часом ще більше. (Цей звичай, — можливо, продовження античної традиції найменування, за якою людина могла придбати упродовж свого життя чималу низку імен, наприклад: Гай Юлій Цезар Октавіан Август). Німецький поет, француз за походженням, Шаміссо був «нагорсджений» у день хрещення трьома іменами: Шарль-Луї-Адельберт. Французькі письменники Монассан та Аполлінер (Костровицький) мали їх ще більше: перший — Анрі-Рене-Альбер-Гі, а другий — Гійом-Альбер-Володимир-Олександр-Аполлінарій. Дослідники вказують, що в деяких країнах, наприклад в Іспанії чи Португалії, кількість імен маляти залежить від... соціального становища або й титулу його батьків. Звичайному

¹ zlt — злоті (польські гроші).

Антонич мав їх два: *Богдан-Ігор*. Три імені дістав під час хрещення і Максим Рильський.

Для щоденного вжитку, однаке, всі носії довгих імен, як уже згадувалося, вибирають лише якесь одне із своїх особових наймень (у документах воно часто підкреслюється).

Великі зміни в західноєвропейське найменування внесла епоха Відродження та Реформації. У герман-

дворянину-ідальго дозволяється там носити шість особових імен, дворянам-грандам — дванадцять, а найвищим сановникам — доскочу. Навіть дружина всесвітньвідомого художника Гойї офіційно підписувалася такими (ще не всіма, однак) іменами: *Марія дель Пілар-Тереза - Кастана - Феліція-Луїза-Каталіна-Антоніна-Ізабелла*; в житті, проте, її називали просто: Кастана. Ще більше імен мають японці: низки наймень у них часто скидаються на низки засушених грибів.

По кілька імен мали колись та ще й тепер деякі мешканці України, зокрема колишні уніати та католики Галичини. Один із чудових українських поетів-ліриків

ських країнах з'явилося чимало імен з рідномовними основами. Англосакси розширили царину вибору наймень до безмежжя: батьки, як за прадавніх часів, могли зробити ім'ям дитини будь-яке слово. Дехто, надто тогочасна інтелігенція, поперекладали свої наймень латинською або грецькою мовами. Окремі з фанатиків Реформації вибирали для себе за ім'я цілі фрази священного писання. Повелася звичка робити своїм особовим ім'ям якесь відоме прізвище.

Все це, однак, мало незначне відлуння в процесі українського та слов'янського найменування, тому й не будемо обговорювати цих справ детально.

Живий бурхливий струмінь вніс у наше найменування рік 1917-й та перші п'ятирічки соціалістичного будівництва в країні. Народилися нові особові імена, будівництва в країні. Народилися нові особові імена, інколи, як про це розповімо нижче, досить дивні й чудернацькі (*Трактор, Сталь, Ідея, Ірґиш і ін.*). Було задержано чимало застарілих, часом образливих прізвищ, ухвалено нові закони про реєстрацію наймень тощо.

Наприкінці варто ще згадати й про вплив визначних громадсько-суспільних чи політичних подій на появу нових імен. Події ті можуть бути різні.

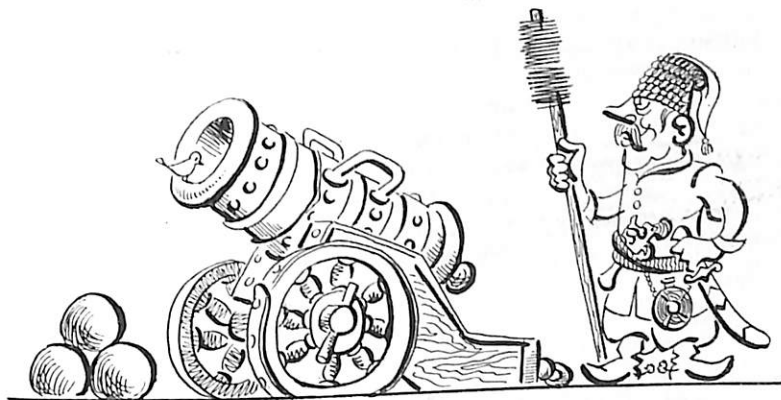
Під час французької буржуазної революції 1789 року у Франції, наприклад, з'явилося й несподівано швидко поширилося ім'я *Ліберте* (Воля). У відповідь на зневагу й заборону рідної культури й мови населення «тюрми народів» — царської самодержавної Росії, зокрема українці й поляки, не раз демонстративно називали своїх синів *Тарасами, Тадеушами, Адамами, Юліушами*, тобто іменами національних героїв, великих поетів, борців за волю й незалежність: Шевченка, Костюшка, Міцкевича, Словацького. Мріючи про ски-

нення турецького, а пізніше й фашистського ярма, слов'яни, зокрема південні, часто називали своїх спадкоємців гордим ім'ям — *Свободан*. Грізний період боротьби за народну владу в Іспанії 1937 року породив жіноче наймення *Демокрасія*.

Цей процес не припиняється й досі. Славні польоти в повітряний океан Валерія Чкалова та героїчні подвиги перших космонавтів нашої країни, напевне, подвоїли чи й потроїли кількість у той час народжених *Юрїв, Германів, Валентин, Андріянів*. Якась польська мати в 1966 році назвала свою доньку ім'ям... *Гагаринка*.

Інколи рій нових імен-близнюків з'являється навіть після виходу в «люди» якоїсь цікавої книги, фільму чи вистави. Якось, наприклад, кореспонденти повідомляли, що в Пермі після постановки опери «*Аїда*» в свідоцтвах про народження, виданих тамтешніми бюро ЗАГСу, зарядило від *Аїд*.

Море наймень, як бачимо, безкрас. Навіть добрим плавцям нелегко орієнтуватися в ньому, долати його прикриті туманами хвилі. Тому варто нам хоч одним оком зиркнути на компас-дорогоказ цього моря — повести розмову про деякі принципи вибору людських імен, про красу нашого наймення — нашого найвірнішого друга.

ВИБИРАЙТЕ ГАРНЕ ІМ'Я,
АБО СИН... МЕРИДІАН, А ДОЧКА... ГІПОТЕНУЗА

Людське ім'я, як уже мовилося, є своєрідною характеристикою людини, а інколи — її соціальним знаком. Воно до того ж супроводжує кожного з нас усе життя і не зникає навіть тоді, коли нас уже немає на світі. Тому дуже важливо, аби батьки щоразу вибирали своїм дітям — майбутнім громадянам і трудівникам — імена гарні й звучні, приємні для слуху та вимови й водночас прості. Певне значення має для людини й «зміст» наймення.

Однак у виборі імен не раз панує ота всюдисуща мода і... — ніде правди діти! — примхи. Через це дехто із наших сучасників носить на диво химерні, а інколи й курйозні наймення, «подаровані» їм батьками і «модою».

Історія народження «моди імен» та різних курйозів найменування досить цікава й може для декого бути повчальним уроком.

Вже давні римляни й греки, ідучи за певним звичаєм, а може, хвилинною примхою, були попридумували для своїх спадкоємців велику кількість дивних наймень, скажімо: *Васса, Аполлон, Цецилія, Ксантіна* чи якийсь там *Ардальйон*. Наші «надінтелігентні» матусі й татусі часто дають ці імена сьгоднішнім малюкам, але їм, сердешним, і невтямки, що вони, вписавши такі наймення до документів, називають своїх спадкоємців іменами, значення яких по-українському відтворюється приблизно так: *Пустиня, Губитель* (сонячним вогнем), *Підсліпувата, Булана Коняка* та *Бруднуля*. Не всі, до речі, знають, що Клавдія означає: кульгава.

Не менше таких смішних за значенням наймень мали всі народи Європи й інших континентів. Багаті на них були, як уже згадувалося, й наші пращури, східні слов'яни.

Деякі з тих наймень, зокрема пізніших, дали своїм рабам, смердам чи кріпакам представники класу гнобителів. Решту ж наймень, скажімо, *Палка Моговило* чи *Товариш* (тобто — компаньйон у торгівлі, в продажі товарів) достачило їх носіям якимсь зайняття.

Пізніше, вже аж після прийняття християнства, нашим пращурам багато чудернацьких наймень — власних імен — «подарували» церковники. До тих наймень із незнайомим іноземним «змістом» належать зокрема такі, як: *Сисой, Луп, Псой, Дула* (раб), *Акакій* і навіть *Гад*.

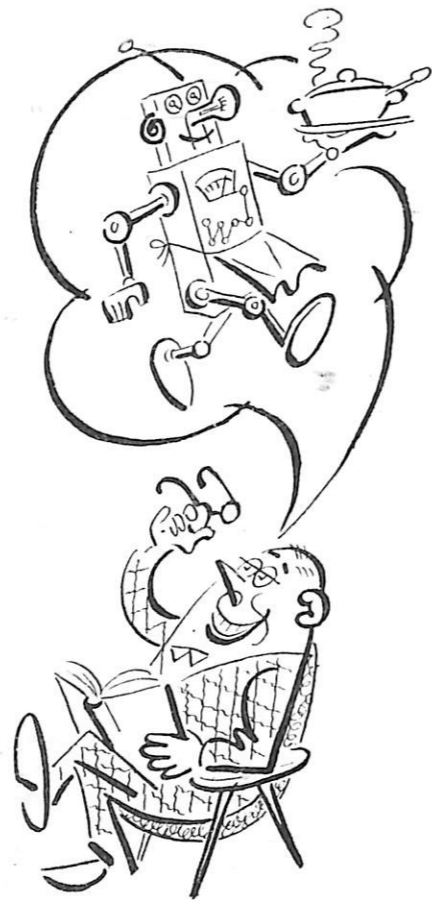
Згодом, уже в минулому сторіччі, певну кількість вельми «екзотичних» наймень, часто досить спотворе-

них чи переосмислених, принесла нам мода на все іноземне. Допомогали цій моді чужомовні книги, найчастіше французькі.

Члени багатьох родин містечкових жителів, надто таких, як описані в комедії «За двома зайцями», ідучи за прикладом панства, що відмовилося од рідної мови й рідних імен, охрещували своїх спадкоємців модними західноєвропейськими найменнями. Чимало розбагатілих лихварів та чиновників, намагаючись «окультуритись», почали вивуджувати «екзотичні» імена для своїх Митрофанушок обох статей із французьких, англійських та німецьких фоліантів. Саме звідти до нас залетіли наймення: *Ельвіра, Уліса, Евеліна, Луїза, Пальміра, Жанетта, Емілія, Лала, Стелла, Едуард, Річард, Альбіна* й *Альбін, Зюзана, Жоржета* тощо. Траплялося в нас тоді й дівоче ім'я... *Схоластика* (так, до речі, звалася й одна з родичок польської постеси Марії Копонницької). Мода на ці «культурні» наймення, на жаль, не минула ще й тепер. Правда, деякі з них зуміли й «прижитися». І теж не без причин. Одна із них — носій імені.

Між іменами, бачте, часто буває, як між людьми: і тут не раз відстань од смішного до великого становить один крок. Часто не дуже популярне ім'я (чи прізвище) «облагороджує» слава його носія. Років двісті тому, скажімо, прізвище *Пушкін* (тобто той, хто обслуговує «пушки» — гармати) здавалося якимсь простацьким, навіть трохи дивним. Досить простим здавалося донедавна й прізвище *Кочерга*. Та от з'явилися геніальний творець «Євгенія Онєгіна» та чудовий автор «Свічного весілля» — і наймення їх зазвучали по-новому, так би мовити, відірвалися від «пушки» та «кочерги».

Буває, до речі, й щось ніби протилежне.

Досить гарне значення і мелодійна звукова форма в імені *Пульхерія* (прекрасна) чи *Євдокія* (лагідна, доброї вдачі). Колись вони були широко розповсюджені. Однак тепер ці імена дуже рідко зустрічаються в нових метричних записах: вони, бачте, «вийшли з моди».

Нові часи, великі суспільно-політичні події також часто впливають на появу нового іменотворення. Як уже згадувалося, в період французької революції 1789 року народилося багато нових, до того часу невідомих наймень, починаючи від таких вагомих, як *Ліберте* (Воля), і аж до звичайних цифрових, скажімо, *Мільсесанкагрвенгрез* (Тисяча Сімсот Дев'яносто Три).

На Україні чимало нових імен з'явилося в перші роки після Жовтневої революції. В цей період батьки, надто міські, розпочали просто-таки змагання у вигадуванні «найновіших» наймень. Повернувся батько з фронту боротьби за революційну ідею, і незабаром в його сім'ї залунали такі імена дітей, як: *Ідея*, *Революція*, *Рот-Фронт*, *Боротьба*. Спочатку здавалося, все йшло як треба, та коли діти поідростали, довелося розпочинати митарства по різних установах, щоб хоча одне-два наймення замінити більш звичними. Така злива «модних» імен випала над містами й під час індустріалізації країни. У метриках немовлят тоді зарябіли імена: *Енергетика*, *Ера*, *Трактор*, *Новіта*, *Рета* (*Радіотехніка*), *Сталь*, *Іскра* і навіть *Електрифікація*. Любителі ономастичних курйозів повиплюлювали з різних документів недавніх років безліч інших подібних імен: *Барикада*, *Декрета*, *Марген*, *Шахта*. А в наших сусідів-росіян, за свідченням лінгвістів, протягом 20-х років були «посіялися» й такі наймення — «нові імена», як *Утопія*, *Анархія* і *Смичка*, а ще пізніше — *Біла-Ніч*, *Геній*, *Іртіш*, *Неон* тощо. В Таджикистані були імена: *Фірке* (партія) і *Мамлакат* (країна).

Багато, якщо не всі, з цих наймень, на щастя, не витримало іспиту часом і зникло з обріїв іменотворення. І це, звісно, мало свої причини. Отож хоча б коротко зупинімося на тому, що потрібно найменню, аби воно витримало іспит часу.

У виборі й творенні імен велику вагу має естетичний смак того, хто береться до цієї важливої справи. Певним чинном, як ми вже згадували, впливає на це і оточення та... «мода», звичка, а інколи й примха. Отож згадаємо деякі з «правил» найменування.

Ім'я людини, зокрема слов'янське, має якоесь гармоніювати з характером, оточенням, прізвиськом пося. Чорнявій, схожій на циганча дівчинці не «пасує» ім'я *Світлана*. Не дуже вродливому хлопчику не варто давати наймення *Нарцис*. Не гарно, навіть кумедно звучить ім'я *Роза* в поєднанні з прізвиськами *Гарбуз*, *Лошакова* чи щось на кшталт цього. Навіть Ільф і Петров навряд чи одважилися б назвати свою *Елочку-людоджерочку* *Ідеєю* чи *Револуцією*. Батьки, виходить, повинні не забувати про небезпеку і незручність деяких «модних» імен.

Будь розумний, мудрий будь —
Не давай малятам
Отких смішних імен,
Як Протон і Атом.

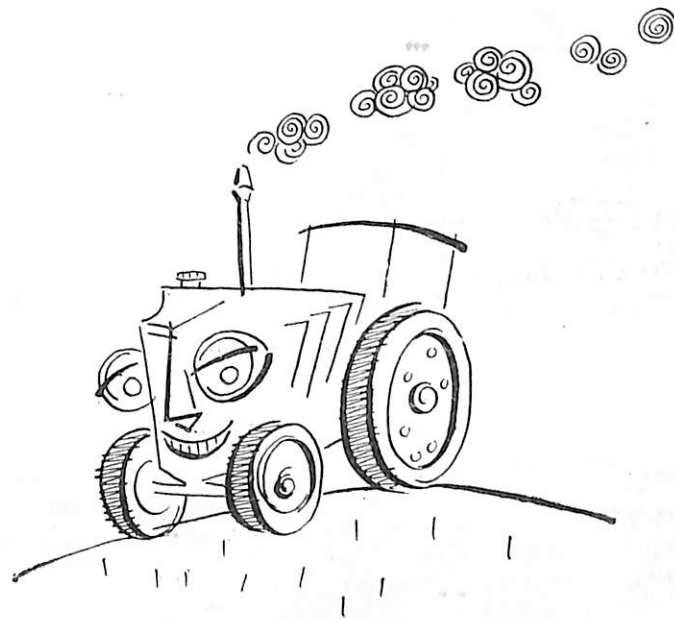
...Як один оригінал,
Любитель газети,
Власним дітям підібрав:
Супутник й Ракета,—

писав якоесь з приводу цього відомий російський поет С. Маршак у вірші «На захист дітей», фрагменти якого ми й передали у досить вільному відтворенні.

Людське ім'я, особливо власне, мусять мати і ще одну рису: потрібно, щоб воно не асоціювалося, не було своїм звуковим «матеріалом» близьке до слів, що можуть стати прізвиськами.

А буває ж...

Гарне, наприклад, давнє, ще з часів Київської держави, жіноче ім'я — *Рогнеда*. І, пам'ятаю, хтось із су-

сідів саме його був вибрав для своєї донечки. Та й мав же потім клопоту з ним! А дочка то й не раз плакала. Атож, не заплачеш, коли прізвиська злітали над класом, мов ті оси: Рогнеда — Рогів не дав, Рогнеда — Неда-меда, Рогнеда з велосипеда і таке інше.

Васю часто прозивають діти *Васею*, *Стеллу* — *Стелею* тощо.

Батьки зобов'язані пам'ятати й про те, що їхні немовлята колись також будуть татусями й матусями, а

їхні власні наймення стануть батьківським найменням. То ж хіба приємно буде вашій доньці чи синові, якщо їх називатимуть згодом, скажімо, отак: *Петро Атолович* або *Цецилія Ірґишівна*, *Нау́м Макбетович*, *Ідея Сунутниківна* або *Трактор Іванович*?

А тим часом дехто з нас не усвідомлює цього. Якось у російському журналі «Огонек» автори листів-відгуків на статтю про найменування дітей наводили приклади побутування «живих» імен, схожих на згадувані: *Гамлет Ногай*, *Діана Кривоногова*, *Сільва Живогинська*, *Ідея Лев...* Лікар з міста Усть-Каменогорська навіть таке зауважив: «Деякі батьки легковажно вибирають імена дітям. Гарне слово «революція», однак Революція Кузьміна звучить навряд чи приємно. Розповідають навіть про такий випадок, коли учитель математики «винайшов» для своїх дітей імена Медіана, Радіана і Гіпотенуза, а сина назвав Полосом». Наймення одного з сучасних московських кіноакторів і режисерів звучить так: *Ролан Биков*. Побутувало й ім'я *Філодерма* (нібито любитель... шкіри).

А які наймення-шифри вимізковують наші вельмишановні автори науково-фантастичних романів, котрі, здається, вважають, нібито за яких сто-двісті років зникнуть всі наші імена? Прізвища й власні наймення деяких персонажів їх творів часто нагадують уїдливі прізвиська студентів технологічних інститутів: *Хрон*, *Гур*, *Нур*, *Реба*, *Тра*, *Люг*, *Елц*, *Конд*, *Пріс*, *Гром*, *Орм*, *Ма-сто*, *Боораа* і т. д.

Отож, вибираючи дитині ім'я, не варто кидатися на будь-який новий, «модний» науково-технічний термін чи словосполучення, як не варто й триматися протилежного, скажімо, таких давньоцерковних і нібито бояр-

ських наймень, як *Амфілохій*, *Питирим*, *Агапія*, *Євламнія*, *Юхимія*, *Магдалина*, *Афон*, *Ахіла*, *Ігнат*, *Єгор*, *Мар'я* і *Соф'я* (певно, замість *Гнат*, *Григорій*, *Марія* і *Софія*) *Пров*, *Сисой*. Не варто, якщо вони навіть наведені академічним київським «Словником власних імен» серед наймень, котрі буцімто «мають перспективу на поширення в побуті, діловому та юридичному вжитку».

Для наших дітей завжди можна підібрати чимало чудових імен. Гарні й звучні є імена з нашими слов'янськими коренями, скажімо, такі, як *Мирослав*, *Ярослав*, *Людмила*, *Віра*, *Ростислав*, *Славомир*, *Милослав*, *Володимир*, *Любомир*, *Світозар*, *Борислав*, *Любов* (*Любина*), *Надія*, *Гаїна*, *Світлана*, *Калина*, *Рада...* Прості й водночас значимі й імена, котрі носили наші славні предки: *Леся*, *Соломія*, *Тарас*, *Іван*, *Оксана*, *Максим* тощо. Де-що можна запозичити і в сусідів, скажімо болгар, котрі й досі вживають давньослов'янські наймення: *Стоян* (від *стояти*), *Любен* (*люблений*), *Огнян* (від *вогонь*), *Здравко* (*здоров'я*), *Орлин*, *Славейко*, *Горан* (від *гора*), *Росиця* (від *роса*), *Веселин* (*веселий*).

Можна спробувати створити й нові українські імена, ну хоча б: *Світомир* (від вислову «Світові — мир»). І думаю, що тут нас чекають удачі. Створили ж у якомусь із дитбудинків гарне прізвище — *Переможко*.

Вибір імені, що так міцно вплелосся в історію людського найменництва, як бачимо, нелегка справа. І відповідальна. Вибираючи наймення, треба йти за здоровим глуздом, за гарним естетичним смаком, а не за часто химерною «модою». Не треба забувати, що наймення — вічний супутник людини. Треба пам'ятати, що часто ім'я дорожче золота.

ЯКЩО БАТЬКО — ГОЛОВА СІМ'Ї...

Мешканці невеличкого хутора можуть собі спокійно жити з одними лише іменами, скажімо: *Петро*, *Одарка*, *Гриць* чи *Людмила*. Можуть, звичайно, не плутати одного з одним і мешканці досить великого села — поєї тільки одних особових наймень. Одначе з умовою — якщо кожний з них носитиме відмінне од інших ім'я. А «діючих» імен, на жаль, небагато, щось близько тисячі... Та й ця кількість, як отой бальзаківський клаптик шагренової шкіри, скорочується й скорочується...

Отож людині довелось шукати практичніших засобів своєї індивідуалізації. Одним із таких найдавніших заходів були, як відомо, прізвиська. Не менш дійовим чинником виділення людини було в нас наймення по батькові. Ця форма найменування здавна відома й

здавна широко застосовується в багатьох народів і в різні епохи. Батьківське наймення можна знайти ще навіть у вавилонських записах, зроблених майже шість тисяч років тому. На одній із виконаних у Вавілонії глиняних дощочок є, наприклад, такий напис аккадського царя: «Нінаур, цар Ширпурлі, син Німгаліна». Ймення по батькові часто зустрічається і в поемах Гомера, скажімо, в «Одіссей» («Несторе, сину Нелеїв, ахейців пошано велика!»). Трапляються вони навіть у визначній пам'ятці староіндійського епосу — поемі «Махабхарата» («Отож ти, сину Зартараштри, ти маєш право всім світом володіти...»).

З давніх-давен батьківське наймення прижилося в Західній Європі. Шотландське наймення *Мак-Дональд* чи ірландське *О'Конел* в українському перекладі мали б приблизно такий вигляд: *син Дональда* і *син Конела*, *Дональденко* й *Конеленко* чи *Дональдович* й *Конелович*; а французьке *Дюруа*, англійське *Джонсон* і *Пембертон* чи грецьке *Базиліопулос* мали б вигляд: *син Руа*, *сини Джона* і *Пемберта* чи *син Базиліуса* (Василія). Татарське *Керим-огли*, арабське *Ібн Ахмет*, таджицьке *Турсун-заде*, грузинське *Понешвілі*, єврейське *Бен Гур*, литовське *Петрайтіс*, угорське *Петефі*, вірменське *Ованесян* і т. п. теж мають у собі різні суфікси чи префікси (-огли, *Ібн-*, *-заде*, *-швілі*, *Бен*, *-айтіс*, *-фі*, *-ян*), котрі означають не що інше, як «син», або ж посередньо вказують на батьківську форму наймення, на те, що носії тих наймень є синами таких-то батьків. І не тільки їх. Є й «нечоловічі» префікси. Арабське наймення *Г'юзиде-умм-Маджид*, наприклад, означає: Г'юзиде, мати Маджида, а ісландське *Йонатансдоттір* — дочка Йонатана.

У час творення трьох східнослов'янських націй способи її правила вживання батьківських наймень пішли дещо відмінними шляхами. У росіяни вони, ті найменья, в основному утворювалися за допомогою суфіксів *-ов*, *-ев* та *-ович*, *-ич*, інколи *-ин*. І хоча дещо з цих форм найменування згодом поширилося і серед українців та білорусів, а тепер навіть в інших сусідів, скажімо в молдаван, все ж вчені вважають, що «найменья по батькові... є специфічною особливістю тільки росіян». Такої думки дотримується, зокрема, мовознавець О. В. Суперанська та інші вчені.

Українські батьківські форми найменья найчастіше утворювалися від імен, як давніх, так і нових, християнських, за допомогою суфіксів: *-енко*, *-ук(-юк)* та *-ів* (Соха *Іванів*, Петро *Сошенко*, Дмитро *Дубенко*, Левко *Гордійів*, Юхрем *Гриценко*, Леско *Грицьків*, Охрім *Баранюк*, Устим *Кармалюк* тощо).

Найпоширенішою, однак, була форма з суфіксом *-енко*. За цією формою ще й тепер найлегше знайти в будь-якому списку слов'ян українця. Згодом вона стала основою більшості українських прізвищ, котрі остаточно закріпилися в документах після того, як царські писарі під час різних переписів «кріпацьких душ» додали мешканцям України російську батьківську форму найменья з суфіксом *-ович* як офіційну.

Найменья по батькові (а не прізвище) з суфіксом *-енко* носила більшість українців, навіть у недавні часи, і майже аж до XVIII сторіччя. Їх часто можна зустріти в різних архівних документах. Так, наприклад, в «Актових книгах полтавського городового уряду XVII віку» є такі найменья: *Дорош Дмитренко*, *Горбаненко*, *Микита Григоренко*, *Мураховщенко*, *Яків Михайленко*

Бридуенко (син Михайла Бридуна), *Матвії Іваненко*, *Шевченко* та ін. Надто добре «приставали» до імен згадані найменья по батькові в осіб, прізвища яких мали суфікси *-ук(-юк)*, *-ів(-їв)*, *-инський (-ицький, изький)* тощо: *Ярош Григоренко*, *Ведмедюк*, *Антін Левоненко*, *Ящинський* і т. д.

Серед українських батьківських наймень є ще одне досить цікаве — материнське. Щоб з'ясувати його «біографію», звернемося до славнозвісної поеми Тараса Шевченка, величної в своїй простоті «Катерини». Пригадуєте оту драматично напружену сцену-зустріч із загоном царських солдат? Зима. Після довгих розшуків вигнана з дому покритка Катерина з маленьким дитям на руках, не встигнувши навіть як батько її сина, офібігає на засніжений шлях: там їде стремена своє давнє коцар. Змучена мати хапає за стремени розігрується нехання. Під свист хуртовини на шляху розігрується незвичайна трагедія обдуреної царським воякою української дівчини-кріпачки. Цю трагедію легко вчитати навіть із кількох строф діалога Катерини з колишнім її коханим:

«Подивися, мій голубе,
Подивись на мене:
Я Катруся твоя люба.
Нащо рвеш стремена?»
А він коня поганяє,
Нібито й не бачить.
«Постривай же, мій голубе!
Дивись — я не плачу.
Ти не пізнав мене, Йване?
Серце, подивися,

Йй же богу, я Катруся!»
«Дура, отвяжися!
Возьмите прочь безумную!»
«Боже мій! Іване!
І ти мене покидаєш?
А ти ж присягався!»
«Возьмите прочь! Что ж вы стали?»
«Кого? мене взяти?»
За що ж, скажи, мій голубе?
Кому хоч оддати
Свою Катрю, що до тебе
В садочок ходила,—
Свою Катрю, що для тебе
Сина породила?..»

«Осьде воно, подивися!
Де ж ти? заховався?
Утік!.. нема!.. Сина, сина
Батько одцурався!..»

І відштовхнута нелюдом мати з горя кидається в ополонку. Залишеного ж на шляху сина підбирають лісники, і маля згодом стає поводитирем кобзаря.

Як ви гадаєте: яке друге наймення мав Івась, котрого «батько одцурався»? Скажете — про це автор нам нічого не говорить. І все-таки... Івася, без сумніву, назвали по матері *Катренко*, чи *Катрич*, *Катеринич*, *Катеринюк* і т. п. І таке наймення спочатку стало його «батьківським», а десь пізніше, скажімо, під час якогось перепису, й прізвищем.

Звідки ми про це, однак, дізнаємося?

Нам допомогли в цьому неписані, а згодом і писані

звичаї та закони східнослов'янського найменування. Більшість дітей, котрі народжувалися від нешлюбної матері, як правило, колись називали материнським ім'ям. Вже навіть в Іпатіївському літописі під роком 1187-м є згадка про те, що нешлюбного сина якоїсь Настасії — коханки князя Ярослава Галицького — називали Олегом *Настасичем*. У тогочасних літописах згадуються й ще особи із схожими найменнями: скажімо, Василько *Маричинич* — нешлюбний син коханки князя Володимира — Марії та інші. Такі материнські наймення, що вже, однак, «відстоялися» в справжні прізвища, подибуємо і в пізніших козацьких, запорозьких документах. У одному з них, датованому ще 1651 роком, є, наприклад, згадка про полкового писаря Семена *Катеринича* (як бачимо, він навіть тезко Шевченкового Івася); а в іншому, від 1654 року, можна вчитати ім'я білоцерківського козака Ондриюшка *Катриного*.

Материнські наймення, що з батьківських стали вже прізвищами, зустрічаються в усіх слов'ян (*Палагійчук*, *Тетянченко*, *Настасійчук*, *Настасюк*, *Настюк*, *Оксанченко*, *Оленюк*, *Катренко*, *Марусич*, *Марусенко*, *Гандзійчук* — в українців; *Маринін*, *Марфін*, *Марф'юшкін*, *Тат'янічева*, *Машикін*, *Соф'їн* — у росіян; *Анчиц* (від *Ганна*) — в поляків тощо).

Усі наймення по батькові, в тому числі й материнського походження, згодом (остаточно аж у минулому сторіччі) стали основою багатьох наших прізвищ, розповідь про які ми поведемо в новому розділі.

ОСНОВНА ОЗНАКА

Людські наймення, як і все на світі, часто переживають різні непередбачені зміни. За своєї давнини у мешканців нашого та й сусідніх країв основною ознакою, яка вирізняла особу з гурту схожих на неї, було одне своєрідне особове наймення, скажімо: *Добриня, Бажан, Дуб, Нечай, Любина, Субота* (в інших народів: *Вук*, тобто *Вовк*, *Коломбо* (*Колумб*), тобто *Голуб*, *Гамаль*, тобто *Верблюд*) і т. п. Та проминуло не так уже й багато сторіч, і основною ознакою людини, а інколи й певним соціальним знаком стало родове наймення — прізвище, котре, однак, часто-густо має своєю осно-

вою... те ж таки давні ім'я (*Нечай, Дубенко, Суботин, Колумб* тощо).

Як же виникли такі прізвища? Якими шляхами примандрували на білі поля документів?

Прізвище — не примха. Воно не могло не виникнути за тих часів, коли люди почали селитися великими гуртами, займатися різними ремеслами, одержувати мастки, титули, звання й чини, торгувати, мандрувати по всіх континентах. За часів, коли вже треба було знати не тільки, хто це, чий це син (чи донька) та які в них прикмети, а ще й знати, якою працею займається людина, з якого вона роду, який у неї масток, з якої вона місцевості тощо.

Наймення типу сучасних прізвищ у Європі з'явилися слідом за зниклими вже родовими йменнями римлян десь аж у XII сторіччі. Перші з них були офіційно заготовані у Венеції. Сучасні прізвища українців масово почали народжуватися в період інтенсивного утворення нашої нації, коли майже все населення вже мало національні імена й відвикало носити напівофіційні наймення та прізвиська, — десь між XIV і XVIII сторіччями. Значна частина селянства Росії — «тюрми народів» — не мала їх, однак, ще й на початку минулого століття.

Якщо взяти й перегорнути сторінки кількох телефонних книжок-довідників, скажімо, українську та німецьку, то відразу ж можна завважити, що в кожній з багатьох прізвищ мають суфікс-близнята: в українській — найчастіше *-енко*, в німецькій *-зон* та *-манн*, у російській *-ев* та *-ов* і т. п. Інколи суфікси прізвищ стають мало не своєрідними синонімами назв певного народу (або його частини). Один румунський письмен-

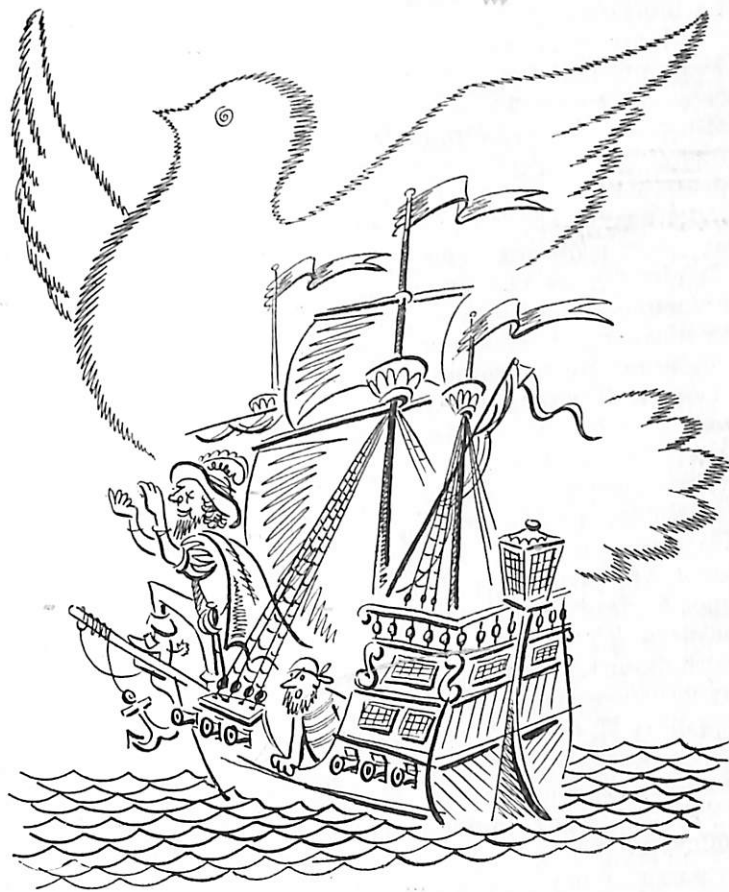
ник якось творчо використав цю властивість прізвищних суфіксів-близнюків, назвавши свою комедію «-Еску».

Отож основним розрядом українських прізвищ є прізвища із суфіксом *-енк-о* (який, до речі, має своїх братів і в словах «козаченько», «місяченько, маленький тощо»). Своїми коренями ці прізвища сягають як до давніх слов'янських імен (*Грб, Орел, Ляц*), так і до канонічних (*Петро, Гнат, Гриць, Домаха, Катерина*). Основою їх часто ставали й назви різних професій, місцевостей, речей тощо (*Коваль, Кушнір, Полоз, Брусок, Держак*). Від усіх цих основ за допомогою згаданого так званого прізвищно-патронімічного суфікса згодом утворилися наймення, котрі ясно вказували на зв'язок сина чи й дочки з батьком, а інколи й з матір'ю: *Дубенко* — син *Дуба*, *Дубенків* — син *Дубенка*, *Гриценко* — син *Гриця*, *Домашенко* — син *Домахи*, *Коваленко* — син *Коваля*, *Ковалів* — теж син *Коваля*.

Українські прізвища на *-енко* відомі здавна. Чи не вперше одне з них було зафіксоване в документі ще з 1480 року — в грамоті одного з литовських князів — Казимира, де згадується наймення «Сенько *Полозенко*».

Однак українці утворювали свої прізвища і за допомогою інших суфіксів. Якби якийсь нащадок Тараса Бульби послав десь наприкінці XVIII сторіччя своїх кількох синів учитися до різних шкіл під час чергового перепису населення, то ті сини згодом прибули б додому з документами, в яких те саме прізвище могло бути на диво по-різному оформлене: *Бульба, Бульбенко* чи *Бульбів*, або й *Бульбачук, Бульбич, Бульбин, Бульбак*.

Другим широко розповсюдженим суфіксом україн-

ських прізвищ був суфікс *-ів*, котрий має своїх «тезків» і в інших мовах (Іваніє—Іванов).

Надто часто такі прізвища зустрічаються на заході України, де вони прижилися з давніх-давен. Там в яке село чи місто не зайди — всюди почуєш їх: *Гнатків, Михасіє, Петрів, Грицьків, Іванів, Пономарів, Прокопів, Дяків* — без кінця і краю, ціле море. Вони так укоренилися тут, утратили ознаки присвійного прикметника настільки, що їх уже додають без зміни навіть до жіночих особових імен (Ганна *Михасіє*, Домка *Іванів*, Люція *Ковалів*). Більше того, при відмінюванні ці прізвища змінюються уже не як прикметники, а немовбито якісь іменники, скажімо, «гнів»: Івана *Ковалієва*, а не Ковалева, як, здавалося, потрібно було б, Дмитра *Пономарієва*, Юрка *Семкієва* тощо. Часто-густо можна зустріти тут і схожий спосіб відмінювання навіть жіночих прізвищ: Ганни *Михасієви*, Домки *Іванієви* (з наголосом на передостанньому складі).

Це, до речі, дуже дивує вихідців з Лівобережжя, Наддніпрянщини. Хоч і не повинно б, здається, дивувати, як, скажімо, не дивує нас ось щойно народжений спосіб відмінювання прізвища *Швець* (Василя *Швеця*, замість *Шевця*) та відмінювання прізвища — скам'янілого імені *Давида* (Ганни *Давиди*, Ганною *Давидою*), як не дивує нас написання *Дін* (замість *Дон*), *Машкін* (замість *Машкин*), як не дивує поляків їх родовий відмінок прізвища Толстой — *Толсто́я*, як не дивує росіян дивне перетворення родового відмінка прізвища Хитрий (*Хитро́й*) в скам'яніле і вже навіть невідмінюване прізвище *Хитрово́*. Якби, скажімо, його хтось наважився поставити знов у родовому відмінку, то вийшло б, напевне, *Хитрового* — тобто щось дуже схоже на форму прізви-

ща *Ковалів* у тому ж відмінку (*Ковалієва*). Не може «відживити» скам'янілого прізвища на *-ів* навіть посплання на те, що назва одного міста з цим же суфіксом (*Львів*), відмінюючись, все-таки зберігає чергування *і з о* (*Львова*). І це, видно, тому що назва *Львів*, власне кажучи, оформлена не за правилами нової української суфіксації (*Лев — Левове — град Лева*), а за правилами давньої, церковнослов'янської, що частково збереглася лише в росіян та поляків. А може, ще й тому, що носії згаданих прізвищ вже перестали відчувати в них присвійну означальну категорію і прагнуть ще більше віддалитися од давнього присвійного прикметника, щоб водночас зробити своє наймення ще більш незалежним від вузьких морфологічних рамок означальних частин мови.

Велику, суто українську групу прізвищ становлять нові й давні патронімічні і матронімічні наймення з суфіксами *-ук (-юк)*: *Березюк* (син *Берези*), *Милоцюк*, *Грицюк*, *Даньчук*, *Петрук*, *Стафійчук*, *Кондратюк*, *Катеринюк* тощо.

Певне місце у нас посідають і прізвища із суфіксом *-ин (-ін)* — відіменні присвійні прикметники, що утворилися в основному ще в часи східнослов'янської спільноти і згодом буйно розвивалися тільки в російській антропоніміці. Всі ці прізвища, як і слова, що лягли в їхню основу, в українців мають лише один суфікс: *-ин*: *Вереда — Вередин*, *Микита — Микитин*, *Гавриліха — Гаврилишин*, *Перегорка — Перегорчин*, *Маруда — Марудин*, *Марина — Маринин*, *Бараболя — Бараболин* (інколи після голосного замість цього суфікса буває *-ін*: *Марія — Марійн*, *Софія — Софійн* тощо).

Правопис цих прізвищ завдає чимало клопоту їх

носіям. Дехто в українському тексті додає їм то суфікс *-ін* (як росіяни або англійці: *Тяпкін, Годскін*), то суфікс *-ин*. Навіть в офіційному довіднику «Письменники Радянської України» (1960) таке трапляється. Суфікс *-ін* там приплюсований навіть до таких прізвищ, як *Речмедін, Бабишкін, Кудин* та ін. Пощастило одному лише Володимирові *Кашину*. Що ж, буває...

Основою деяких українських прізвищ інколи ставало не батьківське, а материнське наймення. Такі матроніми, як уже відомо, одержували здебільшого нешлюбні діти, скажімо, той-таки Івась із Шевченкової поеми. (Траплялися, правда, випадки, що матронім випадав на долю й дітей рано овдовілих шлюбних матерів).

До таких прізвищ можна зокрема віднести: *Настенко, Настич, Настюк* і *Настечко, Касюк, Касич, Кашук* і *Кашченко* (усі від діалектної нестливної форми імені *Катерина* — *Каська, Кася*), *Маринченко, Маринчук* і *Маринчин*; *Калинюк* і *Калиниченко* (від *Калина*, котре, однак, могло бути й чоловічим ім'ям). Подеколи українці використовували такі наймення як зброю сміху. Так, запорозькі козакі якось «охрестили» глумливим прізвищем *Катеринич* запопадливого і підступного поневоловача українських селян та рядового козацтва, коханця цариці Катерини II — фельдмаршала Григорія Потьомкіна.

Наші пращури охоче прибирали собі прізвища, утворені від різних географічних термінів, зокрема назв сіл, міст, країв, гір, рік, озер тощо. Цей звичай широко практикувався в багатьох країнах, зокрема в часи рцарства. Згадані прізвища не раз з'єднувалися з іменами за допомогою різних часток (*фон, де, делла, дон* тощо): фон Мюнхгаузен, де Рюбампре чи д'Артаньян,

делла Ровере і ін. Тезками географічних назв є й такі іншомовні, як Познер, Кастро, Гордон, Варшавер (від назв міст), Спіноза, Геронді та ін. Із наших сусідів вельми часто перетворювали назви маєтків та родових сіл на прізвища поляки-шляхтичі (Ян з Тарнова, або Ян Тарновський, Ян з Тенчина, або Ян Тенчинський тощо).

«Географічна» форма прізвищ була в ужитку і в царській Росії. Так, наприклад, графи *Перовські*, один з яких, оренбурзький губернатор, мав, до речі, під своєю «опікою» й Тараса Шевченка, — ці графи в основу свого родового дворянського прізвища поклали назву підмосковного маєтку *Перово*. Від назви села *Срезнево* на березі ріки Оки виникло й прізвище предків відомого російського й українського вченого, видавця й літератора Ізмаїла *Срезневського*. Назву ріки *Волконки* нащадки одного з давніх чернігівських князів — Михайла Всеволодовича перетворили у відоме з часів декабристського повстання прізвище — *Волконські*.

За зразком цих «аристократичних» відтопонімічних (топоніміка — наука про географічні назви) прізвищ змінювала свої «прости» наймення й пізніша козацька старшина, котра, зрадивши інтереси трудового українського народу, перекинулася на службу до російського самодержавства й одержала дворянські звання. Ось один із прикладів такого «одворянення» прізвища.

Колись, кажуть, один реєстровий козак з чернігівського хутора Лемешів, поблизу Козельця, Грицько, похмелившись, полюбляв мало не кожного із своїх друзів оцінювати отак: «Що то за голова, що то за розум!» Останнє слово приказки згодом перетворилося в прізвисько козака, а ще пізніше — в прізвище. Онуком

цього Грицька *Розума* був останній український гетьман Кирило Григорович *Розум*. Однак після переходу на царську ласку, на життя під спільним петербурзьким дахом з царицею Єлизаветою, котра нагородила онука колишнього козака графським титулом та званням фельдмаршала, недавній Кирило *Розум* став Кирилом по батькові *Розумовським* і таким уже й помер.

У часи існування славної Запорозької Січі схожі, теж, так би мовити, «географічні» прізвиська несподівано буйно зародили серед... нетитулованих рядових січовиків, котрі, звичайно, не мали ніяких маєтків чи спадкових замків. Причина появи таких прізвиськ у запорожців була інша, ніж у дворян.

Запорозькі козаки — це здебільшого люди, котрим вдалося вирватися з ярма польських чи російських гнобителів. Окремі з них у той час, в XVI—XVII сторіччях, мали вже, крім імені, ще й прізвисьце чи прізвисько, занесене в польські реєстри чи російські «ревизские сказки». Але, з'явившись на Січ, втікачі охоче записувалися в козацькі документи під іншими іменами та прізвиськами; і тоді, пане-барине, шукай вітра в полі, хоч до самої матінки-Січі прибувай та козацькі реєстри переглядай — не знайти вже тобі твого хлопа, як голки в стійжку соломи.

Не раз утікачі на Січ основою своїх прізвиськ робили назви рідних сіл та міст. У реєстрі Війська Запорозького серед козаків Брацлавського полку можна, наприклад, знайти безліч подібних наймень (характерною ознакою їх є суфікси *-ський*, *-цький*, *-зький*). Ось кілька з них: Данило *Барський*, Андрій *Новобарський*, Корнилець *Митківський*, Марко *Ярмацький*, Гавриш *Кощиринецький* тощо.

Згадавши про Запорозьку Січ, варто сказати й про те, що мужні воїни цієї вільнолюбної республіки, розташованої між Приазов'ям і Дністром та Бугом, любили давати своїм товаришам по зброї ще й різні дотепні, а часто-густо й кумедні найменьня-прізвиська, котрі згодом навіки закріплювалися за їхніми носіями як прізвиська. Щоб уявити, як саме з'являлися на світ такі найменьня, досить ще раз перечитати одну зі сцен Шевченкових «Гайдамаків» — сцену зустрічі Яреми з Максимом Залізняком, у котрій козацький ватаг запитує гайдамаку:

«А як тебе
Зовуть? я не знаю».

«Яремою».

«А прізвисьце?»

«Прізвиська немає!»

«Хіба байстрюк? Без прізвиська —

Запиши, Миколо,

У реєстер. Нехай буде...

Нехай буде Голий,

Так і пиши!»

«Ні, погано!»

«Ну, хіба Бідою?»

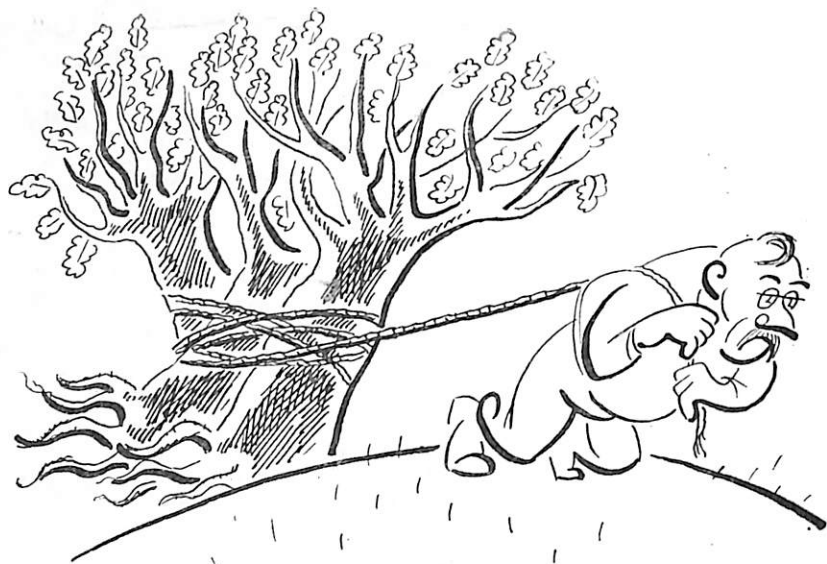
«І це не так».

«Стривай лишень,

Пиши Галайдою!»

Записали.

До «запорозьких» прізвиськ-прізвиськ належить дуже багато й інших цікавих і навіть чудернацьких наймень: *Вернигора*, *Вершигора*, *Вирвидуб*, *Вернидуб* і *Гризи-*

дуб, Прудивус і Крутивус, Добрідень і Гуляйдень, Півторирядно і Тягнирядно, Непийвода, Непийливо, Неїжмак і Загубигорілка, Небийбацько і Помагайбацько, Переплигнирів і Завалинич, Убийвовк і Убийкобила, Несвятинаска, Вареник, Борц, Засядьвовк, Карайбіда, Довбня, Макогін, Сало, Галушка, Хрін, Хруц, Муха, Кліц, Негудихата, Кривопупченко, Цаберябий...

Деколи наймення цього типу народжувалися за певних життєвих чи бойових обставин. Відомий запорожець-волох Іван Нікоара «ростом великий, статури міцної, славний того часу силач», — не раз руками роз-

гинав залізні кінські підкови — і вже навіки залишився *Підковою*. Ще хтось там із запорозьких зухвальців скотився з ворожого насипу, як той корж чи балабуха з снігу, — і теж лишився вже в пам'яті нащадків, як *Балабуха* чи *Корж*. А там, дивись, когось уже прозвали *Голкою* або *Шилом*, бо він, бачте, мав неабиякий талант розвідника: міг, неначе ота голка чи шило, пролізти крізь ворожі пости і застави. І так без кінця-краю...

У деяких краях нашої республіки, зокрема на Буковині та Закарпатті, інколи можна натрапити на прізвища, тотожні з нашими звичайними особовими іменами: Ганна Савівна *Кіндрат*, Домка Луківна *Микита*, Йон Юрович *Іван* тощо. Видно, батьки-православні давали дітям у день народження якесь «мирське», «домашнє» наймення, а під час «хресту» діти одержували ще одне — канонічне, християнське. Згодом же в документах особовим ім'ям, напевне, ставало оте «мирське», а прізвищем — друге, церковне, «офіційне». Курйозний а прізвищем «прижився» і не вийшов з моди ще й донині.

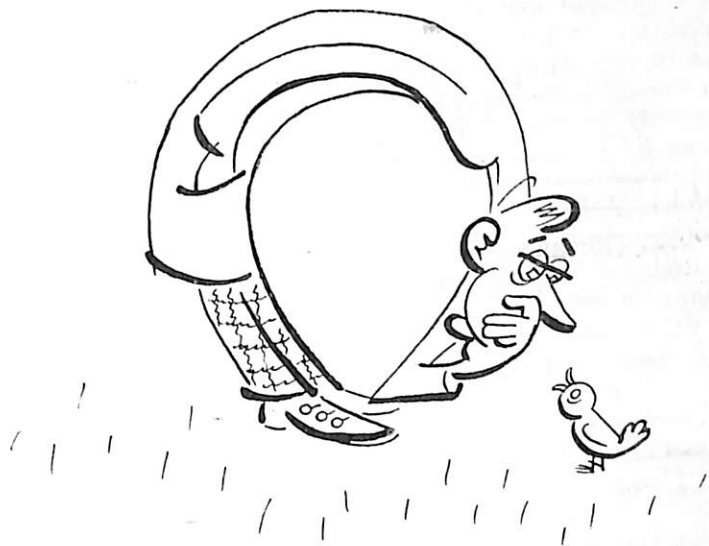

чальник, полковник), *Осавуленко, Гарбуз, Кавун, Черемис* тощо.

Царина українських прізвищ, як бачимо, безмежна і щедра на розмаїті барви та відтінки — від високо поетичного, навіть романтичного до веселого, а то й чудернацького.

Цими барвами й відтінками охоче користуються митці українського художнього слова. У їхніх творах вельми часто художній образ вдало домальовує гарне ім'я чи прізвище: *Василь Хмарний, Іван Свічка, Шура Ясногорська...* Певне художнє навантаження несуть на собі й цікаві наймення з українських комедій та драм: *Йосип Бичок, Герасим Калитка, Терентій Пузир, Кіндрат Галушка, Саливон Часник, Терентій Бублик.*

У цікавому світі прізвищ є, звісно, й чимало різних

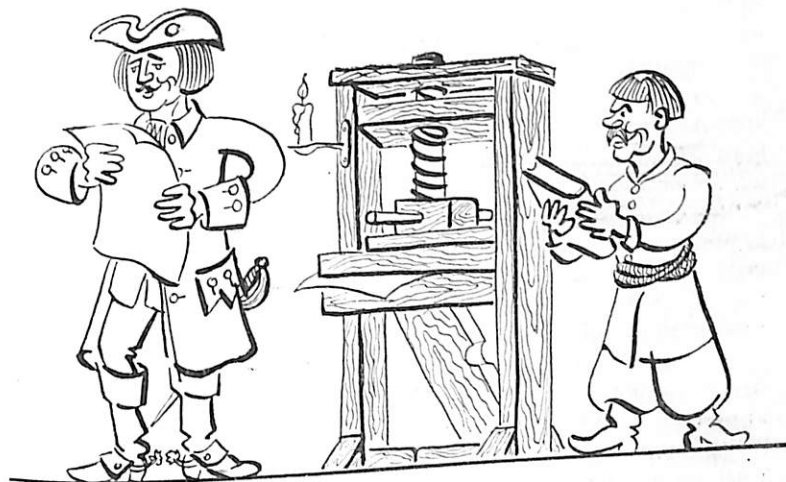

дивних див. Де хто носить прізвища, які просто соромно чи незручно вимовляти: *Канальгерух* (сморід з канави), *Пігчатч* (поплескуй і шмаруй), *Іхзельбст* (я сам) і т. п. (Такі «прізвища» років півторасти тому надавали (часто — примусово) своїм громадянам чиновники Австрії, до якої тоді входили й наші Галичина та Буковина). Є також чимало прізвищ — «велетнів» та «карликів».

Всюдисущі газетярі якось розшукали екзотичне наймення, що має в собі понад 120 літер. Інші ж витягли на світ божий прізвище якогось громадянина з Бірми, котре... взагалі не вдалося зафіксувати літерами, бо

його звукова форма скидається на короткий придих, тобто на щось схоже до «половини» звучання українського «г». Дивне «мікропрізвище» довелося позначити на письмі... апострофом. Зате на одному з Гавайських островів побутує жіноче наймення, кількість літер якого вдвічі перевищує кількість усіх знаків українського алфавіту: має аж 65 літер. Складається те наймення з кількох речень. У вільному перекладі його можна відтворити приблизно так: «Мій коханий вінок із чудово сплетеного лісового листя плине поміж хмарами вранішнього неба і розливає солодкі пахоці». Можна знайти в документах велетні-прізвища і не мешканців екзотичних країн, а Європи. Так, якоесь уже в цьому столітті один із спадкоємців португальського короля підписувався отакою прізвищною гірляндою: *Сахсен Кобурґ Гота де Браганза е Бурбон*.

Отже, прізвища людей світу, в тому числі й українські, — неймовірно багата скарбниця для мовознавців, істориків, письменників, допитливих і цікавих, усіх тих, хто закоханий у найдивніше з див — живе слово, рідну мову.

ДИВНЕ ПЕРЕРОДЖЕННЯ ІНІЦІАЛІВ

Загляньте, будь ласка, до першого-ліпшого списку людей і ви побачите біля кожного прізвища його невідступних супутників — пару літер:

*М. А. Коваль,
Д. К. Петрусенко,
П. Г. Убийвовк,
Р. Л. Борцівецька,
З. О. Лугівський,
Т. Б. Малюгичко...*

Оті «невідступні супутники» називаємо ми ініціали. Це досить-таки неясне для нас слівце придумали

давні римляни. «Батьком» його є слова *ініціум* (початок), *ініціаліс* (початковий). Отже, історія сьгоднішніх «супутників» наших прізвищ сягає глибини віків.

Слово *ініціали* мало колись і тепер має не одне значення. Найчастіше ініціалами називають перші літери абзаців будь-якого тексту, сторінок чи розділів у книзі або рукописі.

У давні часи згадані літери найчастіше нічим не різнилися од усіх інших. Згодом же їх почали збільшувати в розмірі, прикрашати, розмальовувати в різні кольори. На кількох пергаментних аркушах рукописної книги великого римського поета Вергілія ще з четвертого сторіччя нашої ери перші літери сторінок уже були прикрашені, ваблять своєю красою читача. Вони скидаються на вдало сплетену мозаїку з різноманітних геометричних фігур. Колір цієї мозаїки різко відмінний од кольору тексту. Щось схоже можна побачити й на сторінках багатьох літописів часів Київської держави. Згодом, під кінець середньовіччя, оці літери-ініціали художники й переписувачі почали перетворювати в цікаві шедеври живописного мистецтва. Деякі митці так захоплювалися «виділенням» ініціалу, що отією першою літерою, перетвореною в картину чи мініатюру, займали мало не всю... сторінку.

Окремі з ініціалів українських рукописів багато чим скидаються на народні вишивки й орнамент. В обриси літер тут часто вплітаються певні деталі різноманітних візерунків, контури птахів, міфічних звірів тощо. За непавши десь у XVIII сторіччі, мистецтво таких ініціалів все ж дожило аж до наших днів. Майстерно виконані літери-гравюри часто можна бачити й на сторінках нових книг, надто дитячих та подарункових.

Технічний термін *ініціал* не раз можна почути тепер також у друкарнях, редакціях, слововідливних майстернях тощо. Там він, однак, має трохи відмінне од щойно згаданого значення.

Але нас поки що цікавлять ініціали в найбільш популярному значенні — як перші літери власного особового імені та наймення по батькові.

Скорочують ці наймення до двох літер з крапками найчастіше східні слов'яни, західні роблять це дуже рідко. Інші ж народи, скажімо англійці та американці, інколи скорочують тільки своє друге особове ім'я. Надто це поширене у США: Франклін-Д. (Делано) Рузвельт.

Масова поява ініціалів у східних слов'ян — явище порівняно недавнє. Вік їх сягає не більш трьох сторіч. Літерні скорочення наймень майже не зустрічаються в давніх літописах та документах, навіть незважаючи на те, що окремі з давньоруських та українських наймень займають там один, а то й два рядки.

У східних слов'ян ім'я та по батькові чи не вперше почали скорочувати кияни. Найчастіше це траплялося у виданнях Печерської друкарні і в навчальній практиці Києво-Могилянської академії.

Одного разу друкарню на Печерську відвідав цар Петро I. Його насамперед цікавив тут раніше небачений ним «цивільний шрифт». (До цього часу, бачте, східні слов'яни друкували свої книги складною кирилицею, а печерські друкарі взяли та й зробили ту кирилицю трохи схожою на латинський алфавіт і видрукували ще за участю Петра Могили отим «новим», схожим на сьгоднішній, шрифтом «Євангеліє учительное» (1637 р.). Цареві сподобався «київський шрифт» — і згодом він

використав його при створенні російської «гражданки», трохи пізніше відлітої в Амстердамі.

Петро I під час відвідин київської друкарні звернув увагу і на ще одне нововведення киян — ініціали, й незабаром нібито масово почали з'являтися скорочення імен і в граді стольному «всєя Руси». Ініціали припали до вподоби писарям та писарчукам — і через певний час комашина наваля ініціалів вкрила безкраїм рябощинням сторінки документів, газет, журналів, книг. Ініціали стали «модою». Ревнивими пропагандистами тієї моди проявили себе ті ж таки писарі і, звичайно, тодішня бухгалтерська служба, тобто канцеляристи — одвічні противники «довгих» текстів та ініціатори різних (навіть безглуздох) скорочень.

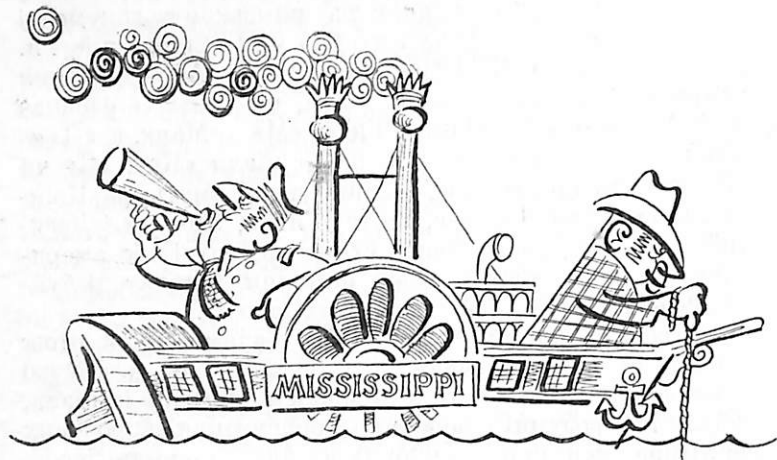
«Мода», однак, виявилася не досить практичною. Бо ж подумайте самі, що це за «винахід», котрий людське ім'я, скажімо, якогось Мирослава Антоновича перетворює в «М. А.»? Дивився на оте «М. А.» і нізащо не можеш відгадати, що ж ховається за ним. Не знаєш, ні як людина звалася (Михайло? Микола? Максим? Мар'ян? Мефодій? чи, може, ще якое), ні як звали батька тієї людини (Антін? Андрій? Абрам? Агатагел? Август? Аркадій? чи Амос?). Більше того, важко навіть визначити без допомоги підтексту чи додаткових пояснень, хто ж таки оте «М. А. Коваль»: чоловік, чи, може, й жінка?

А тим часом за сивої давнини ініціали були досить практичним «винаходом». Пріоритет цього «винаходу» належить давнім римлянам. Саме вони ввели їх у повсюдну практику.

Одначе «римські» ініціали були надивовижу практичні, зручні й вигідні. Не вірите? Ну, що ж, переко-

найтеся самі. Якщо в якомусь римському документі було написано: Л. Сергій Катіліна чи Г. Семпроній, Гн. М. Каріолан чи П. Корнелій Сципіон Африканський Старший, — то всі римляни знали, що оте «Л» означає Люцій, «Г» — Гай, «Гн» — Гней, «М» — Марк, а «П» — Публій. Знали вони також, що ініціали «Кв», «С» чи «Д» завжди при розшифруванні звучатимуть, як Квінтус, Секстус та Децімус, тобто П'ятий, Шостий і Десятий. (Так ото, як ми тепер стільці в театрі або американці вулиці в містах, давні римляни, позбавлені буйної фантазії, часто називали своїх малят).

«Предки» наших ініціалів, як бачимо, мали отож певний «зміст», означали щоразу одне і те ж. Мудро й практично! Ми ж, запозичивши в римлян ініціали, забули про розумні правила розшифрування скорочених до літери імен, перетворили їх на якісь таємничі ієрогліфи... Жаль...

ІМ'Я, ЩО РОБИТЬ ЛЮДИНУ... НЕВИДИМКОЮ

Чудовий винахід нашого розуму й практики — наймення — індивідуалізує людину, робить її помітною для всіх. Ні час, ні відстань неспроможні затерти яскраве ім'я. Однак, виявляється, є ще одна, напрочуд цікава властивість наймення: воно здатне робити свого носія... невидимкою.

Цю властивість мають наймення, названі ще давніми греками досить недікатним слівцем *псевдонім* (від слів *псевдо* — омана, вигадка та *онома* — ім'я) Псевдоніми, отож, — це придумані, прибрані, як правило, дорослими людьми наймення (найчастіше власне ім'я та прізвище або ж тільки прізвище). Такими найменнями

здебільшого послуговуються літератори, актори, інколи — художники та вчені.

Псевдонім дає людині змогу сховатися на певний час чи й на все життя від ока ворогів чи будь-яких інших супротивників, непомітно викрити якесь зло. Він сприяє також заміні «немилозвучних» наймень на кращі.

Слово *псевдонім*, як уже сказано, належить давнім грекам. Вони ж і почали першими широко використовувати прибрані наймення. Псевдонімами прикривалися, правда, вряди-годи грецькі драматурги. Постійним псевдонімом — *Фемістоген* — підписувався, наприклад, відомий давньогрецький історик і політичний діяч, письменник Ксенофонт.

За прикладом античних учених та діячів справжні прізвища замінювали на прибрані, найчастіше звичайним перекладом їх на грецьку чи латинську мови, автори різних праць у середні віки.

Особливого розповсюдження набрали псевдоніми під час підготовки французької буржуазної революції 1789 року. Деякі з них назавжди закрили собою родинні прізвища окремих французів. Скажімо, автор чудових творів, один з яких — сатиричну поему «Орлеанська діва» в перекладі Максима Рильського — знає й український читач, — *Аруе Франсуа-Марі*, відомий нам як *Вольтер*.

З легкої руки греків та французів псевдоніми, наче гриби, почали з'являтися в усіх літературах світу. Багато найяскравіших імен світового красного письменства є не що інше, як прибрані наймення.

Юні й літні із захопленням читають книги: «Пригоди Тома Соєра», «Принц і злидар», «Пригоди Гаклбер-

рі Фінна» чи «Янкі при дворі короля Артура», та мало хто знає, що ім'я їх автора *Марка Твена* — псевдонім, взятий, до речі, з лексикону річкових лоцманів (*марк твен* буквально означає: відзначає (значи) два (сажні глибини). Справжнє ж наймення великого американського сатирика таке: *Самюел-Ленгхорн Клеменс*.

Під псевдонімом *Джека Лондона*, автора «Мартіна Ідена», «Морського вовка» та інших цікавих романів й оповідань, насправді ж сховався *Джон Гріффіт Лондон*. Творець чудових комедій, зокрема незрівнянного «Тартюфа», в юності був відомий, як *Жан Поклен*, а не як *Жан-Батіст Мольєр*. Захоплюючи правдиві французькі романи «Червоне і чорне» та «Пармський монастир» писала людина, в документах котрої стояло прізвище *Бейль*, а не *Стендаль*. (*Стендаль* — назва німецького селища, де полк майбутнього письменника, наполеонівського офіцера, був розквартирований).

Всі ми знаємо чудового датського казкаря, автора «Бридкого каченяти», «Соловейка», «Дівчини з сірниками», повісті «Імпровізатор» та інших творів *Ганса-Крістіана Андерсена*. Знаємо і його земляка — не менш славетного романіста *Мартіна Андерсена-Нексе*. Однак не кожному з нас відомо, що вони за паспортами були однопрізвищники — просто *Андерсени*, і щоб чимось відрізнятись од відомого казкаря другий *Андерсен* змушений був узяти ще одне прізвище — *Нексе*, котре, власне, є назвою міста, де майбутній творець «Пелле-Завойовника» і «Мортена Червоного» провів своє дитинство.

Відомий французький поет *Аполлінер*, людина, яка не раз писала в своїх творах і про Україну, автор цікавих прижиттєвих збірок «Каліграми» та «Алко-

голь», автор терміну «сюрреалізм» і «винахідник» графічних віршів і віршів... без пунктуаційних знаків, оригінальний реформатор «модної» поезії — мав насправді прізвище *Костровицький* (так звали його дідуся-поляка).

Один із дрібних польських шляхтичів — *Олександр Гловацький* — майбутній великий романіст — свої перші твори підписував девізом свого родового герба. Згодом цей девіз став більш відомий, ніж справжнє прізвище автора, і творець «Ляльки», «Емансипантки» та «Фараона» змушений був урешті-решт з *Олександра Гловацького* перетворитися в *Болеслава Пруса*.

У тридцятих роках минулого сторіччя на сторінках російської преси часом виступав автор гострих критичних статей *Феофілакт Косичкін*. За цим прибраним найменням ховався не хто інший, як *Олександр Пушкін*.

Не всі знають і ряд нових псевдонімів, скажемо те, що польський прозаїк *Бруно Ясенський*, автор роману «Людина міняє шкіру», за паспортом зветься *Бруно Зискінд*. Не всім відомо й те, що псевдонім азербайджанського поета *Самеда Векилова* — *Вургун* — означає... закоханий.

У зв'язку з багатовіковим поневоленням України польським панством та російським самодержавством, через неймовірну серед цивілізованих народів заборону писати й говорити рідною українською мовою українці змушені були користуватися псевдонімами чи не найчастіше. Вже сторінки давньої української літератури, зокрема полемічної, антиунійної щедро рясніють прибраними іменами або їх скороченими варіантами, так званими криптоіменами.

У 1596 році, якраз після офіційного оголошення

Брестської унії, сталася незвична подія — у світ вийшла антикатолицька книга «Казанье святого Кирила...», про котру один уніат, Іпатій Потій, сказав, що їй більше вірять, аніж євангелію. Книгу написав Стефан Зизаній. Однак рідко хто пам'ятає тепер, що *Зизаній* — це грецький переклад справжнього прізвища цього автора — *Кукіль*.

Під псевдонімом *Феодул* виступав відомий український письменник — автор багатьох гостро полемічних творів Іван Вишенський, оспіваний у глибоко філософській і високохудожній поемі Івана Франка.

І все ж до початку XIX століття на Україні псевдоніми були досить рідкісними. Масово почали вони з'являтися лише в час, коли в Російській імперії, в цій, за висловом В. І. Леніна «тюрмі народів», набрав незвично ганебних форм соціального та національний гніт, поліцейський режим і відкритий терор проти соціального визволення й національного відродження. Бажаючи уникнути репресій та переслідування, чимало українських літераторів та журналістів почали прибирати різні імена-маски — і часто не одну й навіть не дві.

Перегорніть, будь ласка, другий том дуже цікавої п'ятитомної праці «Українські письменники, біо-бібліографічний словник» — і ви побачите, що авторка «Народних оповідань» та повісті «Інститутка» мала довгий ряд справжніх прізвищ: дівоче, першого і другого чоловіків: *Вілінська-Маркович-Лобач-Жученко*. Однак жодне з них письменниця не поставила на обкладинці своїх книг. В історію української літератури вона ввійшла лише як *Марко Вовчок*.

Мав своє приbrane літературне ім'я і Великий Кобзар. На засланні, в роки, коли йому — єдиному з усіх

поетів-засланців всіх народів і всіх епох — російський самодержець Микола I заборонив і писати й малювати, він змушений був з конспіративною метою окремі із своїх повістей підписувати так: *Кобзарь Дармограй*.

Не раз прикривався псевдонімами перший видавець «Народних оповідань» Марка Вовчка, високоєрудований літератор, автор першого українського історичного роману «Чорна рада» та українського алфавіту, перекладач тринадцяти Шекспірових трагедій та комедій — Пантелеймон Куліш. Псевдоніми цьому письменникові були вкрай необхідні: він мав, бачте, досить дивний «характер» — міг, наприклад, писати й публікувати схвальні твори про Запорозьку Січ, гордитися «запорозькими лицарями волі», а по деякому часі вихвалити люту царицю Катерину II за те, що вона знищила ту ж таки Запорозьку Січ. Псевдоніми Куліша досить незвичні. Поряд із такими цікавими й змістовними, як *Павло Ратай* і *Панько Небреха*, він мав безліч смішних і навіть химерних: *Хруц*, *Козак Белебень*, *Макогон*, *Іродчук*, а на закінчення ще й... *Панько Казюка*.

За надійний щит багатьох псевдонімів часто ховався класик нашої рідної літератури, бойовий і діяльний борець проти ворогів української культури й мови — Михайло Старицький. Серед його літературних найменш впадають у вічі такі, як *Гетьманець*, *Подольнин* тощо, кожне з яких певною мірою характеризує і самого носія.

Псевдоніми *Подольнин* *Ст. Руданський*, *Ст. Рудченко*, *Ст. Рудяньський* та ін. мав видатний український поет, автор славнозвісних «Співомовок» — сатиричних віршів про панів, купців і духівництво, а також балад,

поет, ліричних творів — Степан Васильович Руданський.

Невтомний борець за щастя рідного народу та розвиток його культури, багатогранний талант, людина з світовою славою, поет, романіст, драматург, перекладач

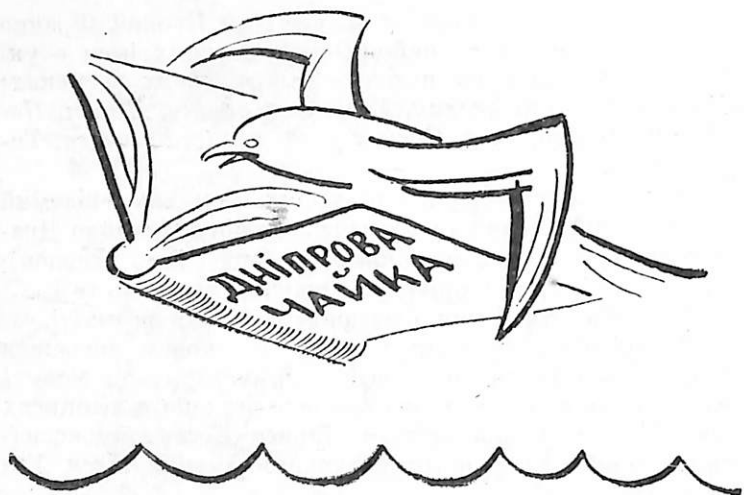
і вчений, знавець кількох мов — Іван Якович Франко мав, здається, чи не найбільше прибраних імен — українських, польських, німецьких, латинських, грецьких: *Хома Брут, Джеджалик, Гаврило Кремінь, Мирон, Не-Давид, Не-Теофраст, Оден з русинів міста Львова, Тарас* тощо.

Багато прибраних літературних імен мав і відомий український вчений та громадський діяч Михайло Драгоманов — дядько Лесі Українки. Серед його псевдонімів є й такі, як *Громадянин, Турист, Українець* та ін.

Способи утворення псевдонімів досить розмаїті.

У грізні часи, коли російський царизм зневажав і намагався знищити українську культуру та мову і навіть саме слово Україна, вперше згадане в літописах ще 1147 року, юна поетеса Лариса Косач демонстративно прибрала собі літературне наймення *Леся Українка*.

Дехто з письменників колись та й тепер «побудували» свої псевдоніми на основі власного імені чи наймення по батькові. У такий спосіб автор ніжних, задушевних новел Степан Васильович Панасенко став *Степаном Васильченком*, а високоталановитий драматург Іван Карпович Тобілевич — *Іваном Карпенком-Карим*. За їх, може, прикладом і наш романіст, автор чудових історичних полотен «Наливайко» та «Хмельницький» — Іван Леонтійович Мойся з села Мойсенець ввійшов у нашу літературу як *Іван Ле*, що є вдалим скороченням батьківського наймення (Леонтійович). Автор «Залізного потоку» пішов навіть ще далі: власним батьківським найменням він замінив власне прізвище і перетворився з Олександра Попова в *Олександра Серафимовича*.

Деякі письменники, наприклад, тонкий і ніжний лірик, улюбленець молоді Олександр Кандиба, взяли собі за псевдонім пестливу форму власного імені (*Олесь*).

Інколи, зокрема в часи соціальної й політичної нерівності жінки й чоловіка, окремі письменниці маскували свою стать якимось чоловічим прізвиськом. Свого часу знаменита французька Аврора Дюпен за чоловіком Дюдеван — авторка цікавих романів «Індіана», «Лелія», «Консуело», «Валентин» і ін. зробила своїм псевдонімом чоловіче наймення *Жорж Занд* (*Занд* — прізвисько літератора-співавтора першої повісті письменниці).

Так, як уже відомо, зробила й авторка «Народних оповідань» та «Інститутки»; так братова Лесі Україн-

ки — Олександра Судовщикова-Косач стала *Грицьком-Григоренком*. (Правда, бувало й навпаки: чоловіки не раз уникали грізного ока цензури, прикрившись маскою жіночого наймення. В Олександра Кониського був, наприклад, псевдонім *Маруся К.*, у Данила Мордовця — *Євдокія Зуб*, а в Марка Кропивницького — *Надія Кропивницька*).

З кола своєрідних «ліричних» понять вибрали собі псевдоніми: дружина Куліша Олександра Білозерська (*Ганна Барвінок*); мати Лесі Українки — Ольга Косач (*Олена Пчілка*); творець романів «Хіба ревуть воли, як

ясла повні?», «Повія» та повісті «Лихі люди» — Опанас Рудченко (*Панас Мирний*); цікава напівзабута тепер новелістка Людмила Василевська (*Дніпрова Чайка*); співець Карпат Іван Семенюк (*Марко Черемшина*); його земляк Андрій Баб'юк (*Мирослав Ірчан*) і навіть наш найсерйозніший і найвеселіший гуморист та сатирик Павло Губенко (*Остап Вишня*).

Часом дехто з письменників свої чужомовні прізвища просто перекладали українською мовою і перетворювали той переклад у псевдоніми. Такий псевдонім мала, зокрема, одна з сучасниць Івана Франка поетеса Юлія Шнайдер — *Уляна Кравченко* (*шнайдер* по-німецькому означає кравець) Бувало й так, що письменник свій псевдонім брав та й додавав до власного прізвища назавжди (правда, деколи це робила за них сама історія). Так, зокрема, виникли літературні наймення класиків української літератури Григорія Квітки-Осно-в'яненка та Івана Нечуя-Левицького.

Так створені псевдоніми, як видно хоча б із щойно перелічених, ставали відомішими за справжні прізвища, міцно приживалися в літературі й несподівано з своєрідних «маскхалатів» перетворювалися на яскраве, мало не всьому світові видне вбрання.

Буває, що автори замінюють прізвище найменням-вказівкою на місце народження чи проживання. Відомий український байкар Євген Гребінка, що був родом з містечка Пирятина, не раз підписувався словом *Пирятинець*, а романіст і укладач незрівнянного словника Борис Грінченко з села Вільхів Яр — *Вільхівський*.

Прибраними найменнями часто ставали й імена літературних героїв. Автор всім відомої музичної обробки пісні «Закувала та сива зозуля», а також «Пісні

про Байду», один із перших перекладачів «Іліади» й «Одіссеї» Гомера, трагедії Софокла «Антигона» — Петро Ніщинський взяв собі за псевдонім ім'я легендарного запорожця *Байди*. Подруга Лесі Українки, поетеса Надія Кибальчич із Полтавщини, не раз під своїми віршами ставила підпис: *Нагалка Полтавка*, а галицький романіст Гнат Хоткевич — *Гнат Галайда* (за найменням Шевченкового Гайдамаки).

Окремі автори змінювали прізвиська або й вже установлені псевдоніми, виступаючи на сторінках дитячої преси. Чудовий наш байкар Леонід Глібов інколи підписував свої дитячі твори найменням *Дідусь Кенір*, а львівський поет Володимир Масляк часто ставив і під «серйозними» творами, скажімо під перекладами, «дитяче» псевдо — *Вуйцьо Влодзьо*.

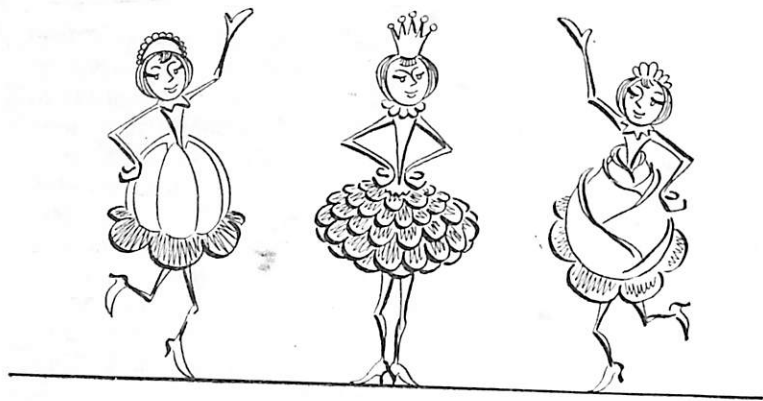
Ховалися українські літератори й за гучні іноземні слова й терміни. У ректора першої на Україні Києво-Могилянської академії Петра Могили був псевдонім *Pimin, pokorny ouciec Euzeli...*, в Михайла Драгоманова — *Ukraine*, в поета Володимира Самійленка — музичний термін *Staccato*, в автора українського перекладу «Інтернаціоналу» поета Миколи Вороного — *Amikus, Homo, Sirius*, а в поета, Франкового сучасника, згодом члена Академії наук УРСР Василя Щурата навіть такі слівця, як *Omega, Omikron* чи *B. Sigma*, — слівця, котрі можуть знадобитися сучасним авторам науково-фантастичних романів.

Трапляються серед українських псевдонімів і досить дивні, чудернацькі, народжені, звісно, певними обставинами життя чи й змістом творів. Видатний вчений і літератор, видавець перших українських альманахів та неймовірно цікавих шести томів збірника «Запорож-

ская старина» і творів Івана Котляревського — Ізмаїл Срезневський мав у своєму вжитку псевдонім *Келеберда, Антон Майко з Почаєва, поломарь Богородицької звоници*. Ще «веселіше» і чи не найдовше з усіх псевдонаймень українських авторів придумав для себе Григорій Квітка-Основ'яненко — автор веселої «Конопської відьми» та не менш веселого «Папа Халявського»: *Любопытный Аверьян, состоящий не у дел коллежский протоколист, имеющий хождение по тяжёлым делам и по денежным взысканиям*. Славний українець Микола Гоголь інколи ставив замість свого прізвиська... чотири нулі: *0000*, а відомий український повіліст Осип Маковей... три зірочки: *****.

Багата цілина псевдонімів, зокрема українських, ще дуже мало оброблена. Досі ми мали тільки невеличкий «Словник псевдонімів українських письменників» Олександра Тулуба, схвалений Агатангелом Кримським і виданий у Києві ще 1928 року. 1969 року у видавництві «Наукова думка» вийшов друком «Словник українських псевдонімів та криптонімів», укладений Олександром Деем. Небагато таких праць і в наших сусідів.

Історія псевдонімів, надто українських, як бачимо, ховає в собі чимало цікавого; певним чином віддзеркалює вона й драматичну історію розвитку й становлення нашого красного письменства.

ЖІНОЧІ ІМЕНА І НАЗВИ КВІТІВ

Квіти ваблять наш зір незвичайною ніжністю, красою, веселкою теплих кольорів, і, можливо, саме тому батьки люблять називати своїх доньок «квітковими» іменами.

Символом краси, цнотливості й доброчинності ввійшла до наших пісень біла-біла *лілія*, *лілея*, що запозичила свою назву з латині. Тож і не дивно, що на Україні чимало дівчат носять ім'я цієї чарівної квітки-красуні: *Ліля*, *Лілея*. (До речі, давньосемітське ім'я *Сусанна* (*Зюзанна*) теж, кажуть учені, перекладається по-українському, як *лілея*).

В усіх народів Європи прижилося іще одне латинське жіноче ім'я — *Роза*, що, як відомо, означає троянда. (Між іншим, це наймення й міфічна назва *русалка*,

як це не дивно, — близькі родичі: слово *русалка* виникло із назви давньої античної урочистості — Русалії (свята троянд).

Наймення *Маргарита* (*Маргарет*, *Грет*, *Рита*), *Мальгожата*, *Грета*, *Гретхен* та ін. ведуть свій родовід од назви однієї з квіток — *маргаритки* (буквально — перлина) в її французькому звучанні. Англіїці, не бажаючи поступатися першістю французам, своїх доньок почали називати йменням *Дезі*, що є назвою тієї ж квітки — маргаритки, або стокротки, чи й ромашки — тільки по-англійському. Від імені *Маргарита* в єврейському жаргоні не так давно виникли деякі матронімічні (від наймення матері) прізвища, скажімо, *Марголіот* та *Маргуліс*.

Останнім часом вельми модними стали імена: *Віола*, *Віоля*, *Віолета*. Звідки вони примандрували до нас? Виявляється, теж із сторінок ботаніки, бо й латинське *віола* і французьке *віолета* є не що інше, як назва квітки — фіалки. (Слово *віола* має дещо спільне навіть з назвою музичного інструмента — скрипки (по-французьки *violon*), інструмента, звуки якого здатні викликати в людині ніжний, весняний, «фіалковий» настрій).

В англійців, як засвідчує «Сага про Форсайтів» Голсуорсі, є й ім'я, котре перекладається просто квітка (*Флер*, *Фльор*). Таке ж ім'я зустрічається і в сербів та хорватів: *Цветанка*, а також у болгар — *Цвета*.

Багато жіночих «квіткових» наймень можна почути в Польщі. Відомий польський вчений В. Ценковський в одній з своїх цікавих ономастичних праць підносить їх читачам цікавий букет: *Ружа*, *Мальвина* (від *мальви*). *Віолета*, *Левенда*, *Лукреція*, *Мажанна*, *Ліліана*, *Малина* і *Калина*. Згадує, що в родині письменниці Жми-

ховської було три сестри, котрі мали такі імена: *Нарциза*, *Горгензія* та *Лілія* (їхній брат, до речі, називався *Гіацинт*).

Латинка (настурція), *Маліна*, *Теменуга* (фіалка), *Ізліка* (пролісок) та *Незабравка* (незабудка, любимене, світцян, ряст) — такі поетичні імена носять і сьогодні деякі болгарки.

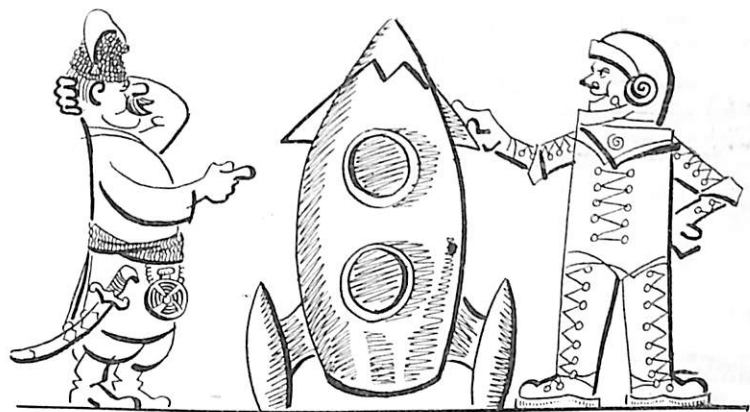
Схоже «оботанювання» жіночих імен триває й нині. Який журнал «Жінки Узбекистана» опублікував, наприклад, чималий список імен-«пропозицій», серед яких були й такі: *Лола* (Тюльпан) та *Гулі* (Квітка). В Азербайджані входить у моду ім'я *Карамфіль* (Гвоздика). В Таджикиві є *Лола* (Тюльпан).

Одначе й квітки теж певним чином завдячують своїм назвами іменам жінок. Жіноче ім'я, наприклад, носить квітка *горгензія горгензіс*, тобто звичайна наша гортензія садова. Так, розповідають, нібито назвав її один французький учений на честь своєї подруги. На клумбах Європи нині цвітуть вже жоржини *Леля*, *Маріанна* та *Аїда*, півонії *Жанна д'Арк* та *Пані Кало* і навіть просто *Біла Пані*.

«Квіткові» імена вельми поетичні. Однак не варто ними зловживати. Не варто, скажімо, найменувати дівчинку Фіалкою чи Лілією, якщо її прізвище, наприклад, Нетудихата чи Кривобокова. Наймення не зійдуться характерами...

ЧАСТИНА ДРУГА

З ІСТОРИЇ ПОШИРЕНИХ УКРАЇНСЬКИХ ІМЕН

А Д Р І Я Н

В основі багатьох українських особових імен, як відомо, вельми часто лежать різні загальнозживані слова й давні назви прикмет людини, назви звірів, птахів, рослин, речей, назви річок, міст та ін. І слова ті та назви бувають не тільки слов'янські, а й іншомовні: грецькі, латинські, східних та інших народів.

Чуже слово стало й основою наймення *Адріан*, спорідненого, до речі, з назвою Адріатичного моря і спопуляризованого після недавнього польоту в космос сина Чувашії — Андріана Григоровича Ніколаєва (перша літера «н» в імені космонавта з'явилася, звісно, під впливом наймення Андрій).

Походження імені досить цікаве. *Adrian* — це форма присвійного прикметника від латинської назви місцевості *Адрії*, назви, котра, за здогадом деяких учених, походить од іллірійського слова з коренем *дер-дра*, що перекладається, як *біжить* (вода).

Наймення *Adrian* (*Гадріан*) носив один із римських імператорів ще в другому сторіччі нашої ери (він, до речі, був засновником міста *Адріанополь* поблизу ріки Маріци, неподалік від Константинополя).

Римське ім'я згодом через Візантію та її книги й святці (списки канонізованих наймень) примандрувало до берегів Дніпра й прижилося тут.

Ім'я *Адріан*, яке в українській вимові дало форму *Адріян*, дуже часто ототожнюють з відмінним ім'ям *Андріян*, — можливо, своєрідним «гібридом» наших імен *Адріан* та *Андрій*. Інколи їх вважають навіть рівнозначними, що, як побачимо далі, не зовсім так.

А Н Д Р І Й

Основою імені *Андрій* є корінь грецького слова *андр* (певніше *андрос*), тобто: чоловік, людина, муж (порівняймо це слово, наприклад, із словом *скафандр*, яке можна приблизно перекласти, як човен (для) людини). Родичем отого давньогрецького *андрос* є й прикметник *андрейос* (мужній). На підмуркові цього прикметника саме й звелось наше досить ще популярне ім'я. Наймення це має чимало різновидів (*Анрі* — у французів, *Андріаш* — у молдаван, *Гандрей* — у лужичан, *Ондрей* — у словаків, наприклад) та подібнокореневих термінів (*антропоніміка* — наука про особові людські імена, імена по батькові, прізвища, прізвиська;

антропология — біологічна наука про тілесну природу людини; *антропоїд* — людиноподібна мавпа тощо).

Багато хто з українців носить прізвища, утворені від цього наймення: *Андрієнко*, *Андрійчук*, *Андрійченко*, *Андрієвський* (від назви якогось населеного пункту, скажімо, *Андрієво* чи *Андріїв'*), *Андрієчко*, *Андрус*, *Андрущенко*, *Андрусенко*, *Андрусів*, *Андрусинський* та ін. Є схожі прізвища і в інших народів: *Андрев*, *Андрівску*, *Андерсен*, *Ондрейов*.

А Н Т І Н

Ім'я *Антін* — одне із тих наймень, котрі дуже давно й досить швидко поширилися по всій Європі. Порівняно довго побутує воно і на Україні.

Деякі лінгвісти, наприклад, російські, слідом за Левом Успенським, вважають, що це наймення не можна «розшифрувати». Однак є думка (і не без підстав), що ім'я *Антін* — родич грецького слова *антос*, котре по-українському перекладається, як квітка. Отож *Антін* (*Антонін*, *Антонел*, *Антонас*) означає квітучий.

Схоже наймення знає і наше жіноцтво: *Антоніна*, *Антоніда*, (пестливі форми: *Антося*, *Тося*, *Тоня*).

Від імені *Антін* (в українців за законом закритого складу в основному так пишеться й вимовляється це ім'я) утворено безліч прізвищ: *Антонів*, *Антоненко*, *Антощук*, *Антосюк*, *Антощук*, *Антонко*, *Антонюк*, *Антощоченко*.

¹ Прізвища з суфіксами *-ський*, *-цький*, *-зький*, як правило, утворюються не безпосередньо від людського імені, а за посередництвом однієї з географічних назв, в основі якої лежить часто людське ім'я.

До «родини» імені належить і слово *макінтош*. Ця назва легкого верхнього одягу утворилася від наймення фірми «*Макінтош*», що в буквальному українському перекладі можна було б передати, як *син Інгоша* (Антонна) чи й просто *Антоненко*.

ВАЛЕНТИНА

Наймення *Валентина* популярним стало порівняно недавно, десь на початку минулого сторіччя. Першими його вподобали чоловіки, а згодом і жінки. Принесли його до нас французькі сентиментальні романи, зокрема роман відомої Жорж Занд «Валентин».

В основі наймення лежить латинське слово *валентис* (здоровий, сильний, міцний). Близьким до цього імені є й ім'я *Валерій*, котре своєю звуковою формою скидається на латинський інфінітив *валере* (бути здоровим, сильним, міцним). До цієї «родини» належить і відомий з хімії термін *валентність* та широко вживаний колись у листуванні та художній літературі вислів *vale* (вале) — Бувай здоровий! Цей останній, до речі, не раз можна зустріти в творах Пушкіна, скажімо, у вірші «Вечірка студентів».

Апостол пестоців і прохолоди,
Мій добрий Галич, vale!

До кола згаданих імен та висловів входить і слово *карнавал*, запозичене нами через французьку з італійської мови, воно-бо складається з таких частин: *карне* (м'ясо) і *вале* (будь здоровий чи тут радше: прощай). Переддень карнавалу, отож, був останнім днем спожив-

вання м'яса перед так званим постом (у піст їсти щось скоромне, жирне, як відомо, релігією заборонено).

Наймення *Валентин* та *Валерій* мають посестер: *Валентина* (буквально: донька здоров'я), *Валерія*. Дуже популярними ці імена стали в нас і в сусідніх країнах після того, як їх прославили всесвітньовідомі завойовники повітряного й надповітряного океанів: пілот-випробувач і полярник Валерій Чкалов та перша жінка-космонавтка Валентина Терешкова.

Прізвищ від обох наймень на Україні майже не зустрічається.

ВАНДА

Чимало дослідників історії імен обминають досить широко розповсюджене жіноче наймення *Ванда*, або ж указують, що значення його не відоме. Все ж дехто, скажімо, лінгвісти Польщі, яка нібито є «матір'ю» цього імені, намагаються «розшифрувати» його.

Ім'я *Ванда*, кажуть одні вчені, наприклад, відомий польський лінгвіст Олександр Брюкнер, «викував» один із давніх літописців Вінцентій ще в 1200 році, утворивши його від придуманої ним же латинізованої назви ріки Вісли — *Вандалус*, на берегах якої нібито жив народ найменням *вандали*. Інші ж учені родовід імені ведуть від литовського слова *вандао* (вода).

Наймення *Ванда*, навіть незважаючи на всім відому прекрасну легенду про патріотку — польку Ванду, котра визнала за краще утопитися, аніж одружитися з німцем, довгий час не «приживалося» як серед поляків, так і серед їхніх сусідів. Певного «розголосу» набрало воно аж після того, коли стало ім'ям героїні одного

німецького роману. Нині це наймення відоме майже всім слов'янам, хоча ще в минулому сторіччі було, так би мовити, літературним.

ВАРВАРА

Ім'я *Варвара* вперше з'явилося десь на окраїнах Римської імперії. В основі його лежить латинське слово *барбарус*, котре перекладається, як чужий, суворий, а інколи й як не зрозумілий. Цим найменням римляни «охрещували» жителів та вихідців із давніх германських і сусідніх з ними країв.

Від часу зруйнування Риму назва *барбарус* набрала ще одного відтінку — стала синонімом слів: той, хто знищує, руйнує, і породила слова *варвар*, *варварство*, *варварський*.

Людське ім'я *Варвара* (тобто та, що прибула з чужого, «дикого» краю, або та, котру не можна добре зрозуміти) спільне зі згаданими словами. Воно широко розповсюджене по всій Європі та інших континентах. У германських, романських і деяких слов'янських мовах це ім'я й досі починається звуком «б» (*Барбара*), а в українській, російській та інших мовах звучить як *Варвара* — у такій формі воно було запозичене через новогрецьку мову.

У росіян донедавна зустрічалася чоловіча форма імені: *Варвар*, *Варварій*.

Від імені *Варвара* в українців є лише кілька прізвищ: *Варварич*, *Варварчук*, *Варварук*, *Варук*, *Варчук*, *Варченко*, *Варенко*.

Дуже поширеним серед слов'янських народів, у тому числі й серед українців, є ім'я *Василь*. Свій родовід воно започаткувало від грецького слова *базілеус* (цар, князь) чи певніше — *базіліскос* (царьок, князьок). У різних народів ім'я *Василь* звучить не однаково: *Василь*, *Васілій* (на Україні форму *Васілій* носять лише священики та ченці), *Василаке*, *Базіль* тощо. Починається ім'я звуком *в* або *б*. Причиною цього є те, що давньогрецька «бета» пізніше, у Візантії, почала вимовлятися, як «віта». Похідною формою від імені *Василь* є й жіноче ім'я *Василина* (російське — *Василиса*).

Грецькій основі імені *Василь* завдячує своєю назвою й одна польова квітка — *васильки*, яку згадує у своїй байці «Ляці» Леонід Глібов: «Кругом цвіли волошки та васильки». Назви цих двох квіток на Україні інколи плутають із російськими, забуваючи, що *васильки* по-російськи називаються *базилік*, а українські *волошки* звучать у Росії, як *василёк*.

Українці утворили від згаданого слова чимало прізвищ: *Васильченко*, *Василенко*, *Васильків*, *Васильченко*, (від *Василько*), *Василинич*. До цього ж розряду належать і прізвища: *Базилевич*, *Базильник* (від латинської — через польську — форми *Базиль*).

В І Р А

Наші давні пращури, як уже відомо, давали своїм дітям різні наймення-прізвиська не лише на те, щоб, так би мовити, індивідуалізувати новонародженого громадянина в своєму роді чи племені. Вибираючи дитині

ім'я, вони часто вибирали його як своєрідний талісман, заклинання чи побажання. Мріяли, щоб «добрий» зміст імені «перейшов» на його носія.

Таким іменем-талісманом було в нас наймення *Віра*. Це звичне жіноче ім'я — одне з найдавніших. Нічого неясного, загадкового в його змісті нема. Зміст той уповні зрозумілий для кожного з нас, це ж бо звичайне українське (й загальнослов'янське) слово *віра*. Своім коренем воно споріднене з багатьма іншими словами: *вір-ний*, до-*вір'-я*, *вір-о-гідний*, недо-*вір'-яти*, *вір-о-ломний*, поне-*вір'-ятися*, пере-*вір'-ка* тощо. Корінь той всюди несе в собі зміст, що вказує на віру в правдивість, справжність чогось. Таке ж значення слово з цим коренем мало й раніше, скажімо, в часи Київської держави. Фонетичних родичів слова *віра* можна зустріти і в латинській мові. *Верус* означає там правдивий, справжній, а *верітас* — правда, істина. Звукова схожість є між *вірою* й німецьким словом *вар* (*варгайт*), що означає правда.

Отож і не дивно, що наші пращури, бажаючи, аби їхня донька була вірна й правдива в усьому, надавали їй таке ім'я-талісман, що своїм змістом і красою полонить нас ще й сьогодні.

Деякі вчені, однак, доводять, що ім'я *Віра* замандрувало до нас із Візантії, де церква мала у своєму почиті три святих легендарних доньки *Софії* (мудрості), три сестри: *Агана*, чи *Харіс* (Любов, Любина), *Пистіс* (*Віра*), *Елпіс* (Надія). Отож ім'я *Віра*, кажуть деякі, є калькою грецького імені *Пистіс*, що, звісно, правильно і що, однак, не заперечує й «самобутності» згаданого імені в давніх, «дохристиянських», слов'ян, котрі знали слово *вірими* (довіряти) і могли, звісно, називати

своїх доньок власним словом *Vira*, котре, до речі, менш абстрактне, як слова *Надія*, *Любов*.

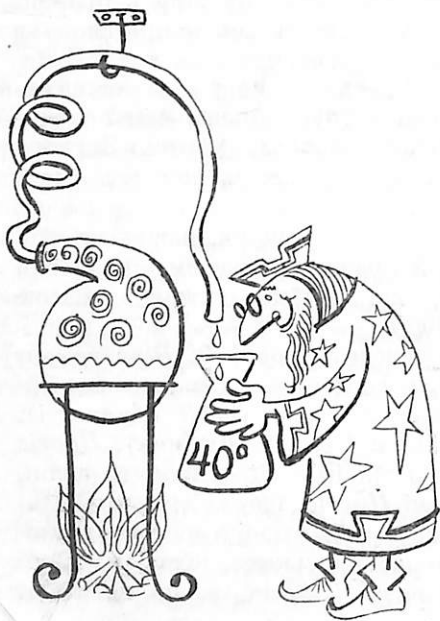
Про це свідчить і той факт, що ім'я *Vira* носили колись навіть чоловіки.

ВІТАЛІЙ

Не один із нас дивується, коли почує, що ім'я *Віталій* (чи *Vitalina*) і слово *вітамін* та навіть одна із стародавніх синонімічних назв горезвісного самогону

оковита — що всі ці слова «родичі». А тим часом це справді так. Чому? Та тому, що в основі всіх цих слів лежить латинське *vita*, тобто життя.

Що таку основу має слово *Віталій*, нікого з нас не дивує — батьки надавали колись таке ім'я талісман, бажаючи, аби їхній син прожив якнайдовше. Медики використали таку основу для назви чудового препарату теж не дарма: *вітаміни*, як відомо, допомагають людині пе-

реборювати хвороби, продовжують життя. Але чому ж тоді одне з найбільших лих людства, один із найвірніших помічників смерті — горілка рантом одержала ще й такий синонім своєї назви (*оковита*)? Виявляється, так нарекли її не п'яниці, а ті ж таки... медики. Спирт, розповідають історики, не був колись, скажімо, в античні часи, звичайним питвом, а... ліками, котрі видавали за своєрідними рецептами. І часто спирт у певних, «фармацевтичних» дозах приносив хворим одужання, бадьорив їх, «відживлював». Давні латиняни, отож, «охрестили» спиртову рідину словом *аквавіта* (*аква* — вода, *vita* — життя). На Україні ж ця назва, без допомоги добрих знавців латинської мови й перваку, — бурсаків була надана й горілці.

ВОЛОДИМИР

У давньому Київському літописі ім'я це писалося, як *Володимиръ* чи *Володимеръ*. У найменні, вважають вчені, зрослося два корені: *волод-* (від *володіти*) та *миръ* (мир, чи світ). Дехто, однак, спираючись на форму написання *Володимеръ*, доводить, що наймення є давнім запозиченням із готської мови (*Вальдемар* — ім'я це в Західній Європі й нині ототожнюється з найменням *Володимир*).

Форм імені чимало: *Володимир*, *Владімір*, *Уладзімер*, *Влодзімеж*, *Вальдемар* тощо. Є й пестливі, скажімо: *Володько*, *Володя*, *Владик* (*Ладик*) — в українців; *Володя*, *Вова*, *Владімірушка*, *Володюха* — в росіян; *Влодек*, *Владек*, *Владзьо* — в поляків. Схожі з найменням корені мають слова *волесть*, *влада*, *володар*, *владика*, а також імена *Владислав* (*Владислава*), *Владлен*.

Ім'я це надзвичайно популярне й приємне на слух. Його носили й київські князі Володимир Святославич та Володимир Мономах, і письменники Короленко та Сосюра, і вождь та організатор нашої держави—Ленін. Є й прізвища, утворені від цього імені: *Володимиренко, Владимиров, Володимирський, Владко* тощо.

Г А Л И Н А

Галина — одне з найпоширеніших українських жіночих наймень. Воно часто, надто в останні два-три сторіччя, використовується в наших народних піснях. Одна з них навіть починається цим ім'ям:

Ой ти, Галю, Галю,
Галю молоденька,
Чекай, чекай, Галю,
Свого козаченька.

Галиною, Галею охоче називали своїх героїнь українські письменники, зокрема драматурги.

Родовід цього популярного імені досить неясний і заплутаний. Одні з лінгвістів вказують як на одну із гілок його родоводу на ім'я дочки морського володаря Персея, міфічної переїди *Галини* (у перекладі з грецької це слово означає: тиша, спокій, безвітряна погода (на морі)). Інші доводять, що ім'я походить від латинського слова *галлі* (курка). У деяких же давніх «іменословах»-календарях це наймення розшифровується як кішка.

Українська форма імені, можливо, народилася й під впливом давньослов'янського слова, котре має ту ж

таку основу, що й назва пташки — *галка* (в перекладі сучасною українською мовою «чорна»). Саме цим, здається, й можна пояснити те, що багато українців, зокрема виходців із Лівобережжя, *Галочкою* часто називають будь-яку чорняву дівчину. Там же інколи, як це певно і з повістей Миколи Гоголя, *Галею* звать і *Ганну* (видно, від уподібнення пестливих форм цих імен: *Ганя* і *Галя*). Дехто, навіть лінгвісти, не раз ототожнюють ці форми, що, звичайно, неправильно.

Наш народ утворив від наймення *Галина* багато цікавих пестливих форм: *Галя, Галочка, Галка, Галюня, Галюся, Галютенька*.

У деяких слов'янських країнах ім'я *Галина* стало популярним аж у минулому сторіччі. І часто — під впливом імен літературних героїв (у Польщі, наприклад, під впливом однієї з поем Казімежа Бродзинського).

Г А Н Н А

«Найсолодшим для губ людських і слуху» назвала ім'я *Ганна* відома російська поетеса Ахматова, котра, до речі, також Ганна. Статистики додали цьому імені ще одну рису — воно є найпоширенішим у Європі. (Його форми: *Хана, Ганна, Анна, Ана, Она* і ін.).

Слово *Ганна* походить, як побачимо далі в життєписі імені *Іван*, від давньосемітського «*ганаан*» — благодать, ласка, дарунок. (Інші вчені вважають, нібито в основі імені лежить слово давніх євреїв *ген* — грація, врода).

Згадане наймення в російській та українській мовах пишеться не однаково: *Анна* і *Ганна*. І це законо-

мірно: у росіян, на жаль, немає букви «г», якою можна було б передавати схожий на латинський «м'який» «г» давньоєврейський звук. Українці ж такий графічний відповідник мають і тому пишуть *Ганна*. Однак значення імен *Ганна* та *Анна*, їх зміст — цілком тотожні. Дивно, отож, чому українські перекладачі Толстого не насмілюються відтворити його «Анну Каренину», як «Ганну Каренину», хоча перетворюють, скажімо, Гайнріха Гайне в Генріха Гейне. Можливо, думають, що *Анна* «належить» лише аристократам? Але ж одна українська гетьманша теж мала ім'я *Ганна*!

Як і всі інші, наймення *Ганна* веде за собою чималий «ключ» здрібнєлих форм: *Галя*, *Галюга*, *Ганнуся*, *Гандзя*, *Ганючка*, *Ганнуля*, *Ганнулька*, *Ганнусенька*, *Ганька*, *Ганнюточка* (*Нюточка*), а на заході України ще й *Анниця*, *Анничка*, *Ганка*. Не можна лише погодитися з думкою російського лінгвіста Лева Успенського про те, нібито «відоме на Україні ім'я *Галя*... є здрібнєлим від *Ганна* (*Анна*)». Не можна погодитися навіть тоді, якщо це підтверджено й цитатою з «Майської ночі» Гоголя. Насамперед тому, що така здрібнєла форма побутувала лише на певній, східній околиці нашої землі й побутувала досить давно, зникнувши в нові часи під впливом освіти й літератури. І ще тому, що пестливі форми *Галя*, *Галюня*, *Галька* та інші мають спільний корінь не з найменням *Ганна*, а з найменням *Галина*.

Ім'я *Ганна* в деяких народів має досить екзотичні для нас видозміни. Угорці, наприклад, вимовляють його, як... *Панна*, а литовці, як... *Она*. Араби *Ганною* називають, між іншим, не жінку, а... чоловіка.

Г А Р А С И М

Наймення *Гарасим* тепер зустрінеш не часто. Однак донедавна воно було досить популярним, про що зокрема свідчить цілий гурт прізвищ, похідних від цього імені та його пестливих чи коротких форм (*Гарасименко*, *Герасименко*, *Гарасимчук*, *Гарасимович*, *Гаращук* — від *Гарасько*, *Гарас* тощо). Свій родовід це наймення веде з грецьких земель, певніше з Візантії, де воно було внесено в різні «святці». В перекладі українською мовою ім'я означає шановний, поважний, гідний шани.

Г А Ф І Я

Ім'я *Гафія* — одне з найдавніших на Україні. Воно у формі *Агафія* виписане навіть на стіні збудованого близько тисячі років тому Софіївського собору в Києві. Дехто, наприклад, автор згаданої книги «Ти і твоє ім'я» — Лев Успенський, виводить корінь наймення з грецької назви коштовного мінералу — *агату* (грецьке *агатос* по-українському перекладається, як добрий, гарний, якісний). Однак така версія виникнення імені викликає певний сумнів, бо як же від грецького *агатос* могла виникнути одна із форм імені — *Ганка*, де виразно чується корінь *ган*? (Пригадаймо назву одного із оповідань Юрія Яновського «Петрусь і *Ганючка*»).

Вірогіднішою історією виникнення цього імені є, здається, версія про те, що в основі імені *Гафія* (*Ганка*) лежить грецьке ім'я *Агана* (Любов). У «Лексиконі славенороському» Памви Беринди *Агафія* теж перекладається, як любима. Слово ж *агатос* стало підвалиною іншого, схожого жіночого наймення *Агата*, котре внаслід-

док звукової подібності згодом у деяких народів, наприклад, росіян, посіло місце «незаконного синоніму» імені *Агафья*.

Від згаданих імен народилося й кілька наших прізвищ: *Гафієнко, Агафоненко* (від схожого чоловічого *Агафон*), *Гафоньчук (Гапаньчук), Гапанюк* тощо.

Донедавна в Росії, і частково на Україні, побутували й чоловічі форми імені: *Агап, Агапій* (в українців — *Гапій*), *Агапіон, Агапон* (звідси й *Гапон*).

Г Е О Р Г І Й

Ім'я *Георгій* відоме на Україні здавна.

Своїм походженням ім'я завдячує грецькому слову *георгон* (від *гео* — земля та *ергон* — праця, робота), котре в перекладі українською мовою означає хлібороб, або певніше той, хто обробляє землю, орач.

Братом-близнюком цього наймення є ім'я *Юрій*, хоча в основі останнього й лежить трохи інша форма.

Згадані наймення-близнята в різних народів звучать по-різному: *Георгій, Юрій, Георг, Юр, Джордж, Жорж, Ђжи(й), Гржі* тощо.

Ім'я *Юрій* прославив на весь світ перший космонавт нашої планети, радянський пілот Юрій Гагарін.

Від обох імен утворено чимало пестливих форм (*Гйорг, Георгіца* — у молдаван, *Грусь, Іранек* — у чехів, *Юрко, Юрась* — в українців, наприклад) та прізвищ (*Георгієнко, Георгійчук, Георгійський, Георгіу, Юрченко, Юрасенко, Юр'єнко, Юрєнко, Юрків, Юрійчук, Юрасюк, Юрчак, Юрчук, Юра, Юрасько, Юргенсон* тощо).

Г Н А Т

Українська мова недолюблює частого зіткнення голосних, тож і не диво, що інколи голосні, котрі стоять на початку слова, кудись зникають із вимови, а згодом і на письмі. Скажімо, давнє «пішла Анастасія» тепер звучить уже як: «пішла Настя», роблячи мову мелодійнішою, не такою крикливою.

Таке саме сталося і з ім'ям *Гнат*, яке давно вже втратило в українців потрібне хіба що заїкам початкове (ба навіть і кінцеве) «і»: (І) гнат (ій).

Основа ж цього наймення примандрувала до нас із Римської імперії. Походить воно, на думку одних дослідників, од латинського слова *ігнораре* (не знаю, не відаю), найближчим похідним якого є слово *ігнотум* (невідомий, незнаний). Тепер дехто пов'язує це ім'я із словом *ігніс* — вогонь чи *ігнео* — вогнениий. У Польщі це ім'я має навіть форму *Жегота* від давнього *жець* (спалювати).

Родиною імені є й слова: *інокніто* (від *інокнітос* — той, хто невідомий), *ігнорувати* (удавати, що чогось не знаєш, не помічаєш) та ряд інших.

До цієї родини належить чимало українських прізвищ: *Гнатко, Гнатків, Гнатів, Гнатенко, Гнатківський* (можливо, від назви села — *Гнатки*), *Гнатюк, Гнатчук, Гнатченко, Гнатусь, Гнатусенко, Гнатик, Гнатенчук* тощо.

У різних народів ім'я звучить по-різному: *Гнат* (в українців), *Ігнатій* (у росіян), *Ігнаци, Жегота* (в поляків), *Ігнас* (в алтайців та хакасів), *Ігнасіо* (в іспанців)...

Г Р И Г О Р І Й

Григорій, Григорко, Гризір, Ригорко, Гриць, Грицько, Грицина, Гринь, Гринько, Гришик, Грунько, Грушко, Грицун(ь) — цей, досить неповний список українських імен виник із кореня грецького слова, що приблизно перекладається, як бадьорій, пильний. Наймення на протязі багатьох сторіч надто міцно прижилося на слов'янських землях і не виходить з ужитку ще й нині. Його, як відомо, носив замучений панщиною батько Великого Кобзаря України — Григорій Шевченко.

Міцно вкоренилося ім'я і в наших прізвищах: *Григоренко, Григорук, Григорчук, Григорович, Григораиш, Гриценко, Гриців, Грицанюк, (Гричанюк), Грицькович, Грицянок, Грицюк, Грицун, Грицюта, Гринь, Гринько, Гринченко, Грицина, Грицужно, Грушко* (багато з цих прізвищ, як бачимо, часто цілком тотожні з іменами, надто з тими, що подекуди вже вийшли з ужитку, забулися).

Д А Н И Л О

Наймення *Данило* колись належало, так би мовити, до числа поважних, урочистих. У буквальному перекладі це давнє семітське слово (Дані-Ель) відтворюється, як «мій суддя — могутній» (останнє слово тут є «завуальованою» назвою бога). У післяреволюційні роки, однак, це ім'я втратило свою популярність, застаріло, вийшло, як то кажуть, із моди.

У різних мовах оформляється наймення по-різному: *Данило, Даніл, Данііл, Даніла, Даніель, Данілл* тощо. Має воно й кілька пестливих форм, скажімо, такі: *Да-*

нилко, Данько (в українців), *Даня, Данілей, Данюша, Данілушка* (у росіян) тощо.

Ім'я стало основою багатьох прізвищ: *Даниленко, Данилейко, Данильченко, Данченко, Данилюк, Данильчук, Данилів (Данилов), Данилевський* (від назви населених пунктів), *Данько, Данькевич, Даньків, Даньчук, Даніель, Даніельсон* тощо.

Д М И Т Р О

Мешканці давньої Греції вельми шанували легендарну сестру бога Зевса, котру звали *Деметрою*, або *Димитрою*. Була вона богинею достатку й хліборобства. Саме її наймення стало основою нашого імені *Дмитро*, яке, отож, у вільному перекладі може означати: той, хто належить Деметрі, або: той, хто обробляє землю, хлібороб.

Ім'я має чимало здрібнілих форм (*Дмитрик, Дмитерко, Дмитрусь, Митрусь, Митро, Митько, Митяш, Митя*) та дало початок чималому гуртові прізвищ (*Дмитренко, Дмитрук, Дмитерко, Димитров, Митрусенко, Митяшенко, Матюшенко* (від *Митяй* і *Матяй*), *Митяш, Митраш, Митрашенко, Думитраш, Думитреску* тощо).

Є В Г Е Н, Є В Г Е Н А

До цікавих і звучних наймень, які прибули до нас із Греції, належить особове ім'я *Євген (Євгена), Євгеній (Євгенія, Югина, Ївга)*. (Форма *Ївга* останнім часом чомусь майже зовсім «вийшла з моди»). Наймення має свої відповідники і в інших народів: *Євгеній, (Євгенія)*, а давніше й *Веденей* — в росіян, *Еугеніуш* —

у поляків, *Євджениу* і *Євдження* — в молдаван, *Ежен* — у французів і т. д. Пестливих форм, майже однакових для чоловіків та жінок, наймення має теж чимало: в українців, скажімо, *Женько*, *Ганько*, *Женя*, в росіян — ще й *Женька*, *Геня*, *Єня* чи *Єнюша*, в молдаван — *Івгенє* і *Женіке* (в хлопців) та *Івгеня*, *Женіка* і *Гінуца* (в дівчат).

Прізвищне гніздо імені на Україні вельми розмаїте: *Євгенчук*, *Івженко* (*Івченко*), *Івчук* (*Івчук*), *Ганьчук*.

У східних слов'ян імена *Євген* та *Євгена* (*Євгеній* та *Євгенія*) особливого поширення набули лише в останньому сторіччі. Цьому, напевне, посприяв віршований роман Пушкіна, який, до речі, чудово переклав наш великий поет Максим Рильський.

До родини імені належить ряд відомих назв і термінів: *євгеніка* (реакційна буржуазна лженаука про так зване «поліпшення людської раси»), *євгенол* (запашна олія, видобута з гвоздики чи васильків і використовувана в зуболікуванні), а частково й *генетика* (наука, що вивчає спадковість організмів), *гене́за*, *гени*, *генерація* (покоління) тощо.

Розвинулося наймення із кореня грецького слова *євгенес* (благородний, доброго роду, доброї породи).

Є Л И ЗА В Е ТА

Ім'я *Єлизавета* вирізняється з гурту інших розмаїт-тям офіційних форм. У романських та деяких інших мовах воно звучить, наприклад, як *Ізабела*, в поляків — як *Ельжбета*, в українців — як *Лизавета*, в німців — як *Ельза* або *Ільза*, в осетинів — як *Лезінка*, в англійців — як *Ліз* та *Бетті*.

Дехто думає, що згадане ім'я «привело на світ» і форму наймення *Луїза*. Аж ні — *Луїза* своїм коренем сягає давнього французького імені *Глодвик*, з якого пізніше виникли форми: *Луї*, *Людовик*, *Людвіга*, *Луїза*. Все ж інколи обидва наймення — і *Єлизавета* й *Луїза* — мають і «спільну платформу» — скорочену форму *Ліза*.

В основі імені, на думку лінгвістів, лежить давньо-семітське наймення *Елішеба* (всевишній — моя клятва, чи клянуся всевишнім).

З И Н О В І Й

Гетьман України Хмельницький увійшов в історію під ім'ям Богдан. Тим часом в усіх церковних документах, у різних офіційних джерелах його називають Зиновієм, так, як колись він був охрещений. Друге ім'я гетьмана церква вважає «мирським», неофіційним.

Зиновій — слово грецьке. Походить воно від усім відомого наймення міфічного бога Олімпу — *Зевс* (родовий відмінок — *Зенос*). Вважають, що ім'я *Зиновій* (*Зи-нобій* — в деяких слов'ян) утворене з двох коренів: перший — від родового відмінка наймення *Зевс* (*Зен-*, *Зин-*) та другий — від слова *біос* (життя). Перекладається воно, отож, приблизно, як «Життя, дане Зевсом (богом)», тобто щось схоже на того ж таки *Богдана* (богом даний).

Побратимом цього імені є ім'я *Зенон* (*Зинон*), а по-сестрами імена *Зинаїда* (*Зіна* — під наголосом голосна кореня тут переходить в «і») та *Зиновія*. Жіноче наймення виникло від того ж кореня *Зен-* (*Зин-*) та грецького батьківського, або, як то кажуть учені, патронічного суфікса *-ід*, рівнозначного нашим *-ич* та *-івна*

і, виходить, має значення *Зевсієна, Зевсова* (божа) донька. Колись згадане ім'я прибирано й форму *Зенаїда* (так, зокрема, називається один із віршів російсько-го поета пушкінського часу — Василя Туманського, опублікований в альманасі Рилєєва «Полярная Звезда»).

Від усіх форм імені утворилося чимало інших форм: *Зінько, (Зінька), Зінь (Зіня), Зінець, Зінечка, Зеник* (від *Зенон*) та багато ірризвищ — *Зиновієнко, Зиновенко, Зінчук, Зінько, Зінченко, Зеник, Зінківський* (від назви населених пунктів) та ін.

З О Я

Вельми гарне й поширене жіноче ім'я *Зоя* має багато різних «родичів», надто в царині наукових термінів: *зоологія, зоотехнія, палеозойська ера, зоопарк, зооферма, зоотемія* (наука про внутрішню будову тварин) та десятки інших. Спільним для імені та цих термінів є корінь *зоо* (від грецького слова *зоє* — життя, чи *зоон* — тваринний).

Наймення має небагато форм: *Зоїнька, Зойка, Зая* (в росіян — ще й: *Зояха, Зоша, Зоюха*).

Ім'я носила славна партизанка-героїня *Зоя Космодем'янська*.

І В А Н

Іван Котляревський, Янка Купала, Ованес Туманян, Ян Кохановський, Юхан Смуул, Йоганн-Вольфганг Гете, Жан-Жак Руссо, Йон Крянге, Джон Голсуорсі, Джованні Боккаччо... — що спільного є між усіма цими

письменниками? Виявляється, ім'я. Якби імена всіх їх узяти й зукраїнізувати — кожний з цих майстрів слова став би звичайним Іваном. Дивне наймення! Проникло мало не в кожную країну й змінилося так, що вже майже анітрохи не скидається на своїх єдиноутробних братів та сестер. (Крім вище перелічених форм, це ім'я, до речі, має ще й такі: *Гуан (Хуан), Йонас, Януш, Йован, Іване, Жоан, Шон, Он*). Дивного, одначе, тут небагато. Історія імен *Іван* (та однокорінних з ним прізвищ) — це ж частина історії мови багатьох народів, в тому числі й української — і різні зміни в цих мовах, звичайно, накладали свій відбиток і на імена, певним чином деформували їх.

Уперше схожим найменням почали називати своїх синів євреї. Ще задовго до нашої ери воно звучало в давній Іудеї, як доводять лінгвісти, приблизно так: *Іогаганаан* (скорочено: *Іоганан*), що у вільному перекладі можна відтворити нашим фразеологізмом: Іо (Ягве, бог) змилюється (дарунком), чи: Божа милість, благодать, дарунок. Як на наш погляд, вельми дивне значення, однак у давній Іудеї таке ім'я хлопця зовсім не дивувало. Навпаки — воно викликало повагу. Як не-як, а людина хоч іменем своїм стояла таки близько бога, отого всюдисущого всевишнього Ягве, чи Єгови, вважала його своїм заступником. Так, між іншим, дивилися на вибір імен і наші предки, адже ж слов'янський *Богдан* за лексичним значенням — це той же *Іоганан* — богом даний (дарунок).

Іоганан у грецькій мові згодом перетворився в *Іоаннеса* і через церковнослов'янську форму *Іоан* дійшов до нас уже як *Іван*. Початкову літеру цього імені різні народи і в різний час читали по-різному, згідно із за-

конами своїх фонетик та морфологій: «*i*» одні читали й вимовляли як «повний» звук «*i*», інші — як «короткий» («*ı*»). Згодом оцей короткий «йот» дехто вимовляв уже, як «*ж*» чи «*дж*» і т. д. І це дало нежданий результат: навколо давньоєврейського «грибного» кореняросло безліч грибів, братів-тезок, які, одначе, майже зовсім не скидалися один на одного, втратили свою приналежність до мови євреїв, переродилися. Бо й справді, що схожого є між отим, скажімо, *Джоном* чи *Гуаном* і *Ованесом* чи *Гансом*? Хіба одна літера. Недарма дехто з батьків, не бажаючи називати свого сина «традиційним» найменням *Іван* чи *Петро*, називає його «новим», модним ім'ям *Жан*...

Протягом багатьох сторіч ім'я *Іван* стало одним з найпопулярніших у світі. Надто було поширилося воно в царській Росії — спочатку в княжих та царських сім'ях, а згодом серед селян та містечкових жителів. Деякі батьки-росіяни не раз називали всіх своїх синів навіть цим одним найменням. Підтвердженням цього може бути, наприклад, нотатка в одній з переписних книг XVII сторіччя: «У Наумки дети Ивашко 17 лет, Ивашко же 15 лет, Ивашко же 11 лет...» Деякі народи ім'я *Іван* перетворили навіть у синонім слова росіянин. Славі популярного чоловічого імені свого часу позаздрили навіть жінки — і прибрали його й собі: *Іванна, Жанна, Джанні, Яніна (Янка)* і ін.

Має ім'я й безліч пестливих форм: *Івась, Івасько, Іванко, Ваня, Янко, Яник, Ясько, Яцько, Яцун, Ясь, Іонел, Ганс, Ваню*...

Наймення було довго тільки особовим ім'ям, та згодом воно породило найпростішу форму наймення по батькові, котре в останні сторіччя стало основою прі-

звищ у багатьох народів. Колись-бо (та й тепер) на запитання «Чий це син?» люди відповідали: син *Іванів*, або *Іваненко* (на Україні), син *Іванов* (у Росії та Болгарії), *Йоганзон* (у Німеччині), *Джонсон* (в Англії), *Іонеску* (в Молдавії та Румунії) і т. д.

Чи не найбільше прізвищ згадане ім'я дало на Україні. *Іваненко* та *Іванів*, *Іванчук* та *Іванченко* (від *Іванко*), *Івасюк* та *Івасценко* (від *Івась*), *Іванович*, *Ванчук*, *Ванченко*, *Іванців* (від *Іванцьо*), *Іваншин* та *Іванчишин* (від *Іваниха* та *Іванчиха*), *Янчук*, *Янченко*, *Янчуків* та *Янченків* (від *Ян*, *Янко*), *Іванець*, *Ясько*, *Яськів*, *Янко* (від розмовних, демінутивних форм), *Івановський*, *Іванецький*, *Яновський*, *Янковський* та *Янецький* (від назв населених пунктів) — родини цієї годі перелічити: вона-бо на Україні має ще не менше ста членів.

ІГОР

Мало не тисячу років тому, як розповідає літописна легенда, певна частина руських князів, що ніяк не могли помиритися між собою, «запросила» собі на «посаду» володаря варяга. Чужинці принесли з собою й чимало скандинавських імен. Одне з них — *Ігор*. Складається воно з двох частин: *інг* (молодий, юний) та *вар* (сила, військова сила, військо). Скандинавське *інгвар* закони слов'янської вимови поволі перемололи на *Ігор* — наймення, що досить поширене ще й тепер і в перекладі приблизно означає молодий воїн.

Пестливих форм згадане ім'я має небагато: *Ігорко*, *Ігорок* (*Ігорьок*), *Ігорусь* та *Горик* (у росіян ще й: *Ігораша*, *Гоша*, *Гога*, *Ігуся*, *Гуся* та ін.).

ІЛАРІОН

Грецьке слово *гілярія* (веселощі, радість) лягло в основу кількох українських імен: *Іларіон*, *Іларій* (від *гілярос* — веселий) та *Іларія*.

На Україні наймення Іларіон має кілька форм: *Іларіон*, *Ларивон* (*Варивон*), *Ливон* та чимало пестливих варіантів — *Ларко*, *Ларя*, *Ларивонко* та ін.

Прізвищевий ряд наймення теж довгий: *Ларіоненко* (*Ларивоненко*, *Ливоненко*), *Ларивончук*, *Ларинів* (*Ларивов*), *Ларощук*, *Ливончук*, *Ливонько*, *Варивоненко* тощо.

ІЛЛЯ

Мало не тисячу років побутує це ім'я на слов'янських землях. Зародилося воно на основі семітського вигуку *Еліягу*, котрий перекладається, як «Мій бог є Єгова!» Ім'я це було колись надане уявному святому із біблійних легенд, *Іллі*-громовержцеві, а церква перенесла його в так звані «святці».

Памво Беринда витлумачує ім'я *Ілля* як: божя кріпость (сила), бог (є) пан (володар) і т. п.

Давнє *Еліягу*, продираючись крізь граматичні закони грецької та давньоруської мов, перетворилося врешті-решт на *Ілляо*. Згадане ім'я в різних краях звучить неоднаково: *Ілля* чи *Ілько* (за аналогією до *Грицько*, *Тимко* тощо) — на Україні, *Ілья* — в Росії, *Іллеш* — в Угорщині, *Іліє* — в Румунії і т. д. Всі похідні форми від імені Іллі мають в українській мові корінь з подвоєним «л»: *Ілліч*, *Ілленко*, *Ілляш*, *Ілляшенко*, *Іллінський* (*Іллінський*) тощо.

Інна, Римма — наші «молоді», але за походженням досить давні жіночі імена. Звучать вони ніжно й лірично. Особливо перше, як це видно з вірша Павла Тичини «О, панно Інно...» А що означають ці наймення, який зміст, скажімо, першого з них — *Інна* (це ім'я, як майже й усі інші, де є оте «іноземне», цілком зайве в українській мові подвоєння літер, варто, здається, писати без отих подвоєнь, як уже пишемо без них слова: *сума, клас, група* тощо)? Важко сказати, бо наймення, видно, не слов'янське.

Так, не слов'янське і навіть невідомо яке, може, скіфське, а може, й давньолатинське, як, скажімо, *Інокентій*. Дехто розшифровує слово *Інна*, як бурхливий потік. У люди пішло це ім'я (а також ім'я *Римма*) зі сторінок «Житій святих», зафіксованих у відомих «Четьях-Мінеях», друкованих, до речі, в Києві.

В одного з християнських апостолів — Андрія, пишеться в тих «Житіях», нібито було три учні, здається, родом із Скіфії: *Інна, Римма* й *Шінна*. Кожний із них, мов той гірський потік, нападав і громив поганців, фанатично проповідуючи нову християнську віру. І за це вони поплатилися. Всіх трьох сатрапи якогось тирана живцем вморозили в лід річки, і всі три проповідники загинули. Інакодумців давні владарі світу сього, видно, так само люто ненавиділи й переслідували, як і володарі епохи різнокаліберних фігурів.

Імена ж *Інна* та *Римма* (це останнє давні перекладачі розшифровують, як *кидання*) лишилися «жити». Але — диво! — протягом багатьох сторіч вони з чоловічих перетворилися на... жіночі. Чому? Може, тому, що

Інна дуже нагадує слов'янське (скажімо, польське) слово — займенник жіночого роду *інна*, тобто «інша», а *Римма* теж має «жіноче» закінчення, як *Ганна, Серафима* тощо. Та й літературознавчий термін *рима* (у віршах) теж жіночого роду і до того ж у нас звучить однаково.

Прикились, однак, лише два перших імені. Третє, *Шінна*, — ні. Вчені дивуються: чому? Хто знає, може, тому, що в слов'ян, зокрема в українців, воно уподібнюється до слова *піна* (на воді). А кому хочеться стати *піною*? Видно, нікому.

І О С И П

Серед людських наймень є чимало таких, що в їхній основі лежить якийсь давній вислів чи частина того вислову. До цих наймень можна віднести й чоловіче ім'я *Йосип* та всі похідні від нього.

Родовід наймення тягнеться з сивої іудейської давнини і... з біблійної легенди. У тій легенді оповідається вельми сумна історія однієї веселої матроні Рахіль, котра довго не могла стати матір'ю. На слушні докори свого чоловіка ця оптимістка завжди відповідала своєрідним прислів'ям, що складалося зі слів: *Єго* (*Єгова*, всевишній) та *ясеф* (дасть, додасть), тобто: *Єгова*, мовляв, дасть нам колись дитя. І коли Рахіль, розповідається далі в тій легенді, стала нарешті матір'ю, то нібито саме цю, уже звичну для неї фразу й перетворила в ім'я новонародженого: *Іосаф*, *Йосаф*.

Ім'я те згодом (широко, правда, аж у XVIII сторіччі) прижилося на всіх континентах, у багатьох народів і має тепер безліч видозмін: *Йосип*, *Осип*, *Іосіф*, *Язеп*,

Юзеф, Джозеф, Жозе, Хосе, Джузеппе (Бенно), Юсуф тощо. У деяких країнах, наприклад у Польщі та Франції, цим ім'ям називають і жінок: *Юзефіна, Юзефа, Джозефін*.

Прізвищ від цього імені — сила-силенна: *Йосипенко, Йосипчук, Осипенко, Осипчук, Юсипець* (від *Юсип*), *Осипов, Юзефич* та *Юзефович* (від *Юзеф*), *Йосифеску, Джосефсон* і ін.

КАЛИНА

Здавна славнозвісна калина була на Україні поетичним символом дівочої краси, жіночої скромності й чарівності. Про це ми дізнаємося і з багатьох пісень, дум та переказів.

Ой ти, дівчино — червона калино,
Як мені на тебе дивитися мило, —

співає хлопець в одній із давніх ліричних народних пісень.

Чи я в лузі не калина була,
Чи я в лузі не червона була?
Взяли ж мене поламали
І в пучечки пов'язали —
Така доля моя!
Гірка доля моя! —

скаржиться на своє нелегке життя знедолена дівчина (мелодію та частково й слова цієї пісні використав у своєму творі «Я ли в поле да не травушка была?» композитор П. Чайковський).

А на співочому святі — весіллі дівчата-дружки хором запитують у засмученої молодої, котру чекає важке життя у чужій хаті:

Де ти, калино, зроста така,
Такая високая,
Такая червоная,
Листонокъом широкая?

Зовсім щось інше, трагічне звучить у пісні «Стоїть явір над водою», в котрій розповідається, як

Десь поїхав на чужину
Козак та й загинув.
Свою рідну Україну
Навіки покинув.
Звелів собі наспати
Високу могилу,
Звелів собі посадити
В головах калину.
Будуть пташки прилітати,
Калиноньку їсти,
Будуть мені приносити
З України вісти.

Незвичними фарбами образ калини — уособлення гіркої долі закріпаченої української жінки грає в ніжній і гнівній поезії Великого Кобзаря — Тараса Шевченка.

Калина полюбилася людям, отож і не дивно, що її назва стала жіночим ім'ям. Тепер воно зустрічається досить рідко, і то лише в одній частині нашої респуб-

ліки — в Карпатах. А жаль... Краса ж його чудова й оригінальна. Вміє тільки використати її... Сусіди наші це добре знають: наймення можна не раз зустріти, скажімо, в Польщі (його носить одна із відомих акторок, вивонавши заголовної ролі в фільмі «Лялька» — *Калина Єндрусик*).

КАСЯН

Чоловіче ім'я *Касян* — цей своєрідний варіант римського імені *Кассій* — вимовляють і пишуть у нас, кому як заманеться: і *Касян*, і *Касьян*, і *Касіян*, і *Касіян*... Найслухнішою нам видається перша форма. Походить згадане ім'я від латинського присвійного прикметника *Кассіанус* (Касіїв), котрий, у свою чергу, виник на основі слова *кассус* (пустий, порожній). Дітей із цим ім'ям називають інколи й так: *Касько*, *Касик*, *Касянчик*, у росіян ще й — *Касьянка*, *Кася* і ін.

Від наймення походить і ряд прізвищ: *Касяненко* (*Касіяненко*, *Касьяненко*), *Касіянчук* (*Касянчук*), *Касіянов* (*Касьянов*) тощо.

КАТЕРИНА

Чи не в кожному місті та селі мало не всього світу можна зустріти сотні, тисячі дівчат і жінок, котрих називають такими гарними іменами: *Катерина*, *Кітті*, *Катінка*, *Катіліна*, *Кетлін*, *Катрін*, *Катіца*, *Кацяріна*, *Єкатеріна*. Навіть чоловіки коли-не-коли одержували від своїх батьків схожі наймення: *Катрін* (так звали, наприклад, одного з російських композиторів, італійця за походженням, Кавоса Катріна Альбертовича).

Ім'я, котре колись «належало», як своєрідна власність, до «царських» наймень, примандрувало до нас із давньої Греції: *катаринос* по-грецькому означає чиста, непорочна, навіть свята (початкове «ε» російської форми згаданого імені взято, можливо, з латинської форми).

Від імені *Катерина* утворено безліч зменшувальних, пестливих форм: *Катя*, *Катюша* — в східнослов'янських мовах; *Кася*, *Казна* — у польській; *Кача*, *Качена* і *Казна* — в чеській; *Кетхен* — у німецькій; *Кетті*, *Кет* — в англійській, *Катіца*, *Тінкуца* — в молдавській.

Імення *Катерина* має чимало й інших «родичів», серед яких зустрічаються й досить дивні.

У минулому сторіччі значного поширення набув незвичайний музичний інструмент — *катеринка*, або *шарманка*. (Обидві ці назви беруть свій початок від наймення однієї французької пісеньки «*Катрін Шармант*», тільки росіяни взяли собі на означення інструмента прізвище, а українці й поляки — ім'я персонажа тієї пісні, що була «записана» на спеціальному паперовому валику «нотами»-дірочками).

Поляки нещодавно один із сортів торунських пря-

ників теж «охрестили» *катеринками*, а піддані колишньої царської Росії так називали навіть грошові купюри, де темніло повне, як днина, обличчя колишньої імператриці, — Катерини Другої. *Катериною* зветься, крім людей та речей, також... річка (в Австралії), гора (на п-ові Синай), місто (в Греції), острів і область (у Бразилії), канал (на Уралі) і т. д.

Але, як доводять чеські вчені Голуб та Копечний і польський мовознавець Брюкнер, найдавнішим «родичем» імені *Катерина* є назва всім відомої свійської птиці. Назва ця — *качка* (дехто з учених, правда, доводить, що слово «качка» утворилося як звуконаслідування). В давнину слов'яни називали качку *енгі* (звідки й російське *утка*). Пізніше, наслідуючи звичай найменування приручених тварин нестлихими іменами з «святців» (скажімо, kota *Ваською*), дехто з слов'ян, як стверджують вищеназвані вчені, почав іменувати згадану птицю так: *Катя* (*Кася*, *Каца*, *Качена*). Жартівлива назва «прижилася» і витіснила давню загальну.

КИЛИНА

Поетичне українське жіноче ім'я *Калина* свого часу допомогло прижитися найменню *Килина*. Обидва імені з часом так уподібнилися, що інколи замінювали одне одного.

Однаке *Килина* має інший родовід, аніж *Калина*. По-латинському орла називають *аквіла*, орлицю ж — *аквіліна*. Ім'я *Аквіліна* вже в часи прийняття християнства над Дніпром було на сторінках різних святців, звідки його брали священники для дітей. Згодом

слово *Аквіліна*, пройшовши кілька стадій свого спрощення, набрало форми *Килина*, котра й залишилася аж до нашого часу.

Однією з давніх форм цього наймення є форма *Кулина*. Вона цікава для нас тим, що зустрічається в одному з найперших записів українського фольклору — в «Пісні про козака Плахту» (запис цей був опублікований ще 1625 року в польській брошурі Яна Дзвонковського). Там ніжне, звучанням схоже на поетичну калину наймення служить своєрідним рефреном. Ось початок цієї пісні — ліричного діалогу між козаком та дівчиною:

Ліс зелений
Оздоблений
Красним цвітом,
Густим листом —
То мій дім,
То покій.
Кулина!

КИРИЛО

Із досить давніх-давен відоме в нас наймення *Кирило*. Походить воно від грецького імені *Кир* (*Кірос*), котре по-українському передається, як пан, господар, володар. *Кирило* (*Кириллос*) — це зменшувальна, нестлива форма грецького наймення. У перекладі цю форму можна відтворити як панок, паненя, панятко та ін. Це ім'я має й жіночу форму — *Кира* і навіть *Кириля* (так зокрема назвав героїню свого роману «Для посагу» польський письменник Дзєржковський).

Згадане наймення в мовах різних народів звучить так: *Кирило, Кириіл, Курило, Кураш, Кирик* (пригадайте хоча б відомого героя давньої української «вірші» про бідного Кирика), *Кирюша, Кириїле* (в якутів), *Кирля* (в марійців) тощо. Воно лягло також в основу багатьох прізвищ: *Кириленко, Куриленко, Кирилів (Кирилов), Кирилюк, Курилюк, Кириченко* (від *Кирик*), *Курашкевич* (від *Кураш*), *Курильчук, Кирилівський* (від назви села чи хутора *Кирилівка*) тощо.

Назва однієї з двох абеток слов'янського письма, *кирилиця*, теж в основі своїй має згадане наймення — чернецьке ім'я славного слов'янського просвітителя Костянтина (нар. 827 р.) — *Кирило*.

К Л И М

Клеменс, клементіс у латинській мові рівнозначне українському милостивий, лагідний, вибачливий, по-благливий. Від цього слова, що в давній Візантії, звідки воно примандрувало до нас, звучало як *климент*, ми й утворили, скоротивши його, наймення *Клим*.

Ім'я *Клим* значного поширення набрало серед селянства. Представники ж панського світу охочіше використовували «церковні» форми цього імені: *Клементій, Климент*, а інколи й *Клеменс*. Носять ці наймення й жінки: *Климентина, Клемена* (у відомого літератора, друга Пушкінова — Плетньова є навіть вірш «Климені»).

Клименко, Климчук (інколи не без впливу слова *клямка* і *Клямчук*), *Климченко, Климко, Климцевич* (від *Климцьо*), *Климушко, Клишко* — такий далеко не повний вивідок прізвищ, що утворилися від імені.

К О Р Н І Й

Наймення *Корній* (*Корнелій, Корнілій, Корней, Корнеліуш, Корнило, Корнил*), кажуть учені, вросло із кореня латинського слова *корну* (ріг) чи, можливо, з кореня слова *корнум* (ягода кизилу).

Ім'я має певну кількість пестливих форм (*Корнійко, Корнелик, Корнилко, Корнійчик*) і стало основою багатьох прізвищ, зокрема: *Корнієнко, Корнійченко, Корнеленко, Корнієв, Корнійв, Корнілов, Корнійчук, Корнійшин* (від *Корнійчиха*), *Корнюшин, Корнюшенко*.

К О С Т Я Н Т И Н

Звучне й гарне наймення *Костянтин*, котре в українці часто має й цілком «офіційну» форму *Кость*. Походить воно від латинського слова *констанс* (постійний, стійкий, твердий, рішучий, одностайний). До нас ім'я залетіло через Візантію у так званій патронімічній (батьківській) формі: *Константін* (буквально: *син Постійного*), котра згодом, підкоряючись законам української вимови, перетворилася в *Костянтин*.

Ім'я носять і жінки: *Костянтина, Констанція*.

Від згаданої грецької основи імені виникло ще кілька наших слів, скажімо: *константа* (постійна величина), *констатувати* тощо. Ім'я породило й чимало прізвищ: *Костянтинченко, Костів, Костенко, Костинчук, Костюк, Костюченко, Костянтинів* (*Костянтинов*), *Костянтинівський* та інші.

ЛАВРЕНТІЙ, ЛАВРИН

На берегах Середземного моря, а також на Кавказі та й у нас, на Україні — в Криму здавна росте вічнозелене, з цілою аптекою ліків у листі й плодах дерево — *лавр* (латинська назва — *лаурус*). Вінками з листя цього дерева давні греки мали звичай нагороджувати переможців битв та олімпіад, своїх кращих митців та мудреців, яких вони після того називали *лауреатами*. Метафоричне, переносне значення назви дерева, до речі, саме й народилося з такого звичаю; воно, між іншим, ще й досі живе у значній кількості навіть наших крилатих висловів та прислів'їв (спочивати на *лаврах*; чужі *лаври* злим людям спати не дають тощо).

Лавр своє наймення передав одному з грецьких полісів — місту *Лауренс* (родовий відмінок — *Лаурентіс*), від якого згодом, кажуть учені, й виникло людське ім'я *Лаврентій*. У різних народів згадане ім'я звучить по-різному: *Лаврентій*, *Лаврин* (*Лаврін*), *Лавро* (*Вавро*) — в українців, *Лоренц* — у німців, *Вавжи-*

нець — у поляків (це останнє виникло із давньослов'янського *вавр* (*вавжин*) та ін. Є й жіночі відповідники наймення: *Лавренсія*, *Лаура* (це ім'я свого часу стало навіть загальновідомим «псевдонімом» слова коханка — згадаймо хоча б Лауру славного італійця Петрарки).

Ім'я має багато родичів серед наших прізвищ: *Лавриненко*, *Лаврентієв*, *Лаврентійчук*, *Лавро*, *Лаврусь*, *Лаврінко*, *Лаврик* (останні чотири — від демінутивних, розмовних форм) — у нас; *Лавров*, *Лаврентьев*, *Лавринов* — у Росії; *Лоренц* — у Німеччині, *Лоренцо* — в Італії, *Лоренс* — в Англії та ін.

Від назви лаврового дерева, певніше — від її зметафоризованого значення, колись виникла й назва *лавра*, котру церковні власті присвоювали великим відомим монастирям, таким, скажімо, як Києво-Печерський чи Почаївський.

ЛЕВКО, ЛЕОНІД

Чи не першими з давніх народів описали лева єгиптяни. Лев (по-давньоєгипетському *лябу*) — цар звірів, один із найсильніших серед них. Отож кожному з батьків, які колись так щиро вірили в слово-талісман, хотілося, аби його син хоча б трохи мав сили й витривалості отого царя звірів. Із цього бажання, напевне, й народилася «мода» на ім'я *Лео* (у римлян), *Леон* та *Леонід* (у греків), а від них і в нас: *Лев* та *Левко* тощо. З імені *Леон* у греків та *Лев* у слов'ян згодом народилися й «батьківські», сімейні наймення: *Леонід* (закінчення «-ід» тут рівнозначне нашому «-ич» (*Левович*, *Львович*)). Остання форма (*Львович*)

у нас з'являється під впливом схожих форм польської і російської мов. Українському словотворенню притаманніша форма *Левович*, син *Лева*, (а не *Льва*).

Згадані форми, зокрема родовий відмінок від цього імені, завжди вживала, наприклад, велика українська поетеса *Леся Українка*. Скажімо, в рядках «Лісової пісні» («Лісовик: Ні, людський хлопець, дядька Лева небіж, Лукаш на ймення»; або «Килина: Ні, то я жартома... (Завважує Лева) О! дядьку Леве!»). Цю ж форму родового відмінка пропонує й «Українсько-російський і російсько-український словник імен».

До ряду згаданих наймень належить й ім'я *Леонтій*, а також жіноче ймення *Леонтина*, досить поширені в недавні часи.

Ім'я *Лев* відоме багатьом народам: *Леонід*, *Леон*, *Лео*, *Левко*, *Ліонель*, *Ліонелло*, а також *Іуда* (Лев) — у євреїв, *Аббас* (Лев) — в арабів, *Леонт*, *Ліон*, *Леопольд*, *Левель*, *Леонел*, *Леон* тощо. Воно стало також основою безлічі прізвищ: *Левенко*, *Лев*, *Левченко*, *Левчук*, *Левчик*, *Леоненко*, *Леонович*, *Левончук* (*Лівончук*), *Леонтиїв*, *Леонов*, *Левусь*, *Леонтович*, *Леонтовченко*.

Прізвища від наймення царя звірів побутують і в інших народів: *Леві*, *Левене*, *Галеві*, *Левель*, *Левінзон*, *Слевінсон*, *Левін*, *Левіс*, *Льоб*, *Льобель*, *Левинський* тощо.

Л І Д А

Погляньте, будь ласка, на карту давньої Грецької чи пізніше Візантійської імперії — і ви знайдете там край, що носить назву *Ліда* (*Лідія*). Розташова-

ний він на півострові Мала Азія. Вихідці з Лідії називалися колись *лідіянами*, що згодом стало звичним власним найменням *Ліда* (для черниць — *Лідія*).

Прізвищ це наймення принесло нам небагато: *Лідчук*, *Ліденко*, *Лідякко*, котрі, однак, дехто схильний вважати за похідні від слова *лід*.

Л У К А, Л У К І Я, С В І Т Л А Н А

У всіх мовах світу досить широкого вжитку набуло слово *люкс*. Ним визначають комфортабельність деяких приміщень (кімната-*люкс*), «охрещують» одиницю виміру світла в оптиці (*люкс*, *люмена*). Воно є складовою частиною назви держави *Люксембург*, а останнім часом це слівце набрало навіть якогось напівжаргонного відтінку: *люкс*, *люксовий*, тобто розкішний, чудовий (це значення має й латинське *люксус* — надмірний, надто пишний).

Слово *люкс* — латинське. У перекладі українською мовою воно означає світло. Згаданому слову випало стати основою багатьох наших імен. Із нього утворилося насамперед ім'я *Лукіан*, а згодом *Лука*, *Лукаш*, *Лукин*, *Лук'ян* і жіноче *Лукія* (в українській мові). Наймення, похідні від слова «люкс», прижилися у багатьох інших народів. Звучання їхнє різниться від нашого: *Люція*, *Лукіана*, *Луціна*, *Люція* (згадаймо назву італійської пісні «Санта Люція», що в буквальному перекладі значило б «Свята Лукія» — «Свята Світлана»).

Наші пращури також любили називати своїх чад іменами, що в основі своїй мають слово світло, світлий. До цих імен належить, зокрема, красиве й звучне

наймення *Світлана*. Всі наші *Світлани*, отож, є прямими посестрами *Лукії* та *Лючій*.

До родини імені *Лука* у нас належать дуже багато прізвищ: *Луків*, *Лученко*, *Лукович*, *Лукачівський* (від географічної назви *Лукачів*), *Лукаченко*, *Лукась*, *Лукасюк*, *Лукинець*, *Лукинченко*, *Лук'яненко*, *Лук'янченко*, *Лук'янчук* (*Лукиянчук*) тощо.

ЛЮ Д М И Л А

Привабливими й гарними є імена, що своїми коренями глибоко вросли в рідну мову. Це, зокрема, такі складені слов'янські наймення, до яких входить корінь слова *милий* (та його синоніма *любий*).

Слово *милий* має багатовікову історію. У сиву давнину, а в декотрих мовах ще й тепер, воно було близьким родичем слів *радісний*, *коханий*.

Найбільш поширеними українськими іменами з таким коренем є наймення: *Людмила* (людям мила), *Милослава* (любов і слава), *Милана* (мила, люба) та ін.

Імена, до складу яких входить корінь «*мил-*», надто багато «відтінків» мають у західних та південних слов'ян. У Чехії можна часто почути імена *Милич*, *Милиця*, *Милехна*, *Милешка* і *Добромил*; у Польщі — *Миловіт*, *Богумил*, *Милей*, *Милослав*; у Сербії та Хорватії — *Милоша*, *Милюйка* і *Милюша*.

До родинного гнізда цих імен належать й усі слов'янські наймення з коренем слова *любий*: *Любомир*, *Любомил*, *Любава*, *Добролюб* тощо.

Від кожного з вищенаведених імен походить чимало прізвищ: *Славченко*, *Славенко*, *Милославич*; *Ми-*

лославченко, *Любавин*, *Любомирський* (від назви населеного пункту — *Любомирка*, *Любомири* і т. п.), *Добролюбов*, *Любавич* та інші.

М А К А Р (М А К А Р А)

Ім'я *Макар* (на Правобережжі України за аналогією до *Микола* — *Макара*) залетіло до нас із давньої Греції, де воно побутує ще й тепер у формі *Макаріос* (у перекладі — *щасливий*, *блаженний*). Поширених нестливих форм і видозмін це не дуже популярне у нас наймення майже не має, хіба що *Макарко* та *Макарусь*.

Ім'я дало безліч прізвищних відгалужень: *Макаренко*, *Макарів* (*Макаров*), *Макарчук*, *Макараченко*, *Макаранюк*, *Макариків*, *Макареску* і ін. Значення наймення *Макар* (щасливий) не без іронії обіграно в багатьох слов'янських приказках та прислів'ях: на Макара всі шишки спадають; куди Макар телят не зажене тощо.

М А К С И М

Максимум по-латинському означає найбільший. Саме це слово й стало ім'ям *Максим*, котре носили ряд видатних українців, серед них Кривоніс, Залізняк та Рильський.

До родини цього наймення належить чимало різних термінів: *максима* (сентенція, основне правило, принцип), *максималізм* (надмірність, прагнення найбільшого), *максимальний* (найбільший), *максимум*, назва однієї з систем кулемета («*максим*») та інше.

Від імені *Максим* виникло й немало українських

прізвищ: *Максименко, Максимчук, Максим'юк, Максимів (Максимов), Максимченко* (від *Максимко*), *Максюга, Максименко*.

МАЛАНКА

Як тільки ми чуємо ім'я *Маланка* — перед очима кожного з нас постає один із найчудовіших жіночих образів української літератури — героїня безсмертної повісті «Фата моргана» Михайла Коцюбинського.

Наймення героїні письменник-подолянин, видно, вибрав не випадково: воно-бо — родич слову *меланхолія*, котре, як відомо, є майже антонімом, протилежним за значенням слову радість (якої так мало було в сім'ї Маланки та Андрія Воликів).

Ім'я походить від грецького *меланос* (чорний). Термін *меланхолія* теж, між іншим, має в собі це слово: *меланос* (чорний) і *холе* — (жовч). (Давні медики вважали першопричиною всіх психічних станів людини — дію жовчі).

Ім'я має кілька прізвищ-«пагінців»: *Маланчин, Маланченко, Маланчук, Маланчуків*.

МАРИНА

Тарас Шевченко одну із найкращих своїх поем назвав «Мариною». Це ж ім'я поставив у заголовку цікавої віршованої повісті Максим Рильський. Згадане наймення зустрічається в назвах кількох драм, кінофільмів, оповідань. У кожному селі нашої республіки є по кільканадцять *Марин*. Ім'я це — одне з найпопулярніших серед українського народу.

Звідки ж воно залетіло у наш край? Із-за Балкан, із мови давніх римлян. По-латинському *маринус* означає морський. Отож *Марина*, виходить, має значення людини морської, людини моря.

В українській та й в інших мовах ім'я *Марина* має чималу родину. До неї належить, зокрема, слово *мариніст*, тобто художник, що творить картини про море, як-от наш Айвазовський. Один із коштовних мінералів теж має в своїй основі згадане латинське слово: *аквамарин* (*аква* — вода та *маринус* — морський). Від імені *Марина* походять і прізвища: *Маринич, Маринченко*.

МАРІЯ

На Поділлі живе досить давня приказка: хто кине каменем на базарі, той судитиметься з Іваном чи Марією. Жарт? Не зовсім. Згадані наймення так поширилися в нашому краї (та й у цілому світі), що в кожній групці будь-якого базару одна-дві особи носять їх. У Росії навіть одну з квіток «охрестили» цією нерозлучною «парою»: іван-да-марья (браткі, зозульки).

І все ж ця «пара» «нерівноправна» перед історією: наймення *Іван* живе в документах уже кілька тисячоліть, ім'я ж його супутниці виринуло на хвилі історії зовсім недавно — на багато сторіч пізніше, ніж *Іван*. Простих смертних майже в усіх країнах довгий час суворо заборонялося називати *Марією*. Сліди суперечок і дискусій над «проблемою» цього імені залишилися, до речі, і в найдавнішому літописі Польщі — хроніці Длугоша. Навіть королеви — ці, як відомо, помазаниці божі на землі, — і ті почали ставити на документах таке наймення десь аж у XV—XVI сторіччях.

Слово *Марія* майже до часів середньовіччя можна було почути лише в церкві. Воно додавалося здебільшого лише до наймень біблійного жіноцтва, серед якого була ота «діва» Марія Богородиця, що нібито народила Христа — рятівника людства.

Отож місцем народження *Марії* є теж земля давньої Іудеї. Дівчаток, котрі годували там міських голубів, звали *Маріам*. Це слово по-єврейськи означало: піднесена, гірко (плачлива). Дехто тлумачить його й по-іншому: вищість, перевага. Цим останнім епітетом автори «святого писання» нагородили деяких жінок, котрі протягом свого довгого біблійного життя зробили дещо піднесене й наплакалися теж добре-таки: одна — за дивно-народженим сином, інша — за якийсь гріх, а ще якась — невідомо за що.

То ж хіба можна було пускати таке «святе» ім'я серед отари звичайних рабниць божих? Особливо ж ім'я самої Богородиці. Тільки після довгих роздумів та вагань «святі отці» років тисячу тому вирішили зняти-таки застаріле «вето» з імені *Марія* — і воно, досить коротке, повнозвуче та багате на відміни, швидко завоювало світ. *Марія*, *Маріанна*, *Марі*, *Мар'я*, *Маріка*, *Маріуца*, *Маріола* — в таких і схожих формах пішло воно «в люди» й живе дотепер.

«Святе» ім'я стало свого часу таким модним, що його почали надавати навіть... хлопцям у тих краях, де вживаються особливі, багатократні наймення. Щоб переконатися в цьому, досить заглянути хоча б у кілька томів нашої «УРЕ». Це ім'я, виявляється, носили в минулі віки французи: Марі-Жозеф-Поль де Лафайет (1757—1834), Максимільєн-Марі-Ізідор Робесп'єр (1758—1794), Віктор-Марі Гюго (1802—1885)

та Андре-Марі Ампер (1775—1836), австрійський поет Райнер-Марія Рільке (1875—1926), німецький композитор Карл-Марія Вебер (1786—1826), сучасний романіст Еріх-Марія Ремарк (нар. 1898 р.).

У Молдавії згадане ім'я стало навіть де-не-де прізвищем (звісно, не без допомоги попівських «святців»). Є й кілька українських прізвищ, в основі яких лежить те ж слово, скажімо: *Марієнко*, *Маріїн*, *Марієнків*, *Мар'яненко* тощо.

МАРКО

Значення імені *Марко* встановити досить важко. Одні з учених вважають його основою латинське слово *маркео* (є) в'ялим, сухим, змарнілим, немічним). Інші пов'язують його з латинською назвою березня (*марта*) і відтворюють, як «той, хто народився в березні». Побутує думка, нібито наймення споріднене з давнім арійським коренем *мар*, котрий відповідає українському кореневі «-бив-» (роз-*бив*-ати).

На Україні ім'я набрало форми *Марко*, в інших народів — найчастіше *Марк*. Наголос його у нас подвійний: на Лівобережжі, як правило, він падає на перший склад, а на Правобережжі — на останній, точнісінько як у найменнях Грицько, Сашко, Митько.

Від латинської форми імені *Маркус* походить і всевітньовідоме прізвище *Маркс*, котре приблизно відповідає українській патронімічній формі *Марченко*.

Ім'я дало рясний урожай прізвищ: *Марченко*, *Марчук*, *Маркович*, *Маркевич*, *Марцишин*, *Марчишенко* (від *Марчиха*) тощо.

МАРТИН

Давні римляни свого міфічного бога війни називали *Марсом*. Місце, де відбувалися військові паради та різні церемонії, вони «охрестили» *Марсовим* полем.

Марсовим місяцем — *мартом* (ця назва прижилася і в російській мові) починався її новий рік римлян. На честь бога *Марса* було й названо одну з планет — нашого сусіда *Марса*, поки що загадкового й недосяжного.

Від міфічного римського *Марса* виникло наше ім'я *Мартин* (*мартіус* по-латинському означає марсів, марсовий). «Рідним братом» *Мартина* є й наше ім'я *Маркел* (войовничий, як *Марс*).

Згодом ім'я *Мартин* дало безконечну низку прізвищ: *Мартиненко*, *Мартинчук*, *Мартинів*, *Мартинчин*, *Мартинишин* (від *Мартиниха*), *Мартинівський* (від назви поселення — *Мартинівка*), *Марцінків* (від *Марцінко*), *Марцінковський* тощо.

Досить близькою родиною *Мартина* є й загальновідома назва металоплавильні, домни — *мартен*. Ця назва, між іншим, виникла від прізвища французького металурга П'єра *Мартена* (1824—1915), котрий у 1864 році одержав патент на новий спосіб виплавки сталі, що ввійшов в історію під найменням *мартенівського* способу.

МАР'ЯН

Рідкісним, але гарним і звучним чоловічим та жіночим найменням є у нас ім'я *Мар'ян* (*Мар'яна*). На перший погляд — це нібито здвоєне наймення (*Марія* і *Ян*). Однак тільки на перший погляд, бо якщо ви володієте латинською мовою або хоча б дещо чули з латинської граматики, то пам'ятаєте, що присвійні прикметники римляни утворювали за допомогою суфікса «-ан». Отож *Мар'ян* (*Мариан*) є звичайним при-

свійнім прикметником від давно відомого імені *Марія*, котре має кілька тлумачень (особлива, гірко плачуча тощо).

Українці та деякі з сусідніх народів носять кілька прізвищ, що походять від цього наймення: *Мар'яненко*, *Мар'янчук*, *Мар'янів*, *Мар'ямів*, *Мар'яшин*, *Мар'ячшин*, *Мар'ясь*, *Мар'ясько*, *Мар'янець*.

МАТВІЙ

Колись досить популярне чоловіче ім'я *Матвій* дійшло до нас із своєї семітської давнини. У буквальному перекладі воно відтворюється приблизно, як «подарований всевишнім (могутнім)». Протягом багатьох епох та в різних народів наймення прибирало певною мірою відмінні форми: *Матвій*, *Махтій*, *Матфей*, *Матвей*, *Матеуш*, *Матяш*, *Матео*, *Матей* (у хакасів) тощо.

Наймення лягло в основу багатьох прізвищ: *Матвієнко*, *Матвійчук*, *Матвійів*, *Матвеев*, *Матвієвський* (від назви населеного пункту типу с. *Матвіївка*), *Матвійченко*, *Матійко*, *Матейко*, *Матяшенко*, *Махтій* (*Махтей*), *Махтійко* (*Махтейко*), *Мацьків* (від *Мацько*).

МИКИТА

Загляньте, будь ласка, до словника грецької мови і ви знайдете там слово *ніке*. Це слово стало основою багатьох наймень і зокрема такого популярного імені, як *Микита* (російський відповідник — *Нікіта*), а також *Микола* (*Ніколай*), *Никипір*, *Каленик* та кількох інших (грецьке *ніке*, пристосовуючись до слов'янської вимови, згодом перетворилося в *Мики* (або *Ники*).

Слово *ніке* по-давньогрецькому означає «перемога», отож ім'я *Микита* рівнозначне слову «Переможець». Одним із різновидів цього імені є російське ім'я *Анікіта*, від якого, між іншим, походить глузливе ім'я героя багатьох російських казок — *Анікі-воїна* (*Анікіта* — із грецького *анікітос* — «непереможний»).

Українська форма імені *Микита* відома ще з часів Київської Русі. Її можна прочитати навіть на своєрідних берестяних грамотах дванадцятого сторіччя, нещодавно викопаних у Новгороді. На одній із них є, наприклад, таке, мабуть, «любовне» послання: «От Микити к Улянниц: поиди за мене» (від Микити — Уляні: виїди за мене (заміж)).

МИКОЛА

На одному із Всесвітніх фестивалів молоді, розповідають, знайомилася група юнаків різних країн. Потиснули руки і кожний назвав своє ім'я — *Микола!* *Міклош!* *Мікулаш!* *Ніколаус!* *Кола!* *Колетт!* *Ніколь!* *Ніколоз!* *Клаус!* І всі юнаки всміхнулися: незважаючи на деякі фонетичні відмінні, імена всіх тих хлопців були однаковісінькі за змістом. Зміст той, проте, навряд чи знав хтось із групи. Та це не так-то вже й легко знати.

Ім'я *Микола* та всі його іншомовні побратими вросли із коренів грецьких слів (*ніке* — перемога, *лаос* — народ), котрі в перекладі українською мовою означають «переможець народів». Гучне, як бачимо, ім'ячко! Мандруючи з однієї мови до іншої, давня грецька основа весь час деформувалася — і внаслідок того у світі з'явилося чимало однозначних, але

малоподібних імен, наведених частково на початку розповіді. Навіть оте дивно куде, вжите Роменом Ролланом у заголовку твору «Кола Брюньон».

У східних слов'ян офіційний, паспортний *Микола* має ще й ряд «панібратських», пестливих форм: *Миколка, Коля, Колюня* і ін.

Одного разу наймення *Микола* стало навіть певним «історичним курйозом». За часів розкольніцтва навколо цього безневинного імені в Російській імперії, до якої входила колись й Україна, точилася довга й запекла боротьба. Церква вимагала говорити й писати це ім'я, як *Миколай* чи *Ніколай*, а розкольніки — тільки *Микола* або *Нікола*. Деякі фанатики ладні були кинутися в огонь, аби їм лише не добавляли отого осоружного «*лай*». Чому? Та тому, що в російській мові милозвучне «*лай*» означає тільки собачий гавкіт (собачий лай), і оте «державне» *Ніколай* темні, замучені царем і релігією великороси сприймали на слух приблизно так, як українці сприймали б такі слова-гібриди: *Микогає(кіт)* чи *Микгає(кай)*! Як не збунтуєшся проти такого «єретичного» прізвиська?

Форма *Миколай* в українській мові вже давно відмерла. Таку форму носять у наш час тільки попи та ченці. Однак у найменуванні по батькові ми ще чомусь вживаємо отой за давніми лінгвістичний «апендикс» -*лай*:- *Мико-ЛАЙ-о-вич*, *Мико-ЛАЙ-вна*. Тож чи не пора вже й справді писати наймення по батькові від слова *Микола*, як *Миколович* (це, до речі, дозволяє й найновіший академічний словник імен)?

Згадане ім'я привело на світ цілу черідку патронімічних прізвиськ. На запитання «Чий це син?» на Україні колись відповідали: син *Миколин*, *Миколаїв*,

Миколів, *Миколенко*, *Микольчук*, *Миколяк*, а в Росії — *Ніколін*, *Ніколасв* тощо — і всі ці форми назв згодом перетворилися в прізвиська. Від імені *Микола* започатковані й прізвиська: *Мицкевич* (син *Мицка, Коли*), *Нікользон*, *Клаусон*, *Маккаце* та багато інших. Оброслий мохом «дідусь» дав, як бачимо, цілісіньку армію «онучат».

У деяких народів, скажімо, французів, ім'я *Микола* — *Ніколь* носять жінки (пригадаймо хоча б артистку *Ніколь Курсель* із кінокомедії «Тато, мама, служниця і я»). Носять його й жінки Болгарії (у формі — *Ніколіна*).

М И Р О Н

Усі ми добре пам'ятаємо чудове, що аж за серце діймає, оповідання Івана Франка «Малій Мирон». У на диво поетичного героя того твору — мученика дореволюційної школи на західних землях України — цікаве й звучне ім'я. Одні з учених вважають, що воно походить від грецького слова *мирон*, тобто: плачливий (дієприкметник від «*міро*» — плакати), інші ж — доводять, що від слова *мірро* (олія з приємним запахом).

Наймення глибоко вкорінилося в українські прізвиська: *Мироненко*, *Миронченко*, *Миронів* (*Миронов*), *Миронюк*, *Мирончук*, *Мирончишин* (від *Мирончиша*), *Мирончишенко*, *Миронько*, *Мирошин* (від *Мироша*) тощо.

Великою популярністю на слов'янському ґрунті це наймення, видно, завдячує своєю схожістю слову «мир».

Митрофан було колись у нас, зокрема в Росії, досить поширеним найменням. Та в останньому сторіччі воно вживається все рідше й рідше. І, можливо, не без впливу сатиричної комедії Фонвізіна «Недоросль» («Недоросток»), в якій так вдало висміяно ледаря Митрофанушку (прототипом його, до речі, був один із сучасників письменника — пізніший, уже «виправлений» фонвізізьким сміхом, відомий діяч науки і освіти).

Наймення — вельми загадкове. Різні вчені розшифровують його по-різному. В російській лінгвістичній літературі родовід *Митрофана* дослідники виводять від двох грецьких слів: *метер* (у родовому відмінкові — *метрос*) — мати і *файно* (виявляти, представляти), означає приблизно: той, кого показує мати, чи той, хто має славу матір.

По-іншому і, здається, достовірніше розшифровують зміст тотожного наймення вчені середньоазіатських республік, скажімо, А. Гафуров. В основі наймення *Митрофан* (і *Митродар* та *Мітридат*), доводять вони, лежить назва давнього індуського та іранського божества Сонця — *Мітри* (так називалося в їхніх мовах і саме Сонце). Культ *Мітри* згодом поширився в Греції. Там ото, кажуть, і народилося це ім'я — *Митрофан* (призначений, присвячений *Мітри*), а також ім'я *Митродар* (дарунок *Мітри*) та *Мітридат* (даний *Мітрою*, народжений від *Мітри*). Слово *Мітра* в деяких середньоазіатських мовах, зокрема в таджицькій, перетворилося в *Мехр* і перекладається не тільки, як Сонце, а й як дружба та любов. Від цього

Мехр тут виникло вже й жіноче наймення *Мехрі* (скорочення від *Мехруніссо* — Сонце жіноцтва).

Ім'я *Митрофан* в українській мові мало й форму *Митропан*. З розмовних і пестливих форм цього імення в нас можна зустріти такі: *Митрофанко*, *Митрофанець*, *Митрофанчик*, інколи *Фанько* та *Фаня*, а з призвищ: *Митрофанченко*, *Митрофанів* (*Митрофанов*), *Митрофанчук*, *Митрофанько*, *Фанько*.

М И Х А Й Л О

Ім'я *Михайло* народилося із досить неясного для сучасних читачів вислову: *мі-ка-ель*, що перекладається по-українськи як: «хто є, мов бог», тобто — хто, мовляв, є ще (такий могутній), як бог? хто, мовляв, може зрівнятися з Богом? Цю фразу нібито в припадку якоїсь там похвальби вигукнув один із архангелів, свосередній ангел-адмірал неба.

На Україні ім'я *Михайло* далеко відійшло від свого початкового звукового першовзірця, zdeформувалося, так би мовити. В інших мовах воно звучить по-різному: *Михаїл*, *Мікел*, *Мікаел*, *Мішель*, *Михай* тощо.

Жіночою формою цього наймення є *Михайлина*, а пестливою — *Мишко* (російський відповідник — *Миша*).

Прізвищними «родичами» імені є такі: *Михайленко*, *Михайлів*, *Михайлівський* (від назви поселення — *Михайлівка*), *Михась*, *Михасько*, *Михащенко*, *Михальченко*, *Мікельанджело* (*Михайло—Ангел*), *Міхельсон*, *Михаску* та інші.

МУСИЙ

У давній єгипетській легенді розповідається, нібито одна з царівен пеждапо побачила на плесі Нілу колиску з немовлям. Врятувавши малючка, царівна назвала його єгипетським словом *Месу* (той, кого витягли з води). Згодом, змужнівши, Месу нібито став легендарним іудейським царем Мойсеєм.

Від цього, спопуляризованого біблією наймення і виникло наше ім'я *Мусій* (*Мойсей*). Схоже ім'я мають і східні народи. Воно звучить у них, однак, трохи інакше: *Муса* (так звали, як відомо, славного сина татарського народу, мученика фашистських тюрем та концтаборів, поета-героя Джаліля).

Прізвищний ряд імені такий: *Мусієнко, Мойсеєнко, Мусійко, Мусійчук, Мусак, Мусаченко, Мойшер, Моріц* (згерманізована форма імені *Мойсей*).

НАЗАР

Українські письменники, надто драматурги, люблять давати своїм позитивним героям ім'я *Назар*. Так назвав, зокрема, свого Стодолю Тарас Шевченко. Назаром був і його тезко з повісті Марка Вовчка «Інститутка» та інші відомі літературні сучасники.

Наймення це, як і назва палестинського міста Назарет, походить від іудейського слова, що в перекладі приблизно означає: «присвячений всевишньому». Чи не найбільшого поширення ім'я набуло колись серед українських селян. Тепер зустрічається досить рідко.

Згадане наймення привело до нас чимало прізвищ:

Назаренко, Назарів, Назарук, Назарчук, Назаренчук, Назаренченко (від *Назаренко*), *Назаренків, Назаришин* (від *Назариха*), *Назарешко*.

Схоже ім'я — *Назрикул, або Назрибек*, зустрічається і в таджиків. Значення його таке ж, як і значення вищезгаданого наймення. У Середній Азії трапляється ще один різновид цього імені — *Назаралі* (погляд бога).

НАСТЯ

Якщо хтось із нас почне дуже вже розхвалювати свою майбутню працю, задум чи намір, то дехто із наших більш практичних друзів може не без іронії зауважити: «Казала Настя: як удасться», тобто: «Не кажи гон, поки не перескочиш».

Творці отого першого з наведених прислів'їв, бажаючи якнайкраще «зцементувати» свою думку, використали для рими давнє жіноче ім'я *Настя*.

Це наймення досить відоме й поширене в нас і, додамо, досить легке для вимови й гарно звучить. Своім коренем сягає воно грецького слова *анастасіс*, тобто «переселення» (пізніше це слово набуло й значення «воскресіння» — своєрідного «переселення» з світу мертвих у світ живих). Спочатку ім'я вимовлялося в нас як *Анастасія* (ця форма збереглася й досі в чоловічому імені *Анастас*). Пізніше ж наймення дещо спростилося й перетворилося в *Настя* (*Анастасіями* на Україні називають іще тільки черниці).

Деякий слід наймення полишило й у прізвищах: *Настенко, Настюк, Настич, Настик, Настечко* тощо.

НАТАЛКА

Дивна доля інколи буває в людських імен. Така доля, зокрема, випала імені *Наталка*. Українські жінки довгий час не вживали масово такого наймення. Спонуляризував же його великий майстер української літератури, людина і творець, що вперше вивів українську народну мову на широкій шлях, автор «Енеїди» — Іван Котляревський. Згадане жіноче ім'я занесла в найдаліші куточки нашої землі, розірваної тоді на кілька шматків, на диво лірична п'єса Котляревського «Наталка Полтавка».

Рід свій *Наталка* виводить з далекої римської імперії. *Natalis* по-латинському означає «належний до дня народження», «народжений», а в субстантивованій, опредмеченій формі — навіть «день народження», «бог народження», «геній». Свого часу слово входило й до давньої латинської назви різдва — «Дієс наталіс».

Згадане наймення має на Україні найчастіше форму *Наталка*, рідше — *Наталья*. (Форма *Наталія*, як відомо, використовується хіба що в церковному, монастирському вжитку).

Наймення має своє відгалуження і серед прізвищ: *Наталенко, Натальчук, Наталечко, Натальчин*.

НИЧИПІР

У грецькій мові слово *ніке*, як уже відомо, означає «перемога». Греки, войовничий і енергійний народ, любили це слово й часто вживали його в різних варіаціях як людське наймення. Саме від нього беруть

свій початок такі імена, як *Ніке* (перемога), *Никипір* (той, хто приносить перемогу), *Никандр* (муж-переможець), *Никанор* (той, хто бачить, завбачає перемогу), *Никодим* (той, хто перемагає народи; від слів — *ніке* і *демос* — народ), *Никон* (переможець, син переможця), *Микита* (переможець), *Микола* (переможець народів) тощо.

Грецьке ім'я *Никифор*, потрапивши на український мовний ґрунт, стало прабатьком цілого племені наймень: *Никифір* (*Микифір*), *Никипір*, *Ничипір*, *Кифор*, *Кипір*. Від одного з них — *Ничипір* (у Панаса Мпрного: *Нечипір*) виникло й досить дивне ім'я героя роману «Хіба режуть волги, як ясла повні?» — *Чіпка*. Ім'я *Никипір* має й чималий рій прізвищ: *Никипоренко* (*Никифоренко*), *Ничипоренко*, *Микифоренко*, *Ничипорук*, *Кипоренко*, *Кифорук*, *Кипорук*, *Микипорик* (звідси, здається, й славне прізвище юного подільянина, учасника французького Руху Опору, Героя Радянського Союзу Василя *Порика*).

ОДАРКА

Ім'я *Одарка* завітало до нас зі Сходу. В давні часи воно було дуже поширене серед персів. Навіть один із перських царів носив його. Ім'я того царя за нашою вимовою звучить так: *Дарій*. В основі наймень *Одарка*, *Дарина*, *Дарка*, *Дарія* лежить перське слово, що перекладається, як «(най) сильніший» або як «переможниця» чи «переможець».

Прізвищний ряд цього наймення невеликий: *Дарієнко* (від *Дарія*), *Одарченко*, *Одарчук* (*Дарчук*), *Дарченко*, *Дарчик*.

Одним із найпопулярніших і найулюбленіших українських наймень є жіноче ім'я — *Оксана*. У прадавніх та сучасних народних піснях і думах, у поемах, романах, драмах та операх останніх десятиріч раз у раз зустрічається воно. (Пригадаймо хоча б двох чудових Оксан із «Гайдамаків» та із «Запорожця за Дунаєм»).

Це ім'я залетіло до нас за часів Київської держави із Греції через Візантію. Спочатку воно звучало як *Ксенія*, *Ксеня*, що й перекладається словами «гість», «гостинна», «чужоземка». Слово *Ксеня* згодом, за мовним законом, згідно з яким перед двома важкими для вимови приголосними (*кс*) одержало приросток — літеру «о», і перетворилося в слово *Оксана*. (За тим же законом у росіян це слово стало добре відомою з «Тихого Дону» *Аксіньей*). Ім'я *Оксана* інколи і в нас мало форму *Оксеня*. («Чує Оксеня смутну новину», — писала, наприклад, Леся Українка у своєму вірші «Русалка»).

Основа імені *Оксана* — грецьке слово *ксенос* — є одним із коренів також чоловічого імені *Ксенофонт* (чужоземний, заморський гість). Від цієї ж основи, кажуть дослідники, походить і давня назва Чорного моря — *Понт Евксинський* (Море гостинне), а ще раніше: *Понтос Аксейнос* — (Море негостинне).

Цікаво відмітити, що й східні слов'яни, як це видно із недавню знайдених у Новгороді так званих берестяних грамот, теж мали ім'я рівнозначне грецькому за своїм значенням — «*Гостяга*» (XII ст.).

Не можна сказати, що звуковий склад наймення *Олександр*, надто його друга частина, дуже вже мелодійний. Однак зміст імені досить цікавий. Ім'я складається із двох грецьких слів: *алексо* (захищаю, інколи — допомагаю) та *андрос* (дехто каже — *антропос*), що означає «людина», «муж». *Олександр*, отож, по українському перекладається, як «людина (муж), котра захищає», або ж як «захисник людей».

Згадане ім'я носило багато видатних діячів усього світу: Олександр Македонський, Олександр Невський, Олександр Пушкін, Олександр Довженко тощо. Полюбляли його й короновані володарі — царі, хоча, як про це красномовно свідчить матінка-історія, вони мало що робили, аби допомагати людям, захищати людину, особливо трудящу.

Наймення має чимало зменшених, пестливих форм. Однією з найбільш поширених на Україні є форма *Сашко*. Утворилася вона так: *Олександр*, *Олексаша* — *Саша* — *Сашко*, тобто із невеличких частин першого й другого кореня та доданого суфікса «-(ш)-ко», які українці використовують і для інших наймень: *Мишко*, *Федько*, *Пилипко*, *Грицько* тощо. Наголос у цих імен, як чуємо, падає на останній склад, навіть у таких, як *Ілько*, *Марко* чи *Янко*.

Українці нерідко надають своїм *Олександрам* дуже гарне, суто національне наймення *Олесь*, або *Лесь* (*Олесь*, чи *Лесь* — для жінок). Наймення було колись звичайним пестливим, останнім часом воно перетворилося в цілком «офіційне», «паспортне». Носять його чоловіки й жінки: Леся Українка, Лесь Курбас, Олесь

Гончар та ін. Народилася згадана форма імені із частини першого кореня «-ле(к)с-».

Маленьких *Олександрів* інколи називають і так: *Сенько, Сень, Сянько, Сеня, Олелько* (ця форма заготована Б. Грінченком і відома з XV ст.). Є й ще одна пестлива форма імені: *Шура*, котра, власне, утворилася із форми *Саша (Сашуня)*.

На території України побутують і деякі іншомовні наймення — родичі *Олександра*. Одні із них, запозичені від молдаван, часто можна почути на Буковині: *Санду, Сендел, Дуце*. На Закарпатті дехто носить угорську, «перелицьовану», здається, з румунської, форму *Шандор* (від *Алекшандор*). У літературі побутує й форма *Алеку (Алеко)*.

Незвичайною для слов'ян «родиною» імені *Олександр* є наймення *Іскандер*. Виникло воно на ґрунті східних мов і вживається найчастіше на терені малоазійських земель, інколи — в республіках Середньої Азії тощо. Перси називали *Іскандером* і Олександра Македонського. У Туреччині, в затоці *Іскандерун*, є порт *Іскандерон*. У Таджикистані з озера *Іскандеркуль* витікає річка *Іскандер-Дар'я*. Ім'я *Іскандер* колись взяв собі за псевдонім видатний борець проти російського царизму Олександр Герцен.

Від імені *Олександр* (власне кажучи, від імені царя *Олександра Другого*) дістав свою назву й один із мінералів — *олександрит*.

Українці, як і всі слов'яни та інші народи всього світу, утворили від наймення *Олександр* довгий ряд прізвищ. У нас широко побутують зокрема такі: *Олександренко, Олександрук, Олександрів, Олександрик, Олександрко, Лесик, Лесин, Олещук* (від *Лесь*,

Олесь), *Сенченко, Сенкевич, Сеньків, Сеньчук* (від *Сенько, Сень*) та інші. Чимало таких прізвищ і в сусідніх народів: *Александров, Олександреску, Сандул, Сандулер (Сандлер), Іскандер, Сандрес, Сандауер, Лісандро, Ліхандро, Санькович* (від *Сянько*), *Олелькович, Олельків* (від *Олелько*) тощо.

О Л Е Н А

До найдавніших людських наймень належить ім'я *Олена* (*Єлена, Гелена, Ляна, д'Елене, Альона* тощо). Вчені по-різному тлумачать походження та значення цього імені, котре вподобало жіноцтво всіх континентів. Сходяться вони тільки в одному, що в основі цього імені лежить грецьке слово *геленос* — світло, сяйво, полум'я (смолоскипа). Наймення це в легендарні часи грецької історії носила міфічна богиня землеробства та світла, а пізніше героїня грецьких міфів троянського циклу, донька Зевса й Леди й одна з головних персонажів Гомерівського епосу — *Олена* (*Гелена, Єлена*). Міф про цю легендарну красуню свого часу, крім Гомера, обробляли: грецькі драматурги Евріпід та Софокл, німецький поет Гете, італійський художник Рафаель, відомі композитори Оффенбах та Штраус.

Іншого походження ім'я *Ляна*, поширене серед іспанців та італійців. В основі його лежить латинське слово *lana* (з *klana*, спорідненого з давньослов'янським *вльна*), яке перекладається, як *вовна*.

Від основи французької форми імені *Олена* — *Елен* польський поет Юліуш Словацький у своїй чудовій poemі «Ангеллі» утворив дивне, співуче наймення дівчини *Ельєнаї*.

О Л Ь Г А , О Л Е Г

Князі давньої Київської Русі — Ольга та Олег були одними з перших слов'янських носіїв цих наймень. Згодом, видно, завдячуючи високому сану згаданих володарів, ім'я набрало досить значного поширення. Ім'я *Ольга* (й *Олег*, звісно) — не слов'янське. Його принесли з собою на Русь варяги. У скандінавських мовах *Гельга* (*Хельга*) означає свята. Від імен, що виникли з цього слова, за сотні років на стовбурі української мови відбрунькувалося чимало різноманітних форм; від *Ольги*, наприклад, — *Оля*, *Оленька*, *Олюся*, *Олька* (*Г'олька*) і навіть *Олянка* та *Омоня*, від *Олег* — *Олесько* (*Лесько*), *Олежик*, *Олежечко* та ін.

Прізвищ-родичів цих наймень мало, можливо, тільки ці: *Ольгович*, *Олежченко*, *Ольговський* (від назви села чи містечка — *Ольгов*).

О С Т А П

Ви пам'ятаєте величну гоголівську оповідь про запорозьку волю-воленьку — козацьку епопею «Тарас Бульба». І ви, звичайно, не забули отої трагедійної сцени, коли сина Тарасового — Остапа — шляхтичі виводять на страту:

«...Попереду йшов Остап.

...Кат зірвав з нього зотліле лахміття; йому прив'язали руки й ноги до саме для цього випадку збитої дуби і... Ні крику, ні стогону Остапового не було чути навіть тоді, коли почали перебивати йому кістки на руках і ногах... Та коли підвели Остапа до останніх смертних мук, його, здалось, покинули сили. І

обвів він очима майдан: боже, все незнайомі, чужі люди! Хоча б один хтось, хоча б хто-небудь із близьких стояв тут у годину його смерті! І підупали його сили, і вигукнув він у душевній немочі: «Батьку! Де ти? Чи ти чуєш мене?»

«Чую!» — залунало серед мертвої тиші...»

Хочеться думати, що великий син веселої Полтавщини Микола Гоголь не випадково вибрав для свого героя ім'я *Остап*. Письменник, напевне, знав, що воно походить від грецького слова *εσθασιος*, котре відтворюється по-українському, як «той, хто міцно стоїть» (на ногах), або просто «міцний», «непохитний». Кращого епітету нелегко знайти для характеристики незламного українського козака — сина Тараса Бульби.

Наших дітей — майбутніх *Остапів* — називають так: *Остапко*, *Осташ*, *Осташко* (*Сташко*). Прізвищ од наймення відбрунькувалося чимало: *Остапенко*, *Остапів*, *Остапчук*, *Остап'юк*, *Остап'юків*, *Остап'юченко*, *Осташенко* (*Осташченко*), *Осташків*, *Осташко*, *Остацук* та інші.

О Х Р І М , Ю Х Р Е М

У давньоєврейській мові було таке слово — *єфраїм*. Переклад його приблизно такий: «плодовитий», а повніше — «подвійна плідність». Від цього слова й утворилося наймення *Єфрем* (на Правобережжі України — найчастіше *Юхрем* (видно, під впливом імені *Юстин*), а на Лівобережжі — *Охрим*, або *Охрім*).

Охрім, як і *Клим*, — імена, що дуже легко римується. Отож їх частенько використовують сатирики,

і чомусь найбільше байкари. Згадується це ім'я, зокрема, в байці неперевреного українського сатирика-езопівця Леоніда Глібова «Охримова свита».

Була в Охріма сіра свита,
Так хороше пошита:
Іззаду вусики з червоного сукна,
На комірі мережечка така, що на,—
Хоч голові носити!

Прізвищний ряд цього імені немалий: *Юхременко, Єфременко, Охріменко, Охрїмів, Охримчук, Охримо-вич, Хримко (Храмко)* і ін.

П А В Л О

Павло, Павел, Пабло, Павслакє, Пауло, Пауль, Поль, Паль — цей неповний, звісно, ряд милозвучних чоловічих імен виріс із кореня латинського слова *паулюс* (малий, маленький). Наймення має й форму жіночу: *Павла, Паула, Павлина, Паулина* та багатенько пестливих, в українців, скажімо: *Павлик, Павличко, Павлусь, Павлушко, Павлиш, Павка, Павлусько, Павлуньо, Пашко* і навіть *Павлійко* (від *Павлій*).

Прізвищ від наймення відгалузилося безліч: *Павленко, Павлів (Павлов), Павличко, Павлій, Павлійчук, Павлишин* (від *Павлиш* або від *Павлиха*), *Пашків (Пашков), Павлівський* (від географічних назв), *Паульсон, Паулос* тощо. Ім'я відоме нам і з життєписів багатьох видатних людей світу, в тому числі й таких українців, як чудовий поет Тичина та перший космонавт республіки — Попович. До родини цього ймення

належить і прізвище польського мемуариста часів шведських воєн — *Пасек* (від нього утворилися згодом прізвища *Пашкевич, Паскевич, Пашківський* та ін.).

П А Л А Ж К А

Тепер уже рідко де можна зустріти дівчат, котрі носять ім'я *Палажка* (*Палагна, Пелагія, Палага*). Наймення, видно, виходить із моди. Цьому, можливо, трохи «допомогла» й гумористична повість класика української романістики Івана Нечуя-Левицького «Баба Палажка та баба Параска», в котрій так барвисто й соковито змальовано дуже вже сварливу й крикливу молодичку, знаху вишуканих лайок — бабу Палажку.

Тим часом *Палажка* досить милозвучне ім'я. Значення його теж цікаве — «морська» (тобто те саме, що й латинське *Марина*). Примандрувало ж до нас це наймення аж із Греції (*пелагос* — по-грецьки означає «море» *пелагіос* — «морський»). Наймення має й чималу родину серед прізвищ: *Палажченко, Палагнюк, Палажчук, Палагеча, Палагійчук, Палагійченко, Палазькевич* (від *Палазя*).

П А Н А С

Людина — смертна, однак споконвіку чомусь думає про безсмертя. І, мабуть, саме з цього народилося її бажання — певніше, бажання батьків прадавньої Греції — назвати своїх синів ім'ям *Атанатос* (*Аттанатос*), тобто *Безсмертний*.

Свого часу грецька «тета» під впливом слов'янських мовних законів перетворилася у «фігу» — й наймення

почали вимовляти, як *Афанасій* (в Росії) і *Опанас*, а пізніше *Панас* (на Україні, де воно дало й кілька зменшувальних форм: *Панаско*, *Панасик*, *Панасько*, *Панасечко*).

Ім'я було колись вельми поширеним в Україні. Прекрасний український романіст, автор чудового роману про невгамовного Чіпку навіть увів його, це ім'я, до складу свого псевдоніму — Панас Мирний.

Прізвищний рій наймення досить-таки великий: *Панасенко* (*Опанасенко*), *Панасюк*, *Панащук*, *Панащипин* і *Панасипин* (від *Панащиха* і *Панасиха*), *Панасюків*, *Панащуків*, *Панащенко*, *Панасько*, *Панась* та ін.

Ім'я має чимало пестливих форм: *Панасик*, *Панасьцьо*, *Панась* — в українців, *Афанасюшка*, *Афоня* і *Фоня* — в росіян, *Таньо* і *Тачо* — в болгар і ін.

П А Р А С К А

Ім'я *Параска* було донедавна одним із найпоширеніших серед східних слов'ян. Походить воно від грецького слова *параскеве* (приготування, очікування). Цим словом греки називали переддень щотижневого свята — суботи (від «шаббат»). Слово це згодом стало мало не синонімом назви п'ятого дня тижня — п'ятниці.

Наймення має кілька відмінних форм: *Прасков'я* (у росіян), *Параскева*, *Параска*, *Парася*, *Парасинка* тощо. До родини цього наймення належить кілька прізвищ: *Паращук* (*Ращук*), *Парасюк*, *Паращенко*, *Параскевич*, *Парасунько*.

П Е Т Р О

Майже в усіх народів Європи та й інших континентів зустрічається ім'я *Петро* (*Петер*, *П'єро*, *Петря*, *П'єр*, *Педро* тощо). І не лише серед чоловіків, а й навіть серед жінок (одна з героїнь повісті польської письменниці Елізи Ожешко «Джюрдзі» носить, наприклад, ім'я *Петруся*). Ім'я це є родичем грецьких слів *петреа* (скеля), *петрос* (камінь).

Ім'я *Петро* започаткувало чимало українських та іноземних прізвищ: *Петренко*, *Петрів* (російський відповідник — *Петров*), *Петрик*, *Петерсон*, *Педерсон*, *Петреску*, *Петрарка* тощо. Входить згадане ім'я як складова частина до багатьох географічних назв: *Петрополь* (тут, однак, від першооснови ще грецького слова), *Дніпропетровськ*, *Петербург* і ін. Буряти від прізвища *Петров* утворили ім'я *Пігрооб*.

Родичами *Петра* є чимало різних назв і термінів, широко розповсюджених по всьому світі. Першим із них є назва всім відомої рослини — *петрушки* походить від грецьких слів *петрос* — камінь і *селінон* — селера; запозичено цю назву із німецької мови через польську). Іншими членами «сім'ї» імені *Петро* є терміни: *петрологія* (наука про мінерали), *петрограф* (описувач мінералів) та ще деякі.

Форма *Петрусь* дала початок прізвищу *Петрусенко*. Інколи прізвищами ставали навіть деякі пестливі форми від *Петра*: *Петрик* (звідси — *Петриченко*), *Петрусь*, *Петрунь* (звідси — *Петруненко*), *Пєх* (польське) тощо.

П И Л И П

Із далекої грецької землі примандрувало до нас ім'я *Пилип*. Народилося воно з двох грецьких слів: *філео* (люблю) та *гіппос* (кінь). *Пилип* (*Філіп*), отож, означає в українському перекладі «той, що любить коні», «любитель коней». Двоєке написання цього імені — *Пилип* та *Філіп* — виникло внаслідок того, що грецьке «Ph» на Сході, зокрема у Візантії, а згодом і в Київській державі, читалося як «п», але на Заході, в романських країнах, — як «ф».

Родичами імені *Пилип*, як це не дивно, є такі надто абстрактні терміни, як *філософія* та *філологія*, а також *бібліофіл* та *філагелія*, а з іншого боку — *іподром* та *гіппогам*. У кожному з них є частина слів *філео* або *гіппос* (у формі «іп»).

Ім'я *Пилип*, надто у своїй пестливій формі, досить приємне, м'яке й ніжне (пригадаймо хоча б назву популярного оповідання А. Головка «Пилишко»).

Пилипенко, *Пилипів*, *Пилипчук*, *Пилипченко*, *Філіповський* (від назви поселення), *Філіппі* (цю італійську форму наймення носив колись як псевдонім і геніальний український співак Олександр Мишуга) — такий неповний вивідок прізвищ — родичів згаданого імені.

П Р О К І П

Думки вчених про походження та значення імені *Прокіп* (*Прокоп*, *Прокопій*, *Прокофій*) різні й не вельми переконливі. Найвірогідніше, що це наймення веде свій рід од грецького слова *прокопос* (висмикнутий із піхов або той, хто схопив рукоять (меча)).

Українці мають багатенько зменшувальних форм імені: *Прокопко*, *Прокопчик*, *Пронько*, *Проник*, *Процько*, *Процьк*. Є в нас і немало прізвищ — родичів *Прокопа*: *Прокопенко*, *Прокіпчук*, *Прокоп'юк*, *Прокіпчак*, *Прокопів* (*Прокопов*), *Пронько*, *Пронюк*, *Проньченко*, *Проневич*, *Процько*, *Процевич*, *Проценко*, *Процьк*, *Процьків*.

Р А Й С А

Раїса як жіноче ім'я поширилося у нас не так давно, десь на початку цього століття. В деяких народів, наприклад у вірменів, схоже наймення носять і чоловіки: *Рай*. Етимологія імені, всупереч звуковій тожності, нічого спільного не має з коренем біблійного слова «рай» (спільного, між іншим, з нашими словами «вирай» та «вирій») — тобто теплий край, куди відлітають птахи на зимівлю).

Основою наймення *Раїса* є, очевидно, грецьке слово *радіа* (легка, покірна, слухняна).

Українці мають вельми відмінну форму цього імені, зафіксовану ще Борисом Грінченком, — *Яриса*.

Р Е Г І Н А

Ім'я *Регіна* прибуло до нас із Заходу, через Німеччину та Польщу. Свій родовід воно веде від латинського *регенс* — керуючий, правлячий (у родовому відмінку *регентіс*). Ім'я *Регіна*, отож, означає, королева.

До родичів цього досить звучного, але рідкісного імені належать і слова: *регент*, *регентство*, *режим*.

Згадане наймення стало й назвою одного з подільських мінеральних джерел «Регіна» (поблизу м. Мурованих Курилівців на Вінниччині).

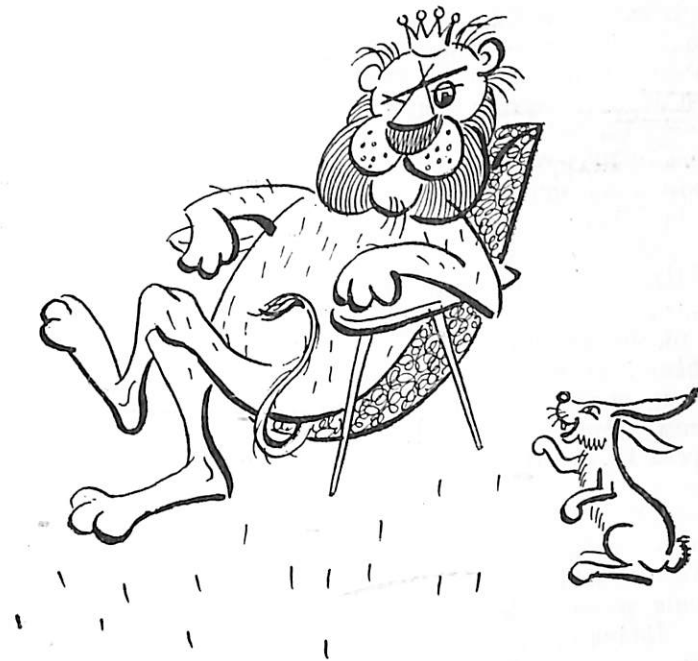
РОМАН

Давні римляни своє головне місто Рим називали трохи інакше, як ми, — Рома. Так, між іншим, називають столицю сучасної Італії й нащадки тих римлян, романські народи. Від слова *Рома* ще в сиву давнину було створено прикметник *романус* — римський (інколи й у значенні народний). Цим терміном в античному Римі називали й розмовну мову простих мешканців (на противагу мові літературній, «книжній», так званій «лінгва латінус»). Слово *романус* дало початок і деяким іншим термінам, зокрема: *романс* і *романсеро* (жанри пісень), *роман* (форма прозового твору), *романтизм* (назва методу літератури), а також *романтика*, *романтичний* тощо.

З цим же *романус* кривно зв'язане й наше особове ім'я *Роман*.

Наймення широко прижилося на Україні, в Польщі й Росії, а згодом започаткувало й прізвиська: *Романенко*, *Романюк*, *Романченко*, *Романчин*, *Романишин* (від *Романиха*), *Романищенко*, *Ромко*, *Ромків*, *Ромнів* тощо.

«Сестрицями» *Романа* можна вважати й безліч наших квітів: *ромен*, *ромашка*, *рум'янок*, назви котрих виникли, здається, із епітета до латинського наймення ромашки: «антеміс *романа*».

РУСЛАН

У новий час наймення *Руслан* спопуляризував Олександр Пушкін. Із веселкових сторінок його захоплюючої казки, так вдало, до речі, відтвореної по-українському Максимом Рильським, це наймення проникло було навіть на сторінки метричних книг. Проте в останні десятиріччя воно якимось непомітно вийшло з ужитку батьків.

Цікава історія цього прадавнього чоловічого імені (та й жіночого — у формі *Руслана*). Прибуло воно до нас із країн Близького Сходу, з тюркських мов. Основа його, на думку деяких учених, стало слово *арслан* (лев). Це ім'я, звісно, не без впливу східного фольклору, в давній Київській Русі, а пізніше і в Московській Русі носили герої численних казок та легенд (звідти воно, між іншим, попало й на сторінки Пушкінського твору).

Прізвищ, однокорених із цим найменням, у нас дуже мало, хіба що: *Русланів* (*Русланов*) та *Русланич* і, можливо, *Грусланов*.

Інші ж учені ведуть рід цього ймення від імені легендарного іранського богатиря *Рустама* (по-арабському *Рогстахм*, де *руст* (*рот*) означає зріст, а *там* (*стахм*) — сила).

САВА

У легенді про заснування Рима згадується одне з давніх племен Середньої Італії — сабини, або сабиняни. Міфічний засновник відомої столиці, розповідається в тій легенді, аби збільшити населення міста, викрав у того племені скількись там жінок, що начебто згодом спричинилося до замирення з тими ж сабинами та до створення римського народу, ну й, до речі, стало невичерпною скарбницею сюжетів художникам усього світу, скажімо, таким, як славий француз Жак-Луї Давід.

Дехто з учених саме від назви згаданого племені й виводить наймення *Сава* (інші ж як на корінь імені вказують на назву фрігійського міста *Саби*).

Ім'я *Саба* в українській вимові, можливо, під натиском наймення Саватії, своєрідного родича *суботи*, перетворилося врешті-решт у *Саву*. Від цієї форми й утворені всі прізвища — тезки імені: *Савченко*, *Савчук*, *Савко*, *Савусик*, *Савостян*, *Савчуків*, *Савочко* та інші.

САМІЙЛО

Ім'я *Самійло* декому здається «родичем» займенника *сам*. Однак це не так. Основа цього наймення взята з семітських мов, зі слова, що у вільному перекладі передається приблизно так: той, кого випрохали у всевишнього.

Згадане ім'я здавна має чимало різних форм, надто в українській мові: *Самійло*, *Самуїл*, *Самуха*, *Самусь*, *Самоха* та ін. Вони, ці форми, породили багато незвичних наших прізвищ: *Самійленко*, *Самійлів* (*Самойлов*), *Самійлик*, *Самійлюк*, *Самійлюченко*, *Самійлович*, *Самусь*, *Самусик*, *Самусіє*, *Самусенко*, *Самусиченко*, *Самохін*, *Самошниченко*, *Самуїлів*, *Самуїлович* тощо.

Цікаві форми має згадане наймення в інших мовах: *Самуел*, *Самуельсон*, *Санвіль*, *Савіл*, *Цангвіль*, *Шмуль*.

СЕМЕН

Ім'я *Семен* завдає чимало клопоту лінгвістам. Одні з них «родичають» це наймення з латинським словом *семен* (насіння). Інші рід його виводять із давньої Іудеї, від слова *Сімеон*, треті перекладають його то як «слухняний», то як «вислуханий» (богом).

Можна спробувати вивести родовід української форми цього наймення і з країн Сходу. У давнину, десь у XVI—XVII сторіччях, на Україні, зокрема на Поділлі, в козацьких загонах часто зустрічалися вояки, що носили наймення *семен*. Семенами називали колись відбірних воїнів, свосвідну гвардію, добре озброєну і вишколену. Про семенів інколи згадують і тогочасні документи («Бій розпочинали драгуни й семен»). Семен найчастіше входили до загонів при магнатських дворах східних окраїн польської Речі Посполитої, котра захопила й частину Правобережжя.

В основі згаданої загальної назви *семен* лежить два східних слова: *сег* (пес) та *бан* (начальник, урядовець, службовець). Назву *сегбан* носили на Сході псарі при дворах султанів і шахів.

Отож, здається, давнє християнське особове ім'я *Сімеон* згодом «поріднилося» із загальною «професійною», пізніше дещо зукраїнізованою назвою *семен* і в такий спосіб дало сьогоднішню фонетичну форму поширеного й досі наймення, до речі, певною мірою відмінного від інших, сусідніх (*Семйон*, *Симон*, *Сімеон*, *Шимон* чи жіночого *Сімона*).

Ім'я ввійшло до нашої мови з цілою чередою прізвищ: *Семенко*, *Семенчук*, *Симоненко*, *Симоняк*, *Семанюк*, *Шимко*, *Шимків* тощо. Не менше їх і в інших народів (*Сіменс*, *Сіменсен*, *Сімонеску*, *Шиманський*, наприклад).

С Е Р Г І Й

В останньому сторіччі ім'я *Сергій* ввійшло до ряду досить поширених. Примандрувало воно до нас із давньої Римської імперії, де чимало родин носили йо-

го як родове наймення — *Сергіус*. Дехто з лінгвістів розшифровує те наймення, як високий, високопоставлений, вельмишановний.

Ім'я має чимало цікавих форм: *Сергій*, *Сяргей*, *Сергей*, *Серго*, *Серж* та ін. Слов'яни носять багато прізвищ, утворених на основі цього імені, скажімо: *Сергієнко*, *Сергійв* (*Сергєєв*), *Сергіюк*, *Сергійчук*, *Серьогін* (від російської нестливої форми *Серьога*).

С И Д І Р

У егіптян є чимало цікавих міфів. В одному з них розповідається, як лютий і злий Сет убив бога усього рослинного світу Озіріса і шматки Озірісового тіла порозкидав геть. Озірісова дружина через силу порозшукувала шматки тіла свого чоловіка, склала їх докупи — і Озіріс ожив, а пізніше став ще й володарем підземного царства.

Згодом цей міф ліг в основу нового міфа про богиню хліборобства давніх греків (*Деметру*), а невдовзі став ще й прообразом міфа про християнську матір Богородицю.

Дружину Озіріса звали Ісида (*Ізид*). Звідси й виникло ім'я *Ісидір* (*Сидір*), тобто: Ісидин дарунок.

Наймення досить широко розгалузилося в прізвищах: *Сидоренко*, *Сидорук*, *Сидорчук*, *Сидорченко*, *Сидоряк*, *Сидорець* та деяких інших.

Українці, як і більшість європейців, мають і жіночу форму імені: *Ісидора* (*Сидора*, *Сидорка*), тепер уже, щоправда, застарілу.

СІЛЬВА, СИЛЬВЕСТР

Ліс приваблює завше своєю красою, зеленню, приємною прохолодою. Тож і не дивно, що люди прадавніх віків найменували своїх дітей, найчастіше дівчат, цією назвою. Так робили, зокрема, давні римляни. Ліс по-латинському звучить *сільва* — і всі давні й сучасні *Сільви* завдячують своїм найменням саме цьому слову. З латинського *сільвестріс* (той, що мешкає в лісі) виникло й чоловіче ім'я *Сильвестр* (в українському діалектному оформленні — *Силівестр*, *Сільвестер* тощо).

За останні століття ім'я прижилося і в «прізвищному» ряді: *Сильвестренко*, *Сильвеструк*, *Сильвесторчук*, *Сильварук*.

СОФІЯ

Приємне й звучне ім'я *Софія* є, так би мовити, сестроу-близнятком грецького слова *софія* (мудрість). Популярним воно стало після канонізації імен членів легендарної сім'ї християнських великомучениць: матері Софії та її трьох дочок, котрі мали такі наймення: Агапе, чи Хоріс (Любов), Пистіс (Віра) та Елліс (Надія). Ім'я *Софії* з церковних «святців» згодом пішло «в люди».

На честь міфічної великомучениці чимало храмів Східної Європи, в тому числі й храми Києва, колись були названі її ім'ям. Це ж наймення носить і столиця Болгарії.

Пестливих форм ім'я має немало: *Софійка*, *Софочка*, *Софка*, *Соля*, *Сонечка*, *Сонета* й ін.

До родинного кола наймення входить кілька імен та наукових термінів: *Софрон* (ясномислячий), *софістика*, *софізм*, *софізмат*, *філософія*.

СТЕПАН

Наймення *Степан* побутує на Україні вже близько тисячоліття. Прибуло воно до нас разом із християнством із Візантії. У перекладі це грецьке слово (*сестфанос*) означає «вінок», «кільце» (оздоблене). Першими носіями імені були чоловіки, та незабаром його «позичили» й жінки. Жіноцтво вибрало для себе форму *Степанида*, невдовзі зукраїнізовану в *Степанину*, *Стефанію* чи *Степанію* (суфікс «-ид» грецького походження, він є своєрідною вказівкою на батьківську форму імені, як у нас суфікс «-ич»).

Ім'я *Степан* різні народи вимовляють по-різному: *Сц'япан*, *Стефан*, *Іштван*, *Штефан*, *Щепан*, *Стівн*, *Стевін*, *Етьєн*, *Естебан*, *Стьобган*, *Стефано* і ін.

Наймення, про яке ми ведемо тут розповідь, між іншим, дало незвичайно багатий урожай прізвищ в українській та інших мовах: *Степаненко*, *Степанюк*, *Стещенко*, *Стеценко*, *Степанько*, *Стефанюк*, *Степанків*, *Стець*, *Стецьків*, *Степанишин* (від *Степаниха*) — в українській; *Степанов*, *Степанков*, *Степанчиков* — у російській; *Стефанський* — у польській, *Штефанеску* і *Фенелеску* — в молдавській; *Стівенсон*, *Стефенсон* — в англійській тощо.

Інколи, скажімо в православних румунів, саме ім'я *Штефан* вписували колись у документи як прізвище (дехто з румунок носить, наприклад, і досі таке наймення: Маріола Штефан).

Пестливими формами імені на Україні є такі, як *Стець* та *Стецько* (поряд із *Степанко*, *Степаник*, *Стьопа*, *Стешко*), а для жінок ще й: *Стефа*, *Стефка*, *Стефця*, *Степаня*.

ТАМАРА

На землях середземноморських країн, над Каспієм і навіть у Криму ростуть невеликі деревця, а інколи й кущі, покриті білими або рожевими квітами. Називається таке деревце тамарикс. Назва ця, кажуть лінгвісти, сягає своїми корінцями аж до арабського слова *тамр* (Аравія-бо саме і є батьківщиною згаданій рослини). До нас замандрувала ця назва через латинські, романські країни у вигляді слова *тамарикс*. Це слово і лягло в основу запозиченого нами від грузин жіночого імені *Тамара* (тамарикс, інколи неточно — пальма).

ТАРАС

Україна дала світовій історії і світовій літературі двох безсмертних Тарасів: легендарного керівника селянського повстання Тараса Федоровича (Трясила) і Великого Кобзаря Тараса Шевченка. Першого з них обезсмертив славний українець Микола Гоголь, другий став співцем усього українського народу.

Важко знайти більш дивну тотожність характерів цих двох велетнів нашої землі та значення їх імен. Може здатися, нібито ті наймення дав їм якийсь ясновидець, Тарас-бо, бачте, походить нібито від грецького слова *тарактікос*, котре у вільному перекладі

українською мовою означає: бунтівливий, той, хто викликає замішання, збентеження. А саме такими, бунтівливими й непокірними були згадані бійці української шаблі та караючого пера.

Ім'я *Тарас* від Шевченка стало у нас неймовірно популярним, якимсь суто національним. Його часто можна зустріти в старих і нових метричних документах.

Це гарне, мужнє наймення на Україні відоме здавна. У документах його вже можна зустріти під датою 1400 року. За цей період від нього виникло багато прізвищ, зокрема: *Тарасенко*, *Тарасів*, *Тарасюк*, *Тарашук*, *Тарасик*, *Тарасюченко* (від *Тарасюк*), *Тарасько* і *Тарасеньчук*. На основі імені виникла й назва міста Тараща.

ТЕРЕНЬ

Дзвінким і приємним на слух є ім'я *Терень* (*Терентій*, *Терех*). Його родовід та значення не цілком ясні. Досить вірогідною є думка деяких мовознавців, що воно взяте з латини, де слово *теренс* (у родовому відмінку *терентіс* — від дієслова *теро* — тру) означає: той, що тре.

Українських *Теренів*, чи *Терентіїв* у дитинстві найчастіше називають так: *Теренько*, *Терешко*, *Тереник* (у росіян ще й: *Терьоха*, *Тьошка*, *Тертії* і ін.).

Багато мешканців України носять інші прізвища, що виникли на основі цього імені: *Теренченко*, *Теренів*, *Терентіїв* (*Терентієв*), *Терех*, *Терехів* (*Терехов*), *Терешко*, *Терешкович*, *Терещенко*, *Терехівський* (по-

ходить від назв населених пунктів), *Терехонько* тощо.

Ім'я *Терень* лежить в основі прізвища й першої нашої жінки-космонавтки.

Т Е Т Я Н А

З півтораєта років тому жіноче наймення *Тетяна* (давніше *Татіана*) найчастіше зустрічалося в так званому великопанському, аристократичному середовищі. Це підтверджує й роман Олександра Пушкіна «Євгеній Онегін», де одна з головних героїнь носить ім'я *Тетяна* (*Татьяна*). Однак з часом наймення поширилося серед простолюття і стало одним із найпопулярніших у східних слов'ян та їхніх сусідів, дало безліч пестливих форм (*Тетянка, Таня, Танечка, Танюсенька, Таніся, Танісенька* — в українців, ті ж та ще й: *Танюга, Танюха, Таньша, Танюра, Танятка, Таха, Тахуса, Ташечка, Тагка і Тагуля* — в росіян, *Таццянка* — у білорусів, *Татіца і Тіана* — в молдаванів і т. п.).

Зустрічаються й прізвищні форми наймення (*Тетянченко, Тетяноха, Тетянчук* — на Україні, *Татьянов, Татьяничев* — у Росії, наприклад). До родини цього імені належать, здається, й деякі рідкісні чоловічі наймення, зокрема такі, як: *Татій і Татіон*.

Родовід *Тетяни* вельми заплутаний. Одні його ведуть од назви сабинського царя — (*Татіус* чи грецького слова *татто* (встановлювати, визначати чи призначати); інші перекладають його як засновниця чи володарка (міста, краю).

Т И М О Ф І Й

Наймення *Тимофій* має в нас і в інших народів чимало досить відмінних форм: *Тимко, Тиміш, Томаш, Тимогеуш, Тимофей, Томко, Тьома, Тимогій* тощо. В основу його лягло грецьке слово, що в перекладі приблизно відтворюється як богобоязливий. Родичами наймення є такі імена й терміни, як *Теодор, Теокрит, атеїзм, теологія* (вчення про бога), *теократія* (державний устрій, за яким влада належить духівництву) тощо.

Ім'я має чималий ряд «своїх» прізвищ: *Тимофієнко, Тимофійє, Тифійчук, Тимченко і Тимчук* (від *Тимко*), *Томашук, Томацук і Мацук* (від *Томаш*), *Тимошенко* (від *Тиміш*).

Т И Х І Н

Наймення *Тихін* своїм звуковим складом дуже скидається на слово «*тихо*» чи «*тихий*». Однак основа цього наймення не українська, а, очевидно, грецька (можливо, походить вона від ім'я міфічної грецької богині людського щастя — *Тюхе* або ж слова *тіхон* — той, що має удачу. Отож наймення *Тихін* дехто перекладає як «щасливий», або «той, хто приносить щастя, удачу».

Ім'я має цілу низку пестливих форм (*Тишко, Тихонько, Хонько*) та прізвищ (*Тихончук, Тихонюк, Тихоненко, Тихонченко, Тихонишин* — від *Тихониха, Тихонів, Тихоньчук* (*Хоньчук*), *Хонько, Тишкович*).

Вічно молодим називають ім'я *Федір*. Віддавна у селах і містах це наймення широко популярне. І не тільки чоловікам дають його, а й жінкам (*Федора*, в давніші часи — ще й *Хведора*, *Дора*).

Слово *Федір* складається фактично з двох певним чином zdeформованих уже грецьких слів: *теос*, чи *феос* (бог) та *дорон* (дарунок). Внаслідок того, що греки в різні епохи по-різному вимовляли початкову літеру в слові «теос» (то як «т», то як «ф»), згадане наймення в деяких народів (та й у нас теж) має ще й форму *Теодор* (*Тодір*).

Діти з цим ім'ям в Україні мають барвисту гірлянду пестливих наймень, часто вельми далеких од свого першовірця, такі, скажімо, як: *Педько* (*Федько*), *Федь*, *Федунець*, *Педь*, *Хведик*, *Педорко*, *Тодорко*, *Тодорик*, *Тодик* (*Додик*) і навіть *Педа*.

Від обох форм імені ведуть свій родовід прізвища: *Федоренко* (*Тодоренко*), *Федорів* (*Федоров*), *Тодорів* (*Тодоров*), *Федорук* (*Тодорук*), *Федорак* (*Тодорак*), *Федорівський* чи *Федорківський* (від назв населених пунктів), *Федько*, *Федун*, *Педько*, *Педорук*, *Педорчак*, *Педенко*, *Педа*, *Педанок*, *Тодораш*, *Тодоращенко*, *Тодореску*, *Теодорсен* та ще багато-багато, одних лише українських близько сімдесяти.

Вельми схожими чи й тотожними з ім'ям *Федір* (*Тодір*) є імена: *Іван*, *Богдан*, *Матвій*, *Феодосій*, *Дьєдонне*, *Абдулла* (слуга Аллаха) і навіть *Ганнібал*. Останнє — картагінське — наймення можна перекласти приблизно так: ласка (бога) Баала.

До родини українських наймень, котрі мають багато різних форм, належить ім'я *Федосій*. Його прямими синонімами є наймення: *Феодосій*, *Федос*, *Федось*, *Хведось*, *Хвесь*, *Хвесько*, *Теодосій*, *Тодосій*, *Тодось* і навіть *Досифей* (з перестановкою коренів).

Рідною сестрою *Федосія* (*Тодосія*) є жіноче наймення *Федосія* (*Тодоска*), зменшувальною формою якого є ім'я *Хвеська*.

Українською мовою це грецьке слово — єдинокровний родич іменам *Федір*, *Федот*, *Матвій*, *Іван* та *Ганнібал* — перекладається, як і вони, приблизно так: «даний (подарований) богом» або «даний (призначений) богові». Основною складовою частиною його є слово *теос* (бог), котре, скоряючись законам різних мов, часто змінює початкову літеру «т» на «ф» і, до речі, входить до людських імен, скажімо, *Теофіл* (при перекладі цього імені народилися й загальновідомі *Готліб* та *Богумил*).

Ім'я разом з усією своєю родиною тягне за собою довгу гірлянду звучних прізвищ: *Федосенко*, *Федосійчук*, *Федощенко*, *Федькович*, *Тодоренко*, *Тодосійчук*, *Тодощенко*, *Тодоцук*, *Хвищук*, *Хвеськів* (від *Хвесько*) і ін.

Наймення *Фросина* тепер зустрічається досить рідко, хоча в недавньому минулому його можна було почувти, як то кажуть, і в хаті і в палаті. Походить воно

від грецького слова *εφροσине* (радість, веселощі). Мав й чоловічі форми: *εφросим, Афросим, Афросин*.

На Україні наймення прижилося в звичній формі *Фросина*, а де-не-де й *Прасина* (*Просина*); від нього утворилися й нестливі форми: *Фрося, Пріся, Пріська, Прія* (*Проня*), а також кілька матронімічних прізвищ, зокрема: *Фрасиненко* (*Фросиненко*), *Прісько, Проня, Пронін*.

Х Р И С Т Я

Досить поширеним на Україні та й в інших краях є ім'я *Христина*, або *Христя*. Примандрувало воно до нас разом із християнською релігією наприкінці десятого століття. Воно походить від латинського слова *крюкс* (хрест). Звідси й ім'я міфічного Христа, котре дало назву й самій релігії, а також породило й російську назву селянина — «крестьянин».

Корінь слова, що дав початок згаданому жіночому імені, ліг в основу й ... чоловічого імені. Один із друзів А. Міцкевича мав, наприклад ім'я *Кристин* Островський. Схоже наймення дали батьки й болгарському поетові Ботеву — *Христо*. Відомий датський казкар Андерсен та син геніального композитора Баха теж мали таке ім'я — *Крістіан*.

Христею називали не раз і персонажів багатьох творів, зокрема української літератури. (Пригадаймо хоча б Христю з відомого роману Панаса Мирного та з кількох п'єс українських авторів). Ім'я *Христя* мала також видатна українська поетеса Алчевська.

Христенко, Христюк, Христюченко — прізвища, що

походять від імені *Христя*. В інших народів такі прізвища — «пащадки» чоловічого імені: *Кристенсен, Христеєв* тощо.

Ю Х И М

Ім'я *Юхим* у нас колись, видно, було дуже популярним. Про це, зокрема, свідчить безліч прізвищ, утворених від нього: *Юхименко, Єфименко, Юхимчук, Юхимович* (*Яхимович*), *Юхимусь, Юхимась, Юхимасенко, Юхимець* тощо.

Ім'я це носять навіть жінки: *Юхима*, або *Хима*.

Своїм коренем згадане ім'я з'єднане з грецьким словом, котре в перекладі передається, як благодушний, радісний, доброхвальний.

Я К І В

У більшості країн Європи ім'я *Яків* відоме з найдавніших часів. У різних мовах воно набрало неоднакових, часто дуже далеких форм: *Іоаків, Яков, Яків, Якуб, Бенджаков, Якоб, Якобус, Джекоб*, тощо. Це ім'я має також досить незвичне гніздо похідних, нестливих та здрібнених форм, які інколи майже нічим не нагадують свого першовзірця: *Яшко, Яша, Як, Якуш, Куш* і навіть *Куба*. Ім'я *Яго*, яке носить один із персонажів Шекспірівського «Отелло», теж є формою *Якова*.

Ім'я *Яків* дуже широко розповсюдилося серед селян. У Франції, наприклад, ім'я *Жак* було навіть синонімом слова селянин. Звідси, до речі, й виникла назва селянського повстання — *Жакерія*. Ім'я *Жак*

Споріднене також із назвою одягу — *жакет*, котрий свого часу посили французькі селяни — «жаки».

Ім'я це походить із єврейської мови. Одні з учених перекладають його, як хитрий, інші — як підбурювач, а ще дехто (Л. Успенський, В. Ценковський і ін.) — як п'ята, п'ятка або той, хто хапає за п'яту (першого сина), той, хто йде в слід бога. Ніхто, однак, наскільки відомо з доступних українських, російських, польських, чеських, румунських та німецьких джерел, не подає самого слова — першооснови в семітській транскрипції (написанні), що, звичайно, утруднює перевірку розшифровки.

Яків породив безліч прізвищ: *Яковенко, Яковин, Якубів, Якубсон, Джекобзон* тощо. Одна із форм імені «Skobel» (*Скобель*) є, здається, пращуром відомого у нас російського прізвища Скобелев. Популярне в Іспанії наймення *Діас* теж є певним відповідником нашого *Яковенко* (бо *Діас* є, власне кажучи, варіантом скорочення двох слів *Сант-Яго* (святий Яків).

Я Р И Н А

Українці колись досить рідко називали своїх красунь *Яринами*. Віднедавна ж це наймення стало чи не найпоширенішим. Однак «мода» на нього вже минає.

Ім'я це залетіло до нас із неблизького Балканського півострова через Візантію. У перекладі з грецької воно означає «мир».

Найкращою українською формою цього імені, зафіксованою і в творах Тараса Шевченка, є форма *Ярина*. В інших народів (а інколи і в нас) це ім'я звучить по-різному: *Ірина, Орина, Орися, Ірена* тощо.

Носять його й чоловіки (*Іреніуш*, наприклад, зустрічається досить часто в Польщі).

Ім'я, між іншим, належить до тих жіночих наймень, котрі не раз перетворювалися в прізвища. Якщо батько дитини не був відомий, то її, ту дитину, інколи називали по матері: *Яринчук, Яриненко, Яринченків, Оринин, Орининьчук, Орисенко*.

Я Р О С Л А В

Іван, Микола, Петро, Олена, Настя — ми вимовляємо ці імена, але зовсім не думаємо про їхній зміст, значення. Ім'я та й годі. Та ось ми почули ім'я *Ярослав* — і до нас мимоволі починає «доходити» нібито якийсь знайомий зміст. Звертаємо насамперед увагу на другу частину слова: «-слав». Ясно, що це не що інше, як *слава*. Щось знайоме вчувається і в початковій частині слова: «Яро-». Воно нагадує нам слова: *ярина, ярий, ярка, яра* пшениця та ін. І стає зрозуміло: наймення *Ярослав* — не грецьке, не латинське чи якесь там інше, а наше, слов'янське, тільки складене з двох слів. Оце давнє «Яро-» в перекладі на сучасну українську мову означає суворий, грізний (пізніше воно прибрало ще й значення весняний, а в деяких слов'янських мовах навіть буйний та швидкий).

Ім'я стало основою багатьох українських прізвищ, хоча б: *Ярославенко, Ярославець, Ярославчук, Ярославецький* і *Ярославський* (від назви населених пунктів), *Ярославко, Ярославич, Ярославченко*.

Одна із частин цього імені, власне, друга, як відомо, має в собі вельми звабливий зміст — і вплив того змісту позначився й на історії інших наймень.

Імена ті найчастіше двокореневі: *Ростислав* (рости, виростаї славним, славнозвісним), *Мирослав* (мир, світ та слава), *Добрислав* (добрий, славний), *Владислав* (влада, слава), *Борислав* (борися славно), *Броніслав* (від «броніті», захищати славу), *Станіслав* (від «статі», стати славним) і т. д.

Не раз особливим бажанням батьків у давнину було бажання, аби їхні діти мали кращу чи більшу славу, аніж вони самі. Звідси, мабуть, і народилися такі правічні наймення, як: *Болеслав*, *Лепослав*, *Венцеслав*, або *Вацлав*. До складу цих імен входить, як бачимо, іменник *слава* та прислівники: *болі*, *лепе*, *вєнци*, *вац*, котрі по-церковнослов'янському, по-польському, по-чеському, означають: більше, краще. До цього ряду імен належить й *Уніслав* (од слів «уніті» — хотіти чи «уній» — ліпший).

Досить неясним для сьогоднішніх читачів є ім'я *Чеслав*. Складається воно з давньоцерковнослов'янського *чаягі* (тобто чекати) і *слава*.

Усі вищезгадані імена — чоловічі, однак від них можна легко, додавши лише закінчення *-а*, утворити й жіночі: *Ярослава*, *Мирослава*, *Броніслава*, *Мечислава* тощо.

Найбільш поширеними й вічно «модними» згадані (та всі інші, схожі на них) імена були і є в Сербії, Хорватії і, частково, — в Болгарії.

Значна частина розглянутих тут наймень, як гадають деякі вчені, скажімо, видатний польський лінгвіст Вітольд Ташицький, є певним двочленим скороченням (еліпсом) прадавніх слов'янських імен, що, можливо, склалися з кількох слів та були своєрідним «іменним» реченням — побажанням.

РОДОВІД ДЕЯКИХ УКРАЇНСЬКИХ ПРИЗВИЩ

БАЙРАЧНИЙ

За байраком байрак,
А там степ та могила.—

так розпочинає один із своїх невольничих віршів Великий Кобзар — і ми відразу ж можемо встановити, що в основі прізвищ *Байрачний*, *Байраченко*, *Байрачук*, *Байрачуків*, *Байрачин*, *Забайрачний*, *Підбайрачний* чи *Прибайрачко* лежить саме це слово — *байрак*. *Байрак* же, як відомо, це звичайна балка,

вібалок чи давній рив, порослий лісом, кущами або взагалі якоюсь рослинністю. Сама назва такої балки прийшла до нас зі Сходу, від тюркських народів, і в перекладі означає яр, балка, улоговина.

БАЛАМУТ, БАЛАМУТЕНКО

Прізвище *Баламутенко* (*Баламутник, Баламутчук, Баламутчок, Баламутько* і ін.), як легко здогадатися, видно, народилося із загальновідомого прізвиська баламут, тобто той, хто порушує душевний спокій, а інколи й просто

бешкетник. Саме ж слово баламут залетіло до нас із Азії. У лісах Сибіру чи Далекого Сходу ще й тепер, наприклад, відклади різних порід на косі, що утворюються на місці злиття двох річок, називають *баламугами*. Перекладається ж слово баламут по-українському як перемішаний, брудний, каламутний.

БАЛИЦЬКИЙ

Балицький, Баличенко, Баличук або й просто *Балик* — якісь незвичні, хоча й досить поширені у нас прізвища. І незвичні вони тому, що, так би мовити,

побудовані на іншомовному, певніше — турецькому лексичному матеріалі (слово *балик* по-турецьки означає риба).

Народилися згадані прізвища десь на межі турецьких та слов'янських земель, можливо, в Причорноморських степах. Одним із джерел їхнього походження могли бути й географічні назви: село *Балики*, хутір *Балик* тощо.

ВОЛОЩЕНКО, ВОЛОШИНОВСЬКИЙ

Ой волохи, волохи,
Вас осталося трохи;
І ви, молдавани,
Тепер ви не пани,—

так, якщо пригадуєте, співає сліпий кобзар у повстанчій епопеї Тараса Шевченка «Гайдамаки».

Волохами отожд, як можна здогадатися навіть із цього фрагмента, колись називали тих, хто народився, жив чи перебував у Валахії (Волощині), тобто на теперішній території Молдавії та Румунії, а інколи — взагалі на будь-котрій із романських земель.

Досить цікава й історія самого слова *волох*.

Виникло воно, кажуть лінгвісти, із давньої назви численного кельтського племені вольків, із якими чи не перші зустрілися (на бойовищі, звісно) прадавні німці, германці. За посередництва німців слово *вольки* з'явилося і в мові давніх слов'ян, а від них, між іншим, перейшло і до греків (у формі *влохос*).

Пізніше *волохами* (*влохами*) слов'яни почали на-

зивати мало не всіх романців. Поляки, до речі, ще й тепер Італію називають так: *Влохи*.

Родичами слова *волох* є й слова *валах*, *валашити*, *валувати* (про баранів) тощо. Слово *валах* є прямим пращуром німецького слова *валлях* (коновал): у давнину волоські пастухи були й коновалами.

На ґрунті слова *волох* і виник ряд українських прізвищ: *Волох*, *Волошин*, *Волохів*, *Волошенко*, *Волощенко*, *Волошинок*, *Волощук*, *Волошиновський*.

Г Л И Н К А

Прізвище *Глинка* відоме нам насамперед як наймення великого російського композитора Михайла Глинки та його сучасника поета Федора Глинки. Предки цих митців одержали таке родове наймення, можливо, тому, що жили в якійсь місцевості під такою назвою, або ж мали колись таке прізвисько, чи робили щось із глини (однн із видів якої, червоної, для підведення призьб, подоляни ще й тепер називають *глинкою*). Що прізвище *Глинка* і слово «глина» мають одну і ту ж основу, одне і майже те ж значення, добре усвідомлювали сучасники згаданих російських митців. Більше того — навіть відбили це в одній із цікавих жартівливих епіграм на великого композитора. Ось вона:

Пой в восторге, русский хор,
Вышла новая новинка.
Веселися, Русь! Наш Глинка —
Уж не глинка, а фарфор.

Говорячи про історію прізвища *Глинка*, не можна обминути його невідомо ким «узаконеного» двоякого написання: то з «и» в основі, то з «і». У третьому томі першої української енциклопедії «УРЕ», наприклад, можна натрапити і на Глинку Дмитра і на Глінку Костянтина¹.

Такий правописний різнобій, здається, не має ніяких підстав. Цьому насамперед суперечить звуковий аналіз слова — основи прізвища — в обох мовах. Бо й справді. Українське И, кажуть лінгвісти, за своєю якістю досить близьке до російського И (і, до речі, дуже далеке від Ї: недарма одна з читачок на запитання «Комсомольской правды» від 2 серпня 1964 року, — «Как вы понимаете слово «хохол»?» — відповіла, що це людина, котра не може вимовити «Ї»). До того ж варто нагадати й те, що в українській мові приголосні перед голосними «е» та «и» майже в усіх позиціях тверді (сній, глечик, глибоко, калиновий, полиця тощо).

Ми не повинні забувати, що одне і те ж слово («глинка» — «глінка») вимовляти то з «и», то з «і» в корені досить дивно. Звичайна логіка зобов'язує нас уніфікувати таку вимову, інакше-бо доведеться створювати два правописи: один для слів «звичайної» мови, а другий — для «мови імен».

Наприкінці варто нагадати ще й таке. Ведучи розмову про згадане прізвище (та й інші, схожі на

¹ Після опублікування цієї замітки («Літературна Україна» від 5 серпня 1966 р.) редакція «УРЕ» в своїй новій, незвично цінній праці — «Українському Радянському Енциклопедичному Словникові» виправила цей недогляд.

нього — «родичі» звичайних українських слів), ми мусимо пам'ятати мудру пораду геніального Олександра Пушкіна, котрий в листі до брата ще 1824 року, заікнувшись про те, як треба писати рідною мовою іншомовні, навіть далекі від слов'янських наймення, зауважив: «Не забудь Фон-візіна писати Фон-візін. Бо який же він нехрист?..»

ГУЛАК

Аж три видатні діячі української культури носять прізвище *Гулак*: поет, байкар і перекладач Петро Гулак-Артемівський (1790—1865), композитор і оперний співак, автор невмирущого «Запорожця за Дунаєм» Семен Гулак-Артемівський (1813—1873) та вчений і революційний демократ, друг Тараса Шевченка й один із організаторів підпільного антицарського Кирило-Мефодіївського братства в Києві — Микола Гулак (1822—1899).

Цікаво, що всі ці діячі — виходці з країв, які в певні періоди своєї історії частіше від інших зазнавали впливу східних народів та їхніх мов. І це, між іншим, відразу ж допомагає нам однайти ключ до розшифрування змісту неясного прізвища. Наймення, виявляється, веде свій родовід зі Сходу. Мало не в кожному великому населеному пункті наших східних республік колись (і тепер) можна зустріти не одне ім'я, яке починається словом *Гул-*; скажімо: *Гулигор* (схожа на квітку), *Гулноз* (квітуча грація), *Гулнор* (квітка граната), *Гулборг* (пелюстка), *Гулюю* (квітучий Місяць, або Місячна квітка).

Оте *Гул-*, що так міцно зрослося в східних наро-

дів, на разі в таджиків, з іншими словами, як ви вже, напевне, й самі здогадалися, означає в перекладі квітка (інколи — троянда). Пестливою формою від слова *Гул* буде форма *Гулак*. Саме ця форма й стала (вельми давно, звісно) українським прізвищем.

ГУТНИК

Одне з наймолодших міст сучасної Польщі носить назву Нова Гута. *Гута* по-польському означає домна (і всяка інша ніч для виплавки металів чи скла). Саме слово походить від німецького *gute*, далекого родича слова *гауз* (дім).

Людей, котрі працювали в гуті, у Польщі та на Україні називали *гутниками*. Від згаданого фаху й започатковані наші прізвища: *Гутник*, *Гутниченко*, *Гутницук*, *Гутників*, *Гутненко* (і *Гутенко*) та *Гутя*.

ДЕЙНЕКА

Походження прізвища *Дейнека*, *Дейнечук*, *Дейнеченко*, *Дейнеченків*, *Дейнеко*, *Дейнечко*, *Дейнеків* та інших з цього гнізда не зовсім ясне. Прізвища ці, каже дехто з лінгвістів, — родичі турецькому слову *дейнек*, що перекладається як палиця або кий.

Такими палицями-«дейнеками» свого часу, наприклад у період визвольної війни українського народу проти польської шляхти в 1648—1654 роках, озброювалися бідні селяни або й козаки і били ними ворога доти, поки не здобували списа, шаблі чи рушниці. Отож, видно, назва палиці перейшла й на тих, хто її носив.

Однак є й інші тлумачення слова *дейнека*. В одній з історичних книг минулого сторіччя відомий знавець історії Поділля Ролле, розповідаючи про повстання під проводом полтавського полковника Пушкаренка проти Виговського, пише, наприклад, що Пушкаренко мав під своїми прапорами понад 40 000 чоловік, з голоти сформував полки, бійці яких називалися *дейнеками* (від українського *де не який*, тобто будь-який).

Д Е Р Е Ч

Де-не-де на Україні, особливо на Закарпатті та в Галичині, подибуються й ці прізвища — *Дереч*, *Деречко*, *Дерещук*. Походять вони, очевидно, від польського, запозиченого в угорців, слова *дереш*. Дерешами називали колись у наших західних сусідів та й у нас, зокрема на Закарпатті, чалих коней та волів. Інколи таку назву, не без гіркої іронії, надавали селяни й отій политій кров'ю лаві, на котрій за панщини поміщицькі слуги сікли різками кріпаків.

Д І В Е Р Е Н К О

Подекуди, надто в східній частині України та на Чернігівщині, часто зустрічаються прізвища: *Діверенко*, *Діверець*, *Діверко*, *Діверка* тощо. В основі цих наймень лежить давня слов'янська назва свояцтва: *дівер* — чоловіків брат. Саме від неї й виникли згадані прізвища (*Діверенко* — діверів син, *Діверка* — діверова дружина тощо).

Уже давні греки мали в своєму лексиконі слово *деро*, що в українському перекладі звучить як *деру*. Відомим було те слово і в багатьох інших індоевропейських мовах, у тому числі й у давньоруській (давньоукраїнській). Тут воно мало форму «дърати» (пізніше — «драти, дерти»). Із того «дерти» згодом розвинувся цілий куц однорідних слів: обдирати, здерти (кору), обідрати (шкарлупину з горіха, зерна і ін.), дерти (пух чи пір'я), дерть тощо.

Родичем слова *дерти* є й назва нескладної машини, що здавна використовувалася в млинах на Україні, — *драчки*. У тій *драчці* обдирали, оббивали просо, виготовляли пшоно. Людина, яка обслуговувала *драчку*, називалася *драчем*. Ця назва фаху й дала початок прізвищам *Драч*, *Драченко*, *Драчук* (*Трачук*).

Драчами звали й тих, хто пиляв дошки.

Д У Н С Ь К И Й

Не раз носії цього прізвища настирливо допитуються, що воно означає. Декотрим із них здається, ніби воно походить від назви ріки *Дон* (*Донський*) або ж від слова *дума* (*Думський*) і що оті, друга й третя, літери прізвища — звичайні собі помилки «шисарчуків».

Проте це, звісно, не так. Щоб переконатися в цьому, досить заглянути до будь-якого польського словника. Слово *дунський* перекладається там, як датський (від Данія).

Свого часу на території колишньої «історичної»

Польщі, до котрої входила й частина України, було чимало службовців, найманих вояків із Данії, Голландії, Франції тощо. Від них, видно, й залишилося нам прізвисько, а пізніше прізвище *Дуцький*.

КОБЗАРЕНКО

Хто з нас не пам'ятає цих на диво гарних і простих, трохи сумовитих рядків Тараса Шевченка:

Вітер віс, повіває,
По полю гуляє.
На могилі кобзар сидить
Та на кобзі грає.
Кругом його степ, як море
Широке, синіє;
За могилою могила,
А там — тільки мріє.

У цих рядках, як бачимо, згадуються й слова *кобзар* та *кобза*, що й дали початок багатьом українським прізвищам (*Кобзар*, *Кобзаренко*, *Кобзарчук*, *Кобзарюк*, *Кобзарик*, *Кобзарів*, *Кобзик* та ін.).

Кобзарі — українські народні співці, творці, виконавці та носії найкращих у світі історичних дум і пісень, учасники боротьби проти турків і татар, проти польської шляхти, проти поміщиків та російського царизму. Їхня професійна назва виникла на основі назви струнного інструменту — *кобзи*. Саме ж слово *кобза* є прямим родичем турецькому слову *кобуз*, або *кобес* (так називали турки невеликий, з однією струною музичний інструмент, що нагадує гітару).

Після виходу першої славнозвісної Шевченківської книги слово *кобзар* стало відоме усьому світові, воно ввійшло до багатьох словників народів Європи й інших континентів.

КОЗАЧЕНКО

Вже наприкінці XV сторіччя в багатьох українських, польських, російських та інших історичних документах починає зустрічатися як неологізм слово *козак*. Воно примандрувало в степи над Дніпром, Доном та Уралом зі сходу, від тюркських народів і в перекладі українською мовою означає вільний, вільна людина, молодець.

На землях України десь із XIV—XV сторіччя почали називати себе *козаками* втікачі від панської сваволі, котрі оселилися в пониззі Дніпра, біля порогів, і незабаром створили могутню військову республіку — Запорозьку Січ.

Пізніше слово *козак* прикилось у польській та російській арміях. Після того ж, коли нещадні гнобителі трудящих — російські монархи Петро I та Катерина II зруйнували Запорозьку Січ та її демократичні

республіканські традиції, помічники, як десь не без іронії пише Тарас Шевченко, почали називати *козачками* своїх неповнолітніх хлопчиків-служок.

Слово *козак* — першооснова багатьох українських (і взагалі східнослов'янських) прізвищ: *Козак, Козаченко, Казаков, Козачук, Козачек* тощо.

КОНОПЛЯНЧЕНКО

Одним із перших, хто описав (ще понад дві тисячі років тому) давню Скіфію, в тому числі й північні українські землі, був визначний грецький історик, автор цінної книги «Історія греко-перських воєн»,

«батько історії» Геродот. У своєму творі, розповідаючи про життя скіфів, він згадує й про таку рослину, як коноплі. Скіфи, пише Геродот, любили обкурюватися чадливим димом спалюваних конопель.

Слово *коноплі*, як бачимо, досить давнє. Скіфи, вважають деякі лінгвісти, запозичили його від фінських племен (воно нагадує у фіннів грецьку назву цієї рослини *каннабіс*). Згодом назва конопель увійшла до багатьох географічних назв (пригадайте хоча б широко відому приказку, «як Пилип із конопель»), назв птахів і рослин (*коноплі, конопи, коноплянка, конопник* тощо), а відтак і ряду прізвищ: *Конопляк, Коноплянченко, Конопличко* тощо.

Від назви населеного пункту села *Конопів* походить і прізвище видатної польської поетеси-демократки Марії Конопницької. Це прізвище, до речі, на Україні пишуть, хто як захоче: то з суфіксом «-ицький», то з суфіксом «-ицький». Зважаючи на те, що український звук «и» дуже близький до польського звука «і» (й, між іншим, до російського «и»), наймення письменниці варто писати через найбільш властивий українській вимові суфікс «-ицький» (як це робив Іван Франко та інші класики української літератури).

КОТЛУБАНСЬКИЙ, КОВБАНЕНКО

Іноколи в нас зустрічаються прізвища: *Котлубанський, Котлубаненко, Ковбанюк, Ковбаненко, Ковбанчук* та схожі на них. Виникли вони із назви річки *Котлубань* та слова *ковбаня*, історія яких дуже цікава.

Назва невеликої річки *Котлубань* не схожа на жодне з українських чи її взагалі слов'янських слів. Вона, видно, іншомовна, можливо, східна. І це справді так. Розгорніть, будь ласка, відомий твір Лева Толстого «Козаки», події якого відбуваються на близькій до Сходу Кубанській землі, — і ви знайдете її там слово *котлубань*. І не тільки саме слово, а її тлумачення його: «Котлубанню зветься яма, інколи просто калюжа, в котрій обмазується в багнюку кабан, натираючи собі калган — товсту хрящоподібну шкіру».

Лінгвісти пов'язують назву річки *Котлубань* із тюркським словом *келгабан*, що буквально перекладається як «дно озера», «підшва озера» і нині є звичайним синонімом до назв: заглибина серед степу, западина в ґрунті, котру навесні заповнює вода, яка влітку звичайно зникає і на її місці виростає трава.

Давнім родичем *Котлубані* є її мало-вживане українське слово *ковбаня* — глибоке місце в річці, ставку чи озері, інколи — вир, водокруч.

КУХТА, КУХАР,
КУХАРЕНКО

Прізвиська *Кухта*, *Кухтенко*, *Кухар*, *Кухаренко*, *Кухарівський*, *Кухарчук*, *Кухтинський*, *Кухтецюк*

та всі на них схожі досить часто трапляються серед українців. Походять вони від усім відомої й такої необхідної професії, як *кухар*, тобто той, хто готує їжу.

Назва ж професії тієї виникла на ґрунті взятого з латини німецького слова: *кюхе* (кухня). Примандрувало воно до нас із Польщі, де її сьогодні кухаря (щоправда, зневажливо), називають *кухтою*.

ЛИМАРЕНКО,
РИМАРЕНКО

Ремінний, шкіряний шмат чи пас німці називають *рімен*, а того, хто щось виготовляє із шкіри, — *рімер*.

Поляки запозичили цю назву у своїх сусідів, перетворили її у *римаж* і «охрестили» нею всіх тих, хто виготовляв сідла, шорну упряж, будь-яке шкіряне приладдя для гужового транспорту.

З Польщі це слово перебралося на Україну, в деяких місцях набуло тут трохи іншої звукової оболонки *римар*, а згодом — *лимар* (так само, як слово *ри-*

цар перетворилося у *лицар*) і започаткувало безліч однокорінних із ним прізвищ. До цих прізвищ належать зокрема такі: *Римар*, (*Лимар*), *Лимаренко*, *Лимарчук*, *Лимарів*, *Лимарський*, *Лимарник*, *Лимарниченко*. Майже всі вони під впливом польської вимови часто починаються й літерою «Р», скажімо, *Римарівський*, *Римарський* (ці останні — від назв населених пунктів) тощо.

М Р І Й Н Е Н К О

Дехто з вихованців дитячих будинків на Україні носить на диво романтичне прізвище — *Мрія*. На сторінках наших газет також не раз можна зустріти наймення, видно, псевдоніми авторів з поетичною натурою із схожим коренем: *Мрійненко*, *Замріяно* тощо.

Цікава історія цих наймень чи, певніше, слова, що лягло в їхню основу.

Перегорніть, будь ласка, чудову книгу — «Словник мови Т. Г. Шевченка». Однак слова «мрія» ви там не знайдете: його, як це не дивно, не знав Великий Кобзар. Не знали цього, тепер такого поширеного поняття, і сучасники та попередники Шевченка. Не знали, бо його тоді... не було. Один із перших натяків на це слово ми зустрічаємо в перекладі Пушкінської «Полтави» зробленому П. Шпигоцьким 1830 року.

По волі коні косяками
Басують, *мріють* по степах.

Слово *мрія* — молоде українське слово. Але хто ж його творець? І як воно було створене?

Щось схоже на слово *мрія* вчувається в Шевченківському дієслові *мріти* (в значенні — десь далеко маячити):

На могилі кобзар сидить
Та на кобзі грає.
Кругом його степ, як море
Широке, синіє;
За могилою могила,
А там — тільки *мрія*.

Але лише щось схоже. Доводиться знову й знову перегортати сторінки книг, сотень книг. І ось нарешті в першому томі одного з видань творів української класики з'являється і воно, слово *мрія*:

Нехай згадається в цих думках
Здавен прихильний вам піт.
Багато сховано в них суму
І поривання давніх літ!
Колись байдужими перстами
Перекидаючи листки,
Ви спогадаєте і сами
Свої колишні гадки.
Давно промучені хвилини
Рожевих образів та *мрій*...
Так часом пісні згук єдиний
Зриває спогадів в нас рій.

Твір називається «До альбома О. П. К-ч». Написаний у 1873 році. Оpubлікований 1883 року на сторінках збірки «З давнього зшитку. Пісні і думи». На-

писав твір класик української літератури Михайло Старицький. Присвятив матері Лесі Українки Олені Пчілці.

Слово *мрія*, отож, виходить, належить найвірогідніше Старицькому. Основою для створення було, видно, слово *мріти*, а також форми українських слів *думка*, *гадка* і *надія*. Слово ввібрало в себе й значення слів: облуда, мара, тма, видокъ фалшивый, покуса, якими ще Памво Беринда перекладав старослов'янське *мечтаніє*.

Новонароджене слово, напевне, сподобалося читачам рукопису і насамперед, звичайно, адресатці. Олена Пчілка починає вживати неологізм свого друга в творах. Слово *мрія* ми можемо знайти, наприклад, у книзі перекладів Олені Пчілки «Українським дітям». Відтворюючи рядки Лермонтовського «Мцыри»:

Увы, тепер мечтанья те
Погибли в полной красоте,

поетеса вставила в них саме це слово:

Шкода, тепер вже мрії сі
У пишній згинули красі.

І — цікаво! — неологізм, позичений у Старицького і, звісно, мало кому ще відомий, Олена Пчілка на перший раз у примітці пояснила через російське *мечта*.

З легкої руки двох поетів, створене на рідному ґрунті, з матеріалу й за законами рідної мови, нове прекрасне слово «пішло в люди», прижилося і, як бачимо, вже прссочується і в країну наймень.

О Л І Й Н И К

Майже в кожному списку виборців ви можете здібати по кілька однопрізвищників — *Олійників* (чи *Олійниченків*, *Олійнюків*, а інколи й *Олінчуків* чи *Олімчуків*). *Олійник* — це назва досить поширеного колись (та ще й тепер також) фаху. Так зветься люди, що працюють в *олійні*, виготовляють із підсмажених зернин соняшника, гарбузів, конопель чи ріпаку рідкоплинний жир — олію (ця назва походить від латинського олеум).

Про велике поширення згаданого прізвища серед українців свідчить хоча б те, що його носять аж три українських письменники: Борис, Микола і Степан Олійники.

О Р Д И Н Е Ц Ь

Прізвище *Ординець* (*Гординець*) народилося в степах. Походить воно від тюркського, певніше, татарського слова *орда* (*горда*), що в українському перекладі означає військо.

На Україні колись тих, хто повертався після виходу чи втечі до рідного краю, називали *гординцями* (звук «г» часто «зникає» із слова під впливом російської вимови). *Гординець* (*ординець*), отож, — це виходець із *орди* або той, хто прибув з *орди* (а інколи — й той, хто служив в *орді* чи для *орди*).

Зі словом *орда* та найменням *Гординець* (*Ординець*) пов'язані й прізвища: *Орденюк*, *Горда* (*Орда*), *Ординчук* тощо.

У широких прикаспійських та причорноморських степах, де колись гуляли ненажерливі орди татар-розбійників і паслися багатотисячні отари овець, гучно дзвеніло слово *одаман* (або *атаман* чи навіть *утман*). Так називали степовики старшину над пастухами, старшого над «кошем», тобто отарою, загonom, в якій інколи бувало до десяти тисяч голів. Пізніше слово *атаман*, що утворилося, як твердять лінгвісти, від тюркського *ата* (батько), перекочувало й до слов'янських країв і десь у XV—XVI сторіччях прижилося і на Україні й навіть почало змінювати своє первісне значення. *Отаманами* тоді вже називали не лише старших пастухів, а й війтів, десятників чи взагалі ватажків.

За часів Запорозької Січі слово набрало ще одного значення: воєначальник, командир козацького чи селянського загону, ватаги.

На ґрунті цих військових та цивільних звань українці та їхні сусіди утворили згодом безліч різних прізвищ: *Отаман*, *Отаманенко*, *Отаманчук*, *Отаманів*, *Отаманюк*, *Таманюк*.

П О П О В И Ч

Прізвище типу *Попов*, *Попенко*, *Попович* та всі їхні «родичі» — одні з найдавніших на Україні. В основі цих прізвищ лежить грецьке слово *папас*, тобто: служитель культу, церковник, священник, а інколи й пестлива форма, синонім до назви «батько». Грецьке слово *папас* на ґрунті української мови перетворилося на *пін*.

Всі ці прізвища за першовзвірець мають слово *пін*, бо ж і *Попенко*, і *Попович*, і *Попов* — це ж, власне кажучи, — сини батька-попа. Корінь цього ж слова є основою й прізвищ *Попаденко*, *Попич*, *Папанжоголо* тощо.

Згадані прізвища, незважаючи на повільний занепад фаху, назва якого породила їх, — і досі живуть у народі. І навіть золотими літерами вписуються в книгу нової слави. Прізвище *Попович* носить, наприклад, відомий на весь світ українець Павло Попович із містечка Узина на Київщині.

Р І З Н И Ч Е Н К О

Деякі лінгвісти кажуть, що слово *різати* виникло як наслідування звуків, які ми чуємо, розпилюючи деревину чи щось інше: рз... рз-з... різ-з... — *різати*. Це досить вірогідно. Нам же воно цікаво тим, що дає змогу краще зрозуміти слово, котре лягло в основу прізвища *Різниченко*.

Прямим пращуром цього прізвища є слово *різник*, тобто той, хто ріже тварин, зокрема свиней, корів, овець. Саме це слово, як назва одного з фахів, було колись прізвищем далеких наших батьків. Сини ж тих *різників* за законами українського словотворення згодом стали *Різниченками*.

До родини цього слова належать і утворення типу: *різниця*, *різка* та деякі інші.

Прізвище *Сердюк* — відоме всім східним слов'янам. Особливо ж часто зустрічається воно в українців. Своїми звуками та й коренем воно чимось нагадує слова *сердитий* або й *середній*. Але насправді між ними нема ніякої спорідненості. Слово *сердюк* було назвою військового звання у славній Запорозькій Січі. Загляньте, будь ласка, до першого тома цікавої збірки історичних документів «Хрестоматія з історії Української РСР» і ви зустрінете там, наприклад, такі рядки: «... На Січі, від усього війська, вибирають старшин і до них призначають: полковника, або сердюка, — 1, писаря — 1». Як бачимо, сердюк — це синонім до слова полковник, і так справді часто називали своїх воєначальників запорожці (згодом *сердюками* називали й деяких інших службовців, навіть панських осаулів). Сини (а часто й родичі чи близькі) *сердюків* пізніше почали називатися *Сердюченками*, *Сердюковими* тощо. Так військове звання Запорозької Січі стало прізвищем.

Саме ж слово *сердюк* походить із тюркських мов. В основі його, кажуть лінгвісти, лежить арабське слово *сер* (голова). У Туреччині, наприклад, головнокомандуючого військами, а пізніше й воєнного міністра називали *серакерами* або й *сердарами*, що в перекладі означає (буквально): голова і воєнка та той, що має, тримає голову (символ воєначальника).

Заплутані, як бачимо, стежки, якими йдуть до нас наші, здавалося б, прості прізвища.

Досить часто на Україні, надто на Київщині, Поділлі, Волині та в Галичині, зустрічаються прізвища *Сніцар*, *Сніцарук*, *Сніцаренко*. Кожному з нас відразу ж впаде в вічі те, що ці прізвища не українського кореня, бо зміст їхній зовсім не нагадує нам жодного українського слова і не скидається на жодне з відомих наших власних імен. І це не дивно. Згадане прізвище народилося із польської назви однієї з поважних професій — *сніцеж*, що по-українськи перекладається, як різьбяр, гравірувальник, гравер. У свою чергу поляки запозичили згадану назву із верхньонімецької говірки: слово *сніцере* означає там вирізати, витинати.

Назва професії *сніцеж* прибула на Україну разом із польськими ремісниками і, як бачимо, прижилася тут, хоч нині є вже незрозумілою для нас.

СОШЕНКО

В одному з листів Тарас Шевченко свого друга, художника Івана Максимовича Сошенка, котрий, як відомо, допомагав йому позбутися кріпацького ярма, називає... Сохою.

Що ж об'єднує соху — дерев'яне, інколи із залізним наральником знаряддя для обробітку ґрунту в давнину (аж до XIX сторіччя), прямого попередника нашого плуга, і прізвище *Сошенко*? Об'єднує їх основа, бо ж *Сошенко* — це, власне кажучи, син *Сохи*, як *Іваненко* — син *Івана*. Виходить, колись Сохою називали не лише знаряддя, а й людину? Так, називали,

як називали людей і *Дорбогою*, і *Орлом*, і *Зайцем*, і навіть *Баранячою Головою*.

Декого може здивувати заміна звука «х» на «ш». Однак це закономірне явище в українській фонетиці, та й не тільки в українській: соха — сошка.

Слово *соха* має ще кількох «друзів» серед наших прізвищ: *Сохин*, *Сошенчук*, *Соцук*, *Соценко* (звідси, можливо, й *Зоценко*).

СТАНГРИТ, СТАНГРИТЕНКО

У технічній та спортивній літературі ми часто зустрічаємо такий термін — *штанга*. Рід свій той термін веде від німецького *штанге* — жердина, тичина, стержень, а інколи й звичайний дишель, дишло (корінно го коня по-німецькому теж називають, використовуючи саме це слово, як один із коренів, — *штанген* — *ферд*).

Згадане слово й лягло в основу прізвища *Стангрит* (*Стангритенко*, *Стангрійчук*, *Стангрій*). Складається воно із загальновідомого уже *штанге* і теж не менш відомого *райгер* (верхівець, вершник). *Стангрит*, а інколи й *стангрет* — це отож не що інше, як трохи спрощене німецьке слово *штангенрайгер*, тобто *фурман*, людина, що керує возом (бричкою, фаетоном і т. д.). У недавні часи, коли фаєтони чи брички не раз везло кілька пар коней, *фурману* часто доводилося сидіти на першій парі («на штанзі», «на дишлеві», так би мовити).

СТЕЛЬМАХ

Чимало українських прізвищ походять від слів, які, часто через Польщу та Чехію, примандрували до нас з Німеччини. До таких прізвищ належить і *Стельмах* (*Штельмах*), *Стельмашенко*, *Штельмащук*, *Стельмахів* тощо.

Німецьким словом *штельмахер* (де *штелле* означає місце, основа чи пункт, а *махер* — той, хто робить щось) називають людину, яка виготовляє вози, брички, фаєтони і, звичайно, все потрібне до них. Колись та й тепер слово *стельмах* (певніше б *штельмах*) означало назву фаху. Згодом воно, як бачимо, перетворилося й на прізвище. Його носить і наш відомий романист-подолянин, автор «Великої рідні», «Правди і кривди» та інших реалістичних творів.

ТВАРДОВСЬКИЙ

Якось московське й кївське радіо знайомили радіо-слухачів із цікавим польським ансамблем «Філіпінкі». Серед багатьох пісень юних полячок вирізнялася пісня, присвячена першому космонавтові-жінці Валентині Терешковій. Починається та пісня згадкою про легендарного шукача пригод пана Твардовського, який нібито, тікаючи від своєї лихої жіночки, опинився аж на Місяці та й живе там собі і тихо й мирно вже не одне сторіччя:

Пан Твардовський мужній
З неба крикнув дружньо:
«Браво, Валю! Вісі!»

Прізвище цього героя (а значить, і безлічі його слов'янських тезок, у тому числі й чудового радянського поета, автора поеми про Василя Тьоркіна) виникло із давнього східнослов'янського слова *твърдь*, котре в перекладі на сучасну українську мову означає укріплення, або фортеця. Отже, *Твардовський* — це той, хто народився, жив чи служив у якомусь укріпленому місці, замкові, фортеці.

Ц И М Б А Л Е Н К О

Граї, музико, коломийки,
На цимбалах витинай,
А ми собі потанцюєм.
Граї, цимбале, граї! —

таким веселим рефреном закінчувала гожа співачка з Буковини свій виступ на одній із декад української літератури та мистецтва в Москві.

У цьому приспіві якраз і є слова, що стали «підмурком» українських прізвищ: *Цимбал*, *Цимбалунок*, *Цимбаленко*, *Цимбалевич*, *Цимбальський*, *Цимбайлик* тощо. *Цимбалами* називають у нас популярний із давніх-давен ударний музичний інструмент, один із тих, що входили до складу відомої «троїстої музики» (цимбали, скрипка, бубон) — постійної супутниці українських весіль.

Назва згаданого інструменту примандрувала на Україну з далекої латинської землі через простори давньої Греції: *кимбалан* по-грецькому буквально означає тарілки (тарілки литаврів).

Цікавий опис гри на цимбалах подав великий поль-

ський поет Адам Міцкевич у своїй «шляхетській епопеї» — поемі «Пан Тадеуш» (у розділі «Любімося!») Ось фрагмент цього опису:

... Юрба захоплено цимбали принесла...
Спочатку тактом він ударив тріумфальним,
А далі мов дощем разипався навальним,
Грізною бурею заграв, зарокотав...
...І чують слухачі, як сила дивних чарів
Весь військовий оркестр з цимбалів виклика,
І бубни мідні тнуть, засурмили війська...

(Переклад Максима Рильського).

Ч А Б А Н Е Н К О

Прізвищ, котрі виростили із кореня слова *чабан*, є у нас чимало: *Чабан*, *Чабаненко*, *Чабанюк*, *Чабанюченко*, *Чабанечко*, *Чабанко*, *Чабанин*, *Чабанів*, *Чабанівський* тощо. *Чабан* — слово турецьке. Турки називають так пастухів — людей, що випасають овець чи волів або й взагалі велику рогату худобу, українці ж — тільки овець. Запозичене українцями в турків слово (в оригіналі воно звучить як *чобан*) згодом прикилося і в інших мовах: *польській*, *білоруській*, *російській*, *молдавській* тощо.

Ч Е Р Е Д Н И Ч Е Н К О

Пастухів, що не раз випасали корів і телят всього села чи якогось одного кутка, українці називали (й називають) *чередниками*. Синів усіх людей з такою

«професією» за законами українського словотвору «охрестили» у нас *чередниченками* і *череднюками* — і згодом усі ці загальні назви перетворилися на звичайні прізвиська.

Слово ж *череда* власне українське, що має чималу «родину» і в інших мовах: у литовській (*кердзіс* — пастух), у польській (*тшода* — череда), в чеській (тршда — відділ, клас, вулиця), в російській (очередь — черга, учреждение — заклад), у німецькій (герде — череда) і т. п.

Ч О Р Н О М О Р Е Ц Ь, Ч О Р Н О М О Р

Давні грецькі мореплавці — одні з кращих в античному світі — ще понад дві тисячі років тому пробралися крізь Босфор та Дарданелли в якийсь невідомий їм безкрай, водяний басейн, без жодного острівця, бурхливий. Все це налякало перших грецьких гостей біля берегів теперішнього Чорного моря — і вони «охрестили» нововідкритий водний басейн так: *Понтос Аксейнос*, що в перекладі означає Море Негостинне.

Така назва протрималася серед греків кілька сторіч, аж поки береги бурхливого моря заселили колоністи, аж поки не розквітли новозбудовані міста греків та поки з Криму, з Керченського півострова чи Колхиди не попливли в Афіни зерно й мед, золото й хутра. Тоді давній непривітний водний басейн греки за певним евфонічним (звуковим) законом перейменували трохи інакше: *Понтос Евксейнос* (Море Гостинне). Така назва жила досить довго, ще навіть за часів Київської Русі (поряд з цим найменням тоді

вживалася й слов'янська назва Руське море та грецька — Море Понтійське).

Сьогоднішня ж назва моря — Чорне — народилася трохи пізніше. Свого часу тюрки запозичили в греків вищезгадане слово *аксена*, що в їхній мові почало вживатися у значенні «темний, темнобарвний». Отож давнє грецьке *Понтос Аксейнос* звучало вже, як Море Темне (вода в Чорному морі, надто на великих глибинах, справді-таки має темний колір). Венеціанські мореплавці згодом переклали тюркську назву на італійську: *Маре Неро* (Чорне море) — і ця назва невдовзі прижилася в усіх країнах, в тому числі, звісно, і в нас.

Назва Чорне море лягла в основу багатьох українських прізвиськ: *Чорноморець*, *Чорноморенко*, *Чорномор*, *Чорноморів*, *Чорноморський* і ін.

Ч У М А К

«Чумаче, чумаче, життя твоє собаче», — говорить прислів'я. Про чумаків чимало розповідається й у народних піснях.

Чумаками в давнину називали селян, козаків і міщан, що перевозили різні товари, надто досить дорого тоді сіль, на далекі відстані, скажімо, від Лимау на Поділля, котре, до речі, і вважають «батьківщиною» цього слова.

Назва ж щойно згаданого, тепер уже забутого «фаху» — *чумак* — походить від турецького слова, що в українському перекладі означає булава (такий «символ», власне, й мали наші чумаки, певніше старші за «чином» серед них).

Від загальної назви *чумак* згодом в українців та їхніх сусідів народилося безліч прізвищ: *Чумак, Чумаченко, Чумакив, Чумачок, Чумаченків, Чумачек, Чумачук, Чумачко*.

ШЕВЧЕНКО

Увесь світ знає сьогодні прізвище безсмертного Прометея української поезії — Великого Кобзаря Тараса Григоровича Шевченка. Однопрізвищників у автора «Кобзаря» та «Гайдамаків» — безліч. Статистики підраховали, що в окремих областях України, навіть у наймолодшій — Кримській, є по вісім-десять тисяч Шевченків.

Свій родовід прізвище започаткувало від назви людини, що шила взуття, чоботарювала. Називали ту людину, як відомо, *шевцем* (дехто в даному випадку вживає неправильну форму *швецем*). *Шевців* на Україні донедавна було багато. Хтось із пращурів Тараса Григоровича, видно, теж шевцював.

Прізвище *Шевченко*, як і *Шевчук, Шевців, Шевчуків, Шевчик, Шевчишин* та інші, виникло в процесі творення «синівської» форми від слова *швець*.

«Братами» й «сестрицями» усіх вищенаведених прізвищ, є й слова: *швачка, шитво, шов (шва), обшивки, пришви, вишивка* тощо.

ШУЛЬГА

Дивні і навіть трохи неясні прізвища мають деякі українці (та й дехто із їхніх сусідів): *Шульженко, Шульга, Шульжин, Шульгін, Шульгів* тощо.

А мудрація тут, як то кажуть, невелика. Всі ці прізвища, виявляється, «батьком» своїм мають старослов'янське слово *шуйця*, що в перекладі сучасною українською мовою означає лівиця, ліва рука. *Шульга*, отож, — це людина, яка працює лівою рукою. Нині таких людей українці називають ліваками (а росіяни, до речі, лівшами).

ЯЩЕНКО, ІЩУК, ІЩЕНКО

Ще за часів мого далекого дитинства через зарослу споршпем вулицю жила сусідка, бабуся з якимось дивним ім'ям — *Ящиха*. Не раз, почувши його, я задумувався: що це за наймення? Прізвище? Прізвисько? Ім'я власне? По батькові? Чи, може, по чоловікові? За роз'ясненням я вдався до найбільшого тоді для мене лінгвіста — мами:

— Чо' це нашу сусідку-бабусю звать якось так дивно — *Ящиха*?

— А це по чоловікові. Небіжчика звали по-польському *Яськом*, *Яном*. А *Ясько* — це по-нашому *Івась*.

І темне прояснилося. Від пестливої форми імені *Ясь* народилося трохи смішне наймення *Ящиха*, а також і *Ященко* (син *Яся*). Від цього ж імені ведуть свій родовід прізвища *Ящук*, а від *Ящука* (через заміну «я» на «і»), як це сталося й в імені *Ярина* — *Ірина* — *Ірина*) і прізвища *Іщук, Іщук, Іщенко, Іщученко*.

Іншою основою прізвища *Іщук*, ймовірно, була пестлива форма імені — *Ісько* (від *Йосип*).

З М І С Т

ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ

Частина перша У КРАЇНІ ЛЮДСЬКИХ ІМЕН

Незвичайна оповідь про людське ім'я	9
Найвірніший друг людини	23
Син... Меридіан, а донька... Гіпотенуза	45
Якщо батько — голова сім'ї	54
Основна ознака	62
Дивне переродження ініціалів	79
Ім'я, що робить людину... невидимкою	84
Жіночі імена й назви квітів	98

Частина друга ЗВІДКИ ВАШЕ ІМ'Я

З історії поширених українських імен	103
Родовід деяких українських прізвищ	193

ДЛЯ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Глинський Іван Владимирович

ТВОЄ ІМ'Я — ТВОЙ ДРУГ

(На українском язике)

Редактор Є. П. Литвиненко. Художній редактор В. Ю. Тернавський. Технічний редактор В. І. Дмухар. Коректори Є. П. Карлаш, З. І. Калиниченко.

Видавництво «Веселка». Київ, Кірова, 34.

Здано на виробництво 22-ХІІ-1969 року. Підписано до друку 24-ІІІ-1970 року. Формат 70×108¹/₃₂. Папір друк. № 1. Фіз. друк. арк. 7. Обл.-вид. арк. 8,45. БФ 06059. Умовн. друк. арк. 9,8. Тираж 30 000. Зам. № 1380. Ціна 38 коп.

Друкофсетна фабрика «Атлас» Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР. Львів, Зелена, 20.

ї
л
?

І
Р
Т
Г
У
І

Д
Л
В
ї
І

Ч
Т

П
?

У
І

2

